ÖRTÜNMENİN TESETTÜRE DÖNÜŞME SÜRECİNDE NUR SURESİ 31. AYETİN ROLÜ

Merve MÜFTÜOĞLU

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2018

ÖRTÜNMENİN TESETTÜRE DÖNÜŞME SÜRECİNDE NUR SURESİ 31. AYETİN ROLÜ

Merve MÜFTÜOĞLU

T.C.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ESKİŞEHİR

2018

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Merve MÜFTÜOĞLU tarafından hazırlanan "Örtünmenin Tesettüre Dönüşmesinde Nur Suresi 31. Ayetin Rolü" başlıklı bu çalışma 22.10.2018 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan……

Prof. Dr. Ali ÇELİK

Üye ……

Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK

(Danışman)

Üye……

Dr. Öğr. Üyesi Ercan ŞEN

ONAY

…..…./…...…**/ 2018**

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

Enstitü Müdürü

08/11/2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Merve MÜFTÜOĞLU

ÖZET

ÖRTÜNMENİN TESETTÜRE DÖNÜŞME SÜRECİNDE NUR SURESİ 31. AYETİN ROLÜ

MÜFTÜOĞLU, Merve

Yüksek Lisans-2018

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK

Örtünme, insanlara ait bir davranış biçimidir. Kadın yahut erkeğe mahsus değildir. Çevresel şartlardan, iklimsel zorunluluklardan, beden sağlığını devam ettirme çabasından yahut bir taklit eylemi olarak insanlar örtünebilirler. Kuşkusuz, örtünmenin bunun dışında sebepleri de vardır.

Tesettüre gelince, o örtünme üzerinden görünür hale getirilen bir bilinç halidir. Kişiyi tesettüre yönlendiren sebeplerle örtünmeye yönlendiren sebepler zaman zaman kesişse de ortaya çıkan sonuçlar, farklı niyetlerin tezahürüdür. Bundan dolayı tesettürün, kişiyi ona yönlendiren öğreti, inanç, kabul yahut kanaatlerin bir sonucu olduğu ifade edilebilir. Tesettürün, iman eden bir müminin eylemi olduğu hipotezi bu tezin temel hipotezidir. Müminlerin, tesettüre riayet etme ve hayatlarını tesettürlü şekilde devam ettirme bilincine ulaşmasında Nur suresi 31. Ayetin önemli bir dönüm noktası olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Örtünme, insanlık tarihi kadar eskidir. Bütün ilkel kabile ve topluluklarda şekli, örtülen kısmın miktarı, örtü olarak kullanılan malzemenin değişkenliğiyle birlikte sabit olan şey "örtünme"dir. Kadim topluluklarda örtünmenin varlığı, bugün ortaya çıkan bulgularla kesinlik kazanmış durumdadır.

İslam, örtünmeye bir amaç kazandırmıştır. Çevre şartlarının, iklimin, iştigal edilen mesleğin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkan örtünmeyi İslam dini "geleneksel", "ihtiyaçtan yapılan" bir eylem olmaktan çıkartıp "tesettür" formuna sokmuştur. Tesettür bu anlamda İslamî bir bilincin dışa yansıyan halidir. Bu süreç, Nur suresi 31. Ayetin katkılarıyla şekillenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tesettür, Nur suresi 31. Ayet, örtünme, bilinç.

ABSTRACT

THE ROLE OF NUR SURAH 31. VERSE ABOUT THE CONVERSION OF THE COVERING TESETTUR

MÜFTÜOĞLU, Merve

Master Degree, 2018

Programme In Basic Islamic Studies

Adviser: Asst. Prof. Dr. Fatih TOK

Covering is a form of behavior that belongs to humans. It is not specific to women or men. People may be covered because of environmental conditions, climatic imperatives, the effort to maintain body health or as an imitation action. Of course there are other reasons for covering.

As for the tesettur it is a consciousness which becomes visible over the covering. The reasons covering the person are different likewise the reasons leading the person to tesettur are different. The consequences are manifestations of different thoughts. It can be assumed that the tesettür is a result of the opinions, doctrines, beliefs or admissions that direct the person to him. The basic hypothesis of this thesis the tesettur is the action of someone who believes. Nur Surah 31. Verse is an important turning point for tesettur of people and reaching the consciousness of covering. This is an unquestionable fact.

Covering is as old as human history. All primitive tiles and societies have a covering. The amount of the covering, material used as cover part may be different. The presence of covering in ancient societies it has become certain with the findings of today.

Islam has given purpose to covering. The cover, which emerged as a compulsory result of environmental conditions, climate, occupation, has taken the Islamic religion from the "traditional" to the "necessity" action and put it in the form of "tesettur". Tesettur is an outward reflection of an Islamic consciousness in this sense. This process was shaped by the contributions of verse 31 of Surah-Nur.

Keywords: Tesettur, Nur Surah 31. Verse, Covering, Consciousness.

İÇİNDEKİLER

ÖZET V

ABSTRACT ..... Vİ

İÇİNDEKİLER ..... Vİİ

KISALTMALAR X

ÖNSÖZ ..... Xİ

GİRİŞ 1

I. Araştırmanın Önemi 3

II. Araştırmanın Sınırları 5

III. Araştırmanın Yöntemi 6

1. BÖLÜM

TARİHTE İNSANIN ÖRTÜNME KÜLTÜRÜ

1.1. İNSANIN ÖRTÜNME ARZUSU 10

1.2. ÖRTÜNMENİN İLKEL YÖNTEMLERLE YAPILMASI 13

1.3. ÖRTÜNMENİN GİYSİ İLE YAPILMASI 15

1.4. GİYSİ KÜLTÜRÜ 16

1.5. DOKUMA VE TEKSTİL TARİHİ 17

1.6. GİYSİNİN TARİHİ 20

1.7. İÇ KIYAFET-DIŞ KIYAFET 23

1.8. TARİHİ SÜREÇTE KADININ ÖRTÜNMESİ 24

1.9. TARİHİ SÜREÇTE KADININ GİYSİSİ 29

1.10. MEZOPOTAMYA'DA KADININ GİYSİSİ 35

1.11. ESKİ MISIR'DA KADININ GİYSİSİ 38
1.12. ESKİ YUNAN'DA KADININ GİYSİSİ 40
1.13. CAHİLİYYE ARAPLARINDA KADININ GİYSİSİ 42

2. BÖLÜM

ÖRTÜNME UYGULAMASINDAN TESETTÜRE GEÇİŞ

2.1. ÖRTÜNMENİN AMAÇLARI NELERDİR? 48
2.2. DİNİN GİYSİYE MÜDAHALESİNE NEDEN İHTİYAÇ DUYULDU? .. 51
2.3. CAHİLİYYE DÖNEMİNDEKİ ÖRTÜNMEDE EKSİK OLAN NEYDİ? 52
2.4. TESETTÜRE GİDEN YOLDA GİYSİNİN ÖNEMİ 54
2.5. TESETTÜRÜN GİYSİ DIŞINDAKİ TAMAMLAYICI UNSURLARI 55

3. BÖLÜM

NUR SURESİ 31. AYET ÇERÇEVESİNDE İSLAM'DA ÖRTÜNME

3.1. KUR'AN'DA ÖRTÜNMEYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 58
3.1.1. Hımâr 59
3.1.2. Cilbâb 60
3.1.3. Hicâb 60
3.2. AYET HAKKINDAKİ SEBEB-İ NÜZUL RİVAYETLERİNİN İNCELENMESİ 61
3.3. AYETTEKİ LAFIZLARIN İNCELENMESİ 62
3.4. AYETİN TEFSİRLERDE ELE ALINIŞI 73
3.4.1. İlk Dönem Tefsirlerinde Ve Klasik Tefsirlerde 24/Nur 31 74
3.4.2. Ahkâm Tefsirlerinde 24/Nur 31 82
3.4.3. Günümüz Tefsirlerinde 24/Nur 31 85
3.4.4. 24/Nur 31. Ayetin Tefsiri İle İlgili Değerlendirme 87
3.5. AYETİN NÜZULÜNÜN ARDINDAN YAŞANANLAR 89
3.6. İSLAM GELENEĞİNDE AYETİN UYGULAMAYA YANSIMASI 90
3.7. AYETİN GÜNÜMÜZE YÖNELİK MESAJI 91

SONUÇ 95

KAYNAKÇA 97

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b.	: Bin, İbn
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.	: Rakam
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
sav.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
Trc.	: Tercüme eden
Trs.	: tarihsiz
Thk.	: Tahkik eden
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları, Yayıncılık
y.y.	: Yayımcı yok
y.y.y.	: Yayım yeri yok

ÖNSÖZ

Örtünme, insan için fıtratının gereği olan tabii bir ihtiyaçtır. İnsanlar bu ihtiyaçlarını çeşitli şekillerde temin ettikleri malzemeler ile gidermişlerdir. Örtünmeyi gerçekleştirebilmenin ilkel şartlarda iki temel yolu olduğu ifade edilebilir. Bunlardan birisi hayvanlardan elde edilen malzeme, ikincisi ise bitkilerden elde edilen malzemedir. Bunlardan hangisi ile örtünmenin sağlanabileceği, yaşanılan yerin ve hava şartlarının durumu, malzemeyi elde etme kolaylığı, hayatın akışı içinde malzemenin kullanışlı olması gibi farklı hususlara verilen cevaplarla ilintilidir. Farklı coğrafyalarda farklı türlerdeki bitkilerden ve bazı hayvanlardan elde edilen hammaddelere zaman içerisinde değişik şekiller verilmiştir. Bunun neticesinde, örtünme amaçlı kullanılan giysilerde tür, biçim, renk gibi farklılıklar ortaya çıkmıştır.

Örtünme, insanın yaratılıştan getirdiği bir özellik olması hasebiyle, her toplumda tezahür eden bir olgudur; ancak içinde yaşanılan kültür ve medeniyete, örf ve adetlere göre değişkenlik göstermiştir. Bu durum, kullanılan malzemelerden kaynaklanmakla beraber örtünmedeki asıl somut farklılık, insanların örtünme ihtiyaçları ile din yahut kültürlerin onların örtmelerini istedikleri yerler üzerinden açıklanabilmektedir. İşte bu nokta örtünmenin gerekçesine ve amacına işaret etmektedir.

Fıtratın bir tecellisi olduğunda kuşku olmayan örtünme, mesela sadece soğuktan/sıcaktan korunmak için veya dışarıya karşı güzel görünmek için mi yapılmaktadır yoksa örtünmenin insanın bir birey olarak kendi kimliğini oluşturmada, kendisini özgür hissetmesinde, "bilinçli ve sorumlu bir varlık" olarak toplumsal rolüne hazırlanmasında etkisi ne kadardır soruları bu aşamada gündeme gelir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan örtünme, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu ortam olan Cahiliye döneminde de, kadınlar ve erkekler tarafından kullanılan bir eylemdi. Fiilen var olduğu halde, Allah Teâlâ vahyin bir kısmında örtüye değinmiştir. Ortada zaten bir giyim kültürü varken, vahyin bu alana müdahale etmesi ve insana örtünmenin ölçülerini koyması örtünmenin işlevine dair yeni bir tanım ve yeni bir tespit anlamına gelmektedir. Bu yeni durum, örtünün bir ihtiyacı

giderme aracı olmaktan çıkarılıp, kulluk boyutundaki yeni yerine taşınmasıdır. Bu müdahale dikkate alınarak biçimlendirilen örtünme dinî literatürde artık giyinme veya örtünme değil; "tesettür" adını alacaktır.

Bu çalışma vahyin, indiği dönemde hangi örtünme şekillerine itiraz ettiği, örtünmenin hangi aşamaları kat ettikten sonra tesettür olarak isimlendirilebileceği, tesettürlü olmanın ölçüsünün Kur'an'a göre ne olduğu, tesettürün giyim kuşamdan başka hangi konularla da ilgisinin bulunduğunu belirlemek üzere hazırlanmıştır.

Çalışmada giriş bölümü ve onu takip eden üç ana bölüm bulunmaktadır. Birinci bölümde tarihi süreçte insanın örtüyü anlamlandırması üzerinde durulacaktır. İnsanın örtünmeye duyduğu ihtiyacı ve bu gereksinimi nasıl karşıladığı, kadının giysisinin tarih boyunca hangi bölgelerde nasıl şekillendiği soruları birinci bölümün ana başlıklarını oluşturmaktadır. İkinci bölüm, her örtünmenin tesettür anlamı taşıyıp taşımayacağı ile ilgilenmektedir. Hangi örtünme biçiminin tesettürün amaçlarını gerçekleştirdiği, tesettürlü olmak için örtünün yanında ilave şeylere gerek olup olmayacağı da bu bölümde ele alınmıştır. Üçüncü bölüm ise çalışmanın merkezindeki Nur Suresi 31.ayeti incelemektedir. Ayetin sebeb-i nüzul rivayetlerine, lafızlarına, müfessirlerce nasıl açıklandığına yer verilen bu bölümde ilgili ayetin evrensel üslubundan yola çıkarak İslami kültürde görünür yansımalarına değinilmiştir. Son olarak da bugün bu ayetin muhatapları olan bizlerin, içinde yaşadığımız ortamın ayetin nazil olduğu ortam ile çok farklı olan yapısına ve o ortama tarih itibariyle uzaklığına rağmen, bu ayet ve dahi bütün ayetlere dair Peygamberimiz (s.a.v)'in ve ilk muhataplar olan Ashab-ı Kiram (a.s)'ın sergilediği davranışlar örnekliğinde uygulamalar ortaya koymamızın imkânı ve gereği ile çalışma tamamlanmıştır.

Çalışmam süresince danışmanlığımı yapan, her konuda kendisinden yardım alma imkânı bulabildiğim değerli hocam Dr. Öğretim Üyesi Fatih Tok'a müteşekkirim.

Kur'an'ın muhatabı olabilme adına bana dünya ve ahirete dair bakış açısı kazandıran, "Yaşadığı zamana ve mekâna Müslümanca katkılar sağlama" ilkesini hayatıma katan, Mümince duruşun ne olduğunu kendisinden öğrendiğim saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ömer Müftüoğlu'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Gayret bizden muvaffakiyet Rabbimizdendir.

GİRİŞ

İnsanlar, bu dünyadaki varlık sebeplerini anlamlandırışlarına göre bir hayat sürmek isterler. Yapmakta oldukları iş ve davranışlarına sebep olan ya da onlara yön veren kabulleri yahut inançları vardır. Toplumu oluşturan bütün bireylerin aynı kabullerinin ve inançlarının olması beklenemez. Farklılıklar işin doğası gereği olmalıdır. Bu farklılıkların ortaya çıkışında değişik etkenlerin rol oynadığı kuşkusuzdur.

İnsanların, inançlarına uygun bir hayatı yaşayabilmeleri, bazen onları bulundukları ortamda yalnızlığa veya azınlık olmaya itebilir. İnandığı gibi yaşamak önemli bedeller gerektirebilir. Bu bedeli ödemeye razı olanlar, istedikleri hayatı yaşayabilirler. Bedel ödemekten çekinenler ise arzu ettikleri hayat yerine bedeli daha ucuz bir başka hayatı yaşamak durumunda kalırlar. Bunlar genellikle ikiyüzlü yani münafık tiplerdir.

Dinin hayata dair düzenlemeleri tarih boyunca insanın bir şeyi yapıp yapmamasında temel belirleyici olmuştur. Din olarak kabullenilen şey, bazen insanın kendince yapmakta bir sakınca görmeyeceği bazı düşünceleri harekete geçirmesine engel olmuş; bazen de insanı bazı iş ve davranışları yapmaya teşvik etmiştir.

Allah, insanı yaratmış[1] ve elbette onu başıboş bırakmamıştır.[2] İnsanın en güzel şekilde yaratılmış olması[3], Allah tarafından muhatap alınması ve Rasuller aracılığıyla ona vahiy gönderilmesi suretiyle taçlandırılmıştır. Vahiy, temelde bu hayatın ne olduğunu, amacını, hedefini ve bu hayatta nasıl yaşanması gerektiğini insana öğretmektedir. Aynı zamanda vahiy, ahiretten haber vermekte, özgürlük ve sorumluluk ayrımını belirlemektedir. Vahyi gönderen Rabbimiz, yaratılanlar için iyi ve kötüyü, doğru ve yanlışı göstermiş; gideceği yolu da insanın kendi seçimine bırakmıştır.[4]

Yaratılanlar arasındaki ilişki ve düzenin onları yaratan tarafından belirlenmesi, olması gereken doğal bir sonuçtur. Bu evreni Yüce Allah yaratmış[5],

[1] Örnek ayetler için bkz. Nisâ, 4/ 1; Nahl, 16/ 4; Furkan, 25/ 54; Rahman, 55/ 3; Leyl, 92/ 3.
[2] Kıyame, 75/ 36.
[3] Tîn, 95/ 4.
[4] Kehf, 18/ 29.
[5] Örnek ayetler için bkz. Bakara, 2/ 29; En'âm, 6/ 73, 102; Râd, 13/ 16; Zümer, 39/ 62; Mü'min, 40/ 62.

insanı da buraya vazifeli olarak göndermişse[6]; ölçüyü ve sınırı da O koyacaktır[7]. Doğrunun, iyinin, güzelin ve faydalının neler olduğunu belirlemek elbette O'nun yetkisinde olmalıdır. İnsana düşen, kendisi için, alternatifi olamayacak kadar güzel bir biçimde var edilmiş bu imkân ve nimetler karşısında farkındalığını hiçbir zaman yitirmemesi, kulluğunu da bu ölçü ve sınır dâhilinde devam ettirmesidir. Nitekim bu ölçü, hayatın her alanına şamildir. Kişi gerek Rabbiyle gerek kendisiyle, gerek diğer insanlarla ve diğer canlılarla kuracağı iletişimde bu ölçüyü dikkate almalıdır.

Her şey bir ölçü ile yaratılmıştır.[8] Ölçü, yaşamın bütün alanlarında vardır.[9] Davranışlarda, ilkelerde, niyetlerde ve tabi ki bunların neticesinde elde edilecek sonuçlarda ölçünün olumlu veya olumsuz tezahürlerine rastlanır. Yaratılışın kendisi üzerine bina edildiği ölçüye riayet edildiğinde doğru sebeplerle olumlu sonuçlar alınacaktır.

Ölçünün konduğu alanlardan birisi de tesettür alanıdır. Tesettür uygulaması, kişinin kendinde ve de içinde yaşadığı toplumda, bu ölçü ve sınırın çok net tezahür edeceği bir uygulama alanıdır. İnsan Allah Teâlâ tarafından belirlenen ölçü ve amaca göre tesettürün örtünme basamağını ve ölçülü davranışlar sergileme basamağını her adımlayışında, Rabbinin kendine verdiği değere bir kez daha şahit olacaktır. Çünkü tesettür yaratılmışlar arasında yalnızca insan için vardır; tıpkı idrakin, sorumluluğun ve saygınlığın da sadece insanlar için söz konusu olması gibi. Bu durumda denebilir ki tesettür, idrakin bir gereği olup, insana kendi hemcinsleri, diğer yaratılmışlar ve dolayısıyla Allah katında itibar kazandıran bir sorumluluktur.

Ölçü tanımak, ölçüye uygun davranmak, ölçünün gereğini yerine getirmek ve sonuçta ölçüyü kaçırmadan bir hayat sürmek Müslümanların ortak sorumluluklarıdır. Tesettür, örtünmenin gerekli oluşunun, ölçülerinin bilinmesi ve buna uygun davranılmasıyla vücut bulacak bir sorumluluktur.

Tesettürün örtü ile bağlantısı, Allah Teâlâ'nın bu konuda nasıl bir ölçü koyduğu ve bunun önemi bir yana; tesettürsüzlüğün ne anlama geldiği, insanın hayatında nelere mal olduğu konusu da ikinci pencere olarak yukarıdaki konuşmayı tamamlayabilir. Tesettürün ilk aşaması olarak adlandırılabilecek olan örtünün,

[6] Bakara, 2/ 30; Sâd, 38/ 26.
[7] Rahmân, 55/ 7, 9. Ayrıca bkz. Şûrâ, 42/ 17.
[8] Kamer, 54/ 49.
[9] Hicr, 15/ 21; Mu'minûn, 23/ 18; Zuhrûf, 43/ 11.

vahiyde belirtilen amaca ve esasa uygun biçimde kullanılmaması, insanın canının istediği şekilde örtünmesi Rabbinin kendisi için koyduğu ölçüyü tanımaması anlamına gelecektir. İnsan hayâ duygusunu görmezden gelip, iffetinin önüne nefsinin arzularını koyarsa bu örtüsüzlük ve ölçüsüzlük hali onu haram bakışlardan başlatıp haram davranışlara kadar götürecektir. Gelinen bu nokta ise, önce insanın kendini, anlamını ve değerini kaybetmesine, sonra aile kurumunun zedelenmesine nihayet de toplumun ifsat olmasına hızla zemin hazırlayacaktır.

I. Araştırmanın Önemi

İnsanın bir şeyi öğrendiğinin göstergesi, onu davranışa dönüştürmesidir. Algılamak, anlamak, tatmin olmak, mantıklı bulmak, o konu uygulamaya geçirilmediği sürece onu öğrenmiş olma adına yeterli değildir. İnanmak da gereği yerine getirilmediği zaman iddiadan öteye geçmeyen bir durum olarak tanımlanabilir. İnandığını söylemek ancak bunun gereği olan mümince yaşanması istenen hayat tarzını kabullenmemek, büyük bir çelişki doğurmaktadır. Öğrenme alanına giren başka konularda olduğu gibi vahyin de insanın hayatına kattığı değerler, yaşamın her alanındaki düşünce, söz ve uygulama noktasında kendini açıkça göstermelidir. Allah Rasulü (s.a.v)'nün ve ona gönderilen vahyin ilk muhataplarının hayatı incelendiğinde, yaşadıkları hayatın vahiy ile uygunluğu açık bir şekilde görülebilmektedir.

Peygamber (s.a.v) Efendimiz, kendisine gelen ayetleri hayatında herkesten önce tatbik etmiştir. Onun yaşayışını gören, vahyin bütün bir hayata nasıl tesir ettiğine bizzat şahit olan Ashab-ı Kiram da Rasulullah Efendimiz (s.a.v)'den gördüklerini kendi hayatlarında bilfiil uygulamışlardır. Bunun sonucunda kimi bazı alışkanlıklarından vazgeçmiş, kimi hayat tarzını tamamen değiştirmiştir. O döneme dair rivayetlerden bu durum çok net anlaşılabilmektedir.

Allah Rasulü (s.a.v)'nün aralarında bulunduğu zaman dilimi içerisinde kendisini mümin kimliği ile tanımlayan kimseler, Allah Teâla'nın tüm insanlığa göndermiş olduğu vahyin yalnızca kendi arzu ettikleri kısmı ile amel etme yanılgısına düşmemişlerdi. Ancak ne var ki Peygamber Efendimiz (s.a.v) bu dünyadan ayrıldıktan sonra vahyin kendilerine ulaştığı ve bu çerçevede kendilerini Müslüman olarak tanımlamış bulunan bazı kimselerin Kur'an-ı Kerim'e karşı

gösterdikleri tutumda değişmeler görülmüştür. Bunun için fazla uzağa gitmeye gerek yoktur. Kaynaklarımız, daha Hz. Ebu Bekir'in halifeliği döneminde, İslam'ın temel esaslarından biri olan zekâtı vermek istemediğini halifeye bildiren bir kesimi haber vermektedir.[10] Tarihe ridde olayları olarak geçen bu tutumun karşılığı, kendileriyle savaş ilanı olmuştur. Allah Rasulü (s.a.v)'nün vefatının ardından zaman geçtikçe, yaşanılan bu üzücü hadiseye benzer olaylar da çoğalmıştır.[11]

Bugün geldiğimiz nokta maalesef, Kur'an'a ve sünnete karşı sahabe-i kiramın gösterdiği özenden uzaklaşan ve bir o kadar da değişen bakış açımızın; Rabbimize karşı samimiyetimizden verdiğimiz tavizlerin örnekleriyle doludur. Allah Rasulü'nden (s.a.v) böyle bir şey görmemişken, hakkımız ve yetkimiz olmadığı halde, ayetlerin bizden yapmamızı ve de yapmamamızı istediği davranışları kendi işimize gelecek şekilde bir kısmını eksik bırakarak uygulamak, değil Müslümanlığa; insanlığa sığmayacak kadar büyük bir zulümdür. Bunun adını zulüm değil de değişen şartlara uyum sağlama olarak koymak, insanın kendini kandırmasından başka bir anlam taşımayacaktır.

Bu zulüm sebebiyle amacı daraltılan, anlamı baltalanan, önemi köreltilen kısaca içi boşaltılan İslami emirlerden biri de tesettür emridir. Günümüzde "tesettür" kavramı, Allah'ın emri gerekçesiyle kendini "örtülü/kapalı" olarak nitelendiren birçok kimse tarafından bile ne anlama geldiği tam olarak bilinmeden kullanılmaktadır. Hatta bu kavram dilimizden ve gönlümüzden öylesine uzaklaşmıştır ki; "başörtülü/türbanlı" ifadeleri Allah'ın tesettür emrinin önüne geçmiş ve meramımızı anlatmaya yeter hale gelmiştir. Bundan da acısı, anlatacak meramımız da elimizden avucumuzdan hızla kayıp gitmektedir.

Yapılan bu gözlem, söylenen bu düşünceler; "başını kapatanların" sayısının gün geçtikçe çoğaldığı, dinî eğitim veren kurumların sayısının öncesine kıyasla arttığı, dinî nitelikli sayılabilecek merasimlerin kutlanmasına giderek daha fazla önem verildiği, Müslümanların ibadetlerini daha rahat şartlarda yapıp dini yaşamada daha özgür davranabildikleri bir devirde satırlara dökülmektedir. Bir yandan dinin yaşanır gibi göründüğü, diğer yandan da din diye yaşanılan şeyin içeriğinin fazla bilinmediği bir ikilemde, o heybetli tesettür kavramı da başörtüsüne

[10] Ebu Ca'fer Muhammed bin Cerîr et-Taberi, *Târîhu'l-Umem ve'l-Mulûk*, C. III, Beyrut, 1967, s. 229-230 vd.

[11] İbnü'l- Esir Ebu'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, çev. Abdülkerim Özaydın, C. II, Bahar Yayınları, İstanbul, 1990, s. 342.

indirgenmiş; dahası başörtüsü Kur'an'da var mı yok mu tartışmaları bir dönem gündemi işgal etmiştir.

İşte bu çalışmanın ele aldığı konunun önemi burada açığa çıkmaktadır. Kur'an'da örtülü/kapalı olmaya dair ne söylenmiştir, başörtüsü başı nasıl örtmelidir, başörtülü olmak tesettürlü mü olmak demektir, tesettür nedir, ölçüsü nedir, neden gereklidir, sadece giyimle mi sınırlıdır sorularına verilen cevapların, günümüzün eksik ve yanlış anlayış ve uygulamalarına yol gösterici nitelikte olması temenni edilmektedir.

II. Araştırmanın Sınırları

Tesettür, öncelikle insana dair yönü olduğu için geniş bir konudur. Bundan dolayı insanla ilgili bütün alanlar tarafından üzerinde konuşulabilecek bir konu sayılabilir. Bizim tezimiz her yönüyle tesettürü işleyen bir çalışma olmayacaktır. Bunun öncelikle ifade edilmesi gerekir.

Tesettür ile doğrudan yahut dolaylı olarak ilişkilendirilen ayetler, bu ayetlerden alınması istenen mesajlar, örtünmenin farklı yönlerini ifade eden kavramlar, vahyin insanda oluşturmak istediği tesettür bilincinin amacı ve önemine dair birçok husus, tesettür ile ilgili çalışmalara konu olabilecek büyüklüktedir.

Tesettürün, Allah Teâlâ'ya sorumluluk noktasında insanın bireysel olarak gerçekleştirmesi gereken bir emir olmasının yanı sıra, kişinin özel hayatında ve sosyal hayatta da yeri ve karşılığı bulunmaktadır. Bu durum, tesettürün farklı düzlemlerde ele alınabileceğini göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'de de örtünün şekline, amacına; tesettürün keyfiyetine, sosyal hayattaki yansımasına farklı düzlemlerde değinilmiştir. Bu konulara dair müstakil çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalar tez düzeyinde veya basılmış kitap düzeyinde ilim dünyasının hizmetindedir. İlerleyen sayfalarda bu çalışmalara "Literatür" başlığı altında değinilecektir. Kuşkusuz her biri kendi bakış açısı ve yorumuyla tesettür konusunu işleyen bu çalışmaların arasında böyle bir teze neden gerek duyulduğu sorusuna da burada cevap verilmelidir. Bu yüksek lisans tezinde İslam'da tesettür ana konusu işlenmeyecektir. Tesettürle ilgili ayetlerden biri olan Nur suresinin 31.ayeti ayrıntılı olarak işlenecek; Ahzâb suresindeki konuyla ilgili ayetlere yeri geldikçe temas edilecektir.

Bu başlıkta yer alması istenen bir diğer husus ise, bu çalışmanın konusunun diğer din ve kültürlerdeki örtünmeyle ilgili anlayış ve uygulamaları kapsamadığıdır. Ancak konunun anlaşılmasına katkı sağlayacak bir durum söz konusu olduğu takdirde yukarıda bahsi geçen kaynaklara müracaat edilmiştir.

III. Araştırmanın Yöntemi

a. *Kuramsal Çerçeve:* Tez, örtünmenin tarihini, aşamalarını; örtünmenin şeklinin ve amaçlarının tesettüre giden yolda ne derece yeterli olduğunu araştıracak, Nur suresi 31. ayetin incelenmesiyle bu araştırmayı sonlandıracaktır. Bu bağlamda, insanın tarihteki örtünme kültürü incelenecek; belli başlı uygarlıklarda ve özellikle Cahiliye dönemindeki kadının giysisi üzerinde durulacaktır. Kur'an-ı Kerim'in indiği toplumdaki örtünme alışkanlığını nasıl değiştirdiği ve böylelikle oluşmaya başlayan tesettür kültürünün ana unsurları ilgili ayet çerçevesinde ele alınacaktır.

b. *Hipotezler:* İnsanın giyim tarzının, üzerindeki birkaç parça eşyayı ifade etmekten öteye geçip, kendi kişiliğini yansıttığı göz önünde bulundurulduğu takdirde, Allah Teâlâ'nın insana verdiği değerin bir tezahürü olarak kişide tesettür bilinci oluşması gerektiği ve bu bilincin kadının kıyafetine Nur suresi 31. ayet ile somut olarak yansımış olması, bu tezin en önemli hipotezidir. Çünkü mesaj, durup dururken ortaya çıkmaz. Mesajın oluşumuna, mesajı alan ve verenlerin katkıları, onların zihinlerinin arka planlarının önemli belirlemelerinin olduğu kabul edilmektedir. Dolayısıyla, Kur'an-ı Kerim'de, örtünmenin, var olan uygulamaya dair birtakım değişiklikler yapılmak suretiyle tesettür haline dönüşmesi emri, mesajın alıcıları açısından ihtiyaç duyulan bir durum olması sebebiyledir. Neden bir başka özelliğin değil de o özelliğin söylendiği sorusuna, "ihtiyaçtan dolayı" cevabı verilerek, hipotezin ana noktası belirlenmiş olmaktadır.

c. *Literatür:* Ülkemizde tesettür konusunun çeşitli yönleriyle ele alındığı yüksek lisans ve doktora tezleri yapılmıştır. Bunların önemli bir bölümü, tesettür modası, tesettür giyim konusunda tüketici davranışları türünden özünde sosyoloji anabilim dalının ilgi alanına giren tezlerdir.

Bir başka anabilim dalının bakış açısıyla oluşturulmuş söz konusu tezlerin bu çalışmanın literatürü arasında zikredilmesi düşünülmemektedir. Bunların dışında konumuzla ilgili olduğunu düşündüğümüz, 31 Mayıs 2018 itibariyle bitmiş ve yök tez tarama motorunda taranabilen tezler yazarın soyadına göre alfabetik sırayla şunlardır:

Doktora Tezi:

c.1. Ünal, Asife, *Türkiye'de Örtünme Anlayışı Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.

Yüksek Lisans Tezleri:

c.2.Demirbağ, Nesibe, *Kur'ân Perspektifinde Fıtrî, Dinî ve Ahlâkî Bir Olgu Olarak Örtünme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006

c.3.Demirdağ, Muhammet Fatih, *İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

c.4. Özbek Fatma, *İslam'da Tesettür*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2013.

Bunlar dışında "İslam'da Örtünme ve Tesettür" konularında yayınlanmış kitap çalışmalarından bazılarını da burada sıralamak mümkündür:

c.5. Aktaş, Cihan, *Tesettür ve Toplum*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1992.

c.6. Bozgeyik, Burhan, *Tesettür Bir Hanım Niçin ve Nasıl Örtünmeli*, İstanbul: Tuğra Neşriyat, 2009.

c.7. Bulut, Faik, *Kadın ve Tesettür Küresel Çağda İslam 2*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008.

c.8. Can, Ramazan, *Tesettür ve Çıplaklığın Arka Planı*, İstanbul: Bengisu Yay., 2013.

c.9. Cevizoğlu, Hüseyin, *Atatürkçü Çözüm Laiklik ve Tesettür*, İstanbul: Ceviz Kabuğu Yay., 2008.

c.10. Çelik, Mustafa, *Tesettür Şuuru*, İstanbul: Fütüvvet Yay., 2005

c.11. Erdoğan Mehmet, *Tesettür Meselesinden Türban Sorununa*, İstanbul: İz Yay., 2008.

c.12. İskilipli Atıf Efendi, *İslam'da Tesettür Tesettür-i Şer'i*, İstanbul: Şadırvan Yay., 2017

c.13. Kutub, Muhammed, *Kadının Özgürlüğü ve Tesettür*, İstanbul: Ravza Yay., trz.

c.14. Uysal, Mustafa, *İslam'da Tesettür ve Haya*, İstanbul: Çelik Yay., 1998

c.15. Yıldız, İsmail, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, İstanbul: Çıra Yay., 2016

c.16. Yüksek, Ahmet, *Bütün Yönleriyle Tesettür Yeniden İslami Örtü*, İstanbul: Ravza Yay., 2014

Ancak tezde incelenecek konu Nur Suresi 31. ayet olduğundan dolayı, tezin literatürünü oluşturacak olan ana kaynaklar elbette ilgili ayet hakkında başvurulacak olan tefsir külliyatıdır. Ayrıca, literatür olarak verilebilecek bir diğer çalışma, tezin ilk bölümünde ele alınacak konulara kaynaklık edecek olan Zeki Tez'in "*Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi"* isimli kitabıdır.

d. *Varsayımlar:* Tezin temel varsayımı; her örtünme biçiminin, Kur'an-ı Kerim'de evrensel bir üslupla vurgulanan tesettürün anlam ve amacını taşımadığı; dolayısıyla zaman, mekân, kültürel öğeler ve imkânlar değişse de, Allah'ın koyduğu ölçünün bir Müslüman için her durumda mihenk taşı olarak vazgeçilmezliğini korumasıdır.

e. *Kapsam ve Sınırlılıklar:* Tez, Cahiliye dönemindeki kadının giyimi konusuna dayanak ve altyapı olması itibariyle, tarihi süreçte örtünmenin keyfiyeti konusuyla ilgilenecektir. Ancak İslam dışındaki dinlerde örtünme hususu tezin sınırları dışında kalacaktır. Vahiy merkezli olarak örtünmenin tesettüre dönüşmesi, Nur Suresi 31. ayet kapsamında değerlendirilmekle birlikte, Kur'an'da tesettürle ilgisi olan diğer ayet-i kerimelere de değinilecektir. Tezin kavramsal çerçevesi bu şekilde ifade edilirken, alan sınırlaması olarak da, tezin sınırları içerisinde, ilgili ayet ışığında kadından istenen giyim şekli ele alınacaktır.

f. *Veri Toplama Tekniği:* Tezin ana kaynağı hiç şüphesiz Kur'an ayetleri ve bunların izahının yapıldığı diğer temel İslami kaynaklardır. Peygamber Efendimizin konumuza ışık tutacak hadisi şerifleri elbette ikinci ana kaynak olarak kullanılacaktır. Bunlarla beraber, tarihi süreçte

insanın örtünme kültürünün aktarıldığı kaynaklar ve tesettüre dair yapılan çalışmalar da tezde müracaat kitapları olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHTE İNSANIN ÖRTÜNME KÜLTÜRÜ

1.1. İNSANIN ÖRTÜNME ARZUSU

Fıtrat kelimesi sözlük anlamı itibariyle "yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek" manalarına gelmekte; "yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş" anlamında kullanılmaktadır.[1] Yine fıtrat kavramının açıklamasıyla ilgili görüşler içinde en dikkat çekeni, fıtratın ilk yaratılış sırasında Allah'ın insan tabiatına bahşettiği yaratanını tanıma eğilimi, ruh temizliği vb. olumlu yetenek ve yatkınlıkları ifade ettiği şeklindeki anlayıştır.[2]

Allah Teâlâ insanı, içinde kendisinden beklenen erdemli davranışların tohumlarıyla beraber var etmiştir. Bu tohumlar, uygun gelişme ortamı bulduğunda insanı kendiliğinden iyiye, güzele ve doğruya yönlendirecek özelliktedir. Büyümesi sırasında dışarıdan herhangi bir baskılama, budama, yok etme, eğitme adı altında köreltme faaliyetiyle karşılaşmadığında insan, fıtratıyla baş başa kalıp insan-ı kâmil olabilme potansiyeline sahiptir.

Yüce Allah insanlığa peygamberler vasıtası ile vahiyler göndermiştir. Gelen ayetler, evvela ilk müminlerin hayatlarını Kur'an'ın öngördüğü bir nizama koymuştur. Hem gönderilen vahiyler, hem de bu vahiylerdeki mesajları hayatlarına bilfiil uygulayan, böylelikle içinde yaşadığı topluma ve sonraki nesillere hayatının tamamıyla örnek olan peygamberler, insanlara bu dünyada insanca ve mümince yaşayabilmenin imkânlarını sunmuşlardır. Çünkü Allah Teâlâ'nın insanlara gönderdiği mesajlar, insanın sadece Rabbi ile iletişiminden bahsetmemiş; onun sosyal hayattaki duruşunun da nasıl olması gerektiğini ifade etmiştir.

Allah'ın gönderdiği son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) gelen vahiy olan Kur'an-ı Kerim de içerik itibariyle, ibadetlerin anlatımından daha çok, insanın kendisini yaratan Rabbine karşı bireysel ve sosyal sorumluluklarından söz

[1] "Fıtrat" kavramı ile ilgili bkz. Hayati Hökelekli, "Fıtrat", *DİA*, C. XIII, TDV Yay., İstanbul, 1996, s. 47; İsmail b. Hammad el-Cevheri, *Es-Sihah (Tâcü'l-Lüga ve Sihahü'-Arabîyye,),* y.y.., Beyrut, 1990, s. 781.

[2] Ayrıntılı bilgi ve diğer görüşler için bkz. Hökelekli, "Fıtrat", XIII, s. 47.

etmektedir.[3] Dolayısıyla vahiy, "dünya-ahiret" ya da "gündelik işler-ibadetler" gibi bir ayrım yapmanın yanlış olduğunu, hayatın her yönüyle bir bütün olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.[4]

İman esaslarını kabullenme ve bunun gereği olan ahlaklı davranışlar üretme çabası, vahiyle tanışan insanın o vahye iman etmesiyle artık yaşam tarzı haline gelir. Nitekim Peygamber Efendimiz (s.a.v), nübüvvetin öncesinde de bütünüyle fıtrata uygun, tertemiz bir yaşam sürmüştür.[5] Vahiy gelip de, ayetler henüz dürüstlükten, adaletten, merhametten, cömertlikten söz etmeden önce de Hz. Peygamber (s.a.v), içinde bulunduğu toplumda bu güzel hasletlerin yegâne timsali olmuştur. O'nun (s.a.v) bir kere dahi olsa yalan söylediği, birisine karşı haksızlık yaptığı, dalalet içerisinde risaletin öncesinde de hiç görülmemiştir.[6] Allah Teâlâ kendisini insanlık için son elçi olarak seçene kadar, insan fıtratında tohumları bulunan ahlak ilkeleri O'nun (s.a.v) vazgeçilmezleri olmuş; peygamber olduktan sonra da insanın doğasının, özünün, fıtratının temelleriyle ayetlerin gerekleri ortak paydada birleşmiştir.[7] İşte bu durum, Hz. Âişe'nin (r.a) Rasulullah Efendimiz (s.a.v) için söylediği şu sözlerle ete kemiğe bürünmektedir: "O'nun ahlakı Kur'an'dı."[8]

Allah'ın insana akıl ve irade bahşetmesi, bir de buna ilave olarak vahiy ile bu vahyin uygulanabilirliğini hayatında bizzat yaşayarak gösteren elçiler göndermesi; temiz bir fıtratın insanı yürüteceği yol olan sırat-ı müstakim üzere olmasını kolaylaştırmak içindir. Böylece insan, yaratılışına yani fıtratına uygun iş ve davranışları, akıl-vahiy birlikteliği sayesinde ortaya koyabilecektir.

İnsanın fıtratında barınmakta olan tohumlardan biri de örtünme olgusudur. Örtünme ihtiyacı, insanın var oluştan beri içinde taşıdığı ve yine yalnızca insanın hissettiği bir ihtiyaçtır. İkinci bir varlığın müdahalesi olmadan insanın fıtratı gereği örtünme isteğinin en net tezahürünü, ilk insan olan Hz. Âdem ve eşinin Kur'an-ı

[3] Burada özellikle İsrâ, 17/23-38 ve Hucurât, 49/1-18'deki sosyal içerikli ayetleri hatırlayabiliriz.
[4] Örnek olarak bkz. Kasas, 28/77.
[5] Peygamberimizin risalet öncesi hayatı konusunda bkz. Fatih Tok, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, S. 7, 2017, s. 131-150.
[6] Tok, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatı", s. 133-136.
[7] Örnek ayetler için bkz. Ahzâb, 33/21; Kalem, 68/ 4.
[8] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5: 163. Aynı manadaki diğer rivâyetler için bk. Müslim, "Müsâfirin", 39; Ebû Davud, "Tatavvu'", 26; Nesâî, "Kıyâmu'l-leyl", 2.

Kerim'de anlatılan kıssalarından görmek mümkündür.[9] Örtünmenin ilk insandan bu yana fıtratın bir vecibesi olduğunu gösteren pasajlardan birini konu edinen Araf suresindeki ilgili ayetleri burada aktarmak yerinde olacaktır:

" Ey Âdem! Sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz.

Derken şeytan, kendilerinden gizlenmiş olan avret yerlerini onlara açmak için kendilerine vesvese verdi ve dedi ki: (Öyle ise, yasak ağacın meyvesinden yiyin ki melek olasınız yahut cennette ebediyen kalasınız.) "Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da (cennette) ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı."

"Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim" diye de onlara yemin etti.

Bu suretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?" diye seslendi.

Dediler ki: "Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz."

Allah, dedi ki: "Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zaman kadar yerleşme ve yararlanma vardır."

Allah, dedi ki: "Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (mahşere) çıkarılacaksınız."

Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik)."[10]

Kur'an-ı Kerim'de yer alan kıssaların her biri, elbette bir amaca mebni olarak anlatılmıştır.[11] Allah Teâlâ bir kıssayı konu ettikten sonra, o kıssa üzerinden

[9] Burada kast edilen kıssalar; Bakara, 2/35-39; Araf, 7/19-27 ve Tâhâ, 20/115-123 ayetlerde anlatılan kıssalardır.
[10] Araf, 7/19-26. Ayet mealleri için bkz. *Kur'an-ı Kerim Meali*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 151-152.
[11] En'âm, 6/ 57; Kehf, 18/ 13.

her zaman bir mesaj vermiştir.[12] Bu mesaj, kıssa anlatılırken ifade edilen bir insan, bir eşya ya da o kıssada geçen ayrıntı bir nesne değil; kıssanın bütününü kapsayan olaydan çıkarılması gereken derstir.

Yukarıda büyük bir bölümü aktarılan kıssada da, insanın bir anlık düşünceyle şeytanın iğvasına kapılabilmesinin mümkün olduğu, ancak böyle bir durumun ardından o davranışın hemen fark edilmesi ve derhal tövbe edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.[13] Hz. Âdem ve eşinin, yaptıkları hatayı fark edip bunun özrü adına cennet yapraklarından faydalanarak üzerlerini örttükleri; ardından da tövbe ederek Allah'tan bağışlanma diledikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla örtünmenin, o an Allah'ın onlara emrettiği bir iş olmadığı halde, fıtratın gereği olarak insanın içinden gelen bir ihtiyaç olduğu söylenebilir. Konuyu inceleyen çalışmasında Yıldız da şunları söylemektedir: "Nitekim Hz. Âdem ve Havva'nın, insanlar tarafından herhangi bir baskı ve yönlendirmenin söz konusu olmadığı cennet ortamında örtünme ihtiyacı duymalarının sebebi, fıtratlarına yerleştirilen utanma duygusundan başka bir şey değildi."[14] Meriç'e göre ise "İlk çift ortaya çıkar çıkmaz elbiseyi de icat etmişlerdir. Elbise utanma duygusunu silmiş ve insanı kolektif hayata sokmuştur."[15]

Örtünme arzusu ile ilgili olarak denebilir ki, bu durum, insanın fıtratının bir gereğidir. İlk insandan bu yana örtünün hiç kullanılmadığı bir kültür oluşmamıştır. "Arkeolojik kazılar ve bilimsel veriler, örtünmenin insanlık tarihi kadar eski bir gelenek olduğuna işaret etmektedir. Tüm ilahi dinlerde başörtüsünün bulunduğu, İslam'dan önce İran, Bizans ve Hint medeniyetlerinde yaygın bir uygulama olduğu, bunlara ait dinsel ve tarihsel metinlerden açıkça anlaşılmaktadır."[16]

1.2. ÖRTÜNMENİN İLKEL YÖNTEMLERLE YAPILMASI

Meriç, giyimin ilkel yöntemler ile gerçekleştirilmesine yönelik olarak şunları söylemektedir: "Yahudilerin Genese'sine göre, kendilerini çıplak olarak gören ilk insanlar incir yapraklarından kemerler yapmış, omuzlarını hayvan

[12] Arâf, 7/ 101; Hûd, 11/120; Kehf, 18/13.
[13] Kıssanın anlatılma gerekçesiyle ilgili olarak bkz. Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili,* Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2006, s. 83-85.
[14] İsmail Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2014, s. 31.
[15] Ümit Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık Kıyafet ve İslam'da Örtünme", (*İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme* kitabının içinde bölüm), Ensar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 31.
[16] Mehmet Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", *İslâmiyât,* C. IV, S. 2, 2001, s. 19.

kürkleriyle örtmüşlerdir. İnsanın hayvanlık halinden insanlık şerefine erişmesi, elbise ile olmuştur."[17]

İnsanlar, kullanmak istedikleri nesneleri meydana getirirken, tabii ki mevcut imkânlardan faydalanırlar. Aynı durum, örtünme için de söz konusudur. Örtü/giysi imal edebilmek için, yaşanılan bölgede bulunan elverişli maddelerden yararlanılacaktır. Tarih, uzun yüzyıllar boyunca, toplumların, içinde bulundukları coğrafya ve imkânlar dâhilinde, bitki ve hayvanlardan elde ettikleri hammaddeyi kıyafet tasarlamak için kullandıklarını bildirmektedir. Arkeolojik kazılarda ele geçirilen buluntular, yüzyıllar öncesindeki örtünme kültürüne dair somut kanıtlar ortaya koymaktadır.

Erken sayılabilecek dönemde, giysi üretmede dokumanın keşfedilmesi, insanoğlunun örtünme ihtiyacını gidermede ona kolaylık sağlamış olmalıdır. "Yapılan araştırmalar iğnenin dokumadan çok daha önceleri bulunduğunu göstermektedir, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde eski taş devrinden, yaklaşık 40 000 (kırk bin) yıl öncesinden kalma iğneler bulunmuştur. Dokuma ise bitkilerin örülmesi ile başlamış ve zamanla gelişmiştir. Arkeolojik kazılarda pek çok ağırşak ve dokuma tezgâhı ipliklerinin ucuna asılan ağırlıklar ele geçirilmiştir. Tüm bu araştırmaların sonucu, dokumanın günümüzden 9000 yıl öncesine dayandığını göstermektedir."[18]

İğnenin bulunması, çeşitli bitki liflerinin dokumada kullanılması bir yana, giyimle ilgili çok önemli bir buluntu da Çayönü'nde ortaya çıkarılmıştır. Bu İ.Ö. 7000 yılına ait pembe taştan yapılmış bir düğmedir ve günümüzde kullanılan düğmeye çok yakın bir görüntüdedir.[19]

Tüm bu buluşlar, giyim malzemesinin çoğalması ve daha kullanışlı hale gelmesine zemin hazırlamıştır. İlk zamanlar ilkel yollarla giderilebilen örtünme gereksinimi, zamanla daha rahat karşılanabilir hale gelmiştir.

---

[17] Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık Kıyafet ve İslam'da Örtünme", s. 31.

[18] Ayrin Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. 32.

[19] Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 32.

1.3. ÖRTÜNMENİN GİYSİ İLE YAPILMASI

Önceleri, bulduğu herhangi bir malzeme ile üzerini örtmeye çalışan insanlar, zamanla "giysi" niteliği taşıyan üretimler yapmaya başlamışlardır. Giysi niteliği taşıyan malzeme derken yakası, kolu, paçası gibi detayları insanın vücuduna göre kesilerek hazırlanmış ürünleri kastettiğimizi ifade etmeliyiz.

Giysi yapımının, dokumanın bulunması ile birlikte, öncesine nazaran gelişme gösterdiği ifade edilmelidir. Her toplum, kendisi için en elverişli bulduğu malzemeyi dokumada dolayısıyla giysi elde etmede kullanmıştır. "Soğuk bölgelerde yaşayan insanlar yün, hayvan postu ve hayvansal kıllardan yararlanırken, sıcak bölge insanları bölgelerinde yetişen başta pamuk olmak üzere kimi bitkilerin yumuşak iplik haline getirilebilen ve dokunabilen liflerinden giysi yapmayı denemişlerdir."[20]

Giysiler için hammadde sağlaması yönüyle, bitkilerin, hayvanlardan elde edilen malzemeye kıyasla kullanım alanları daha çeşitli olmuştur. İklim faktörünün de bu hususa etkisi tartışılamazdır. "Bunun için, keten dokumacılığı daha sıcak bir iklime sahip Mısır ve Mezopotamya'da gelişip yayılırken, yün dokumacılığı ise nispeten daha soğuk iklime sahip olan Anadolu'da gelişmiştir."[21]

Ketenin dokumada ilk kez kullanılması da insanlık için önemlidir. Dokumada ilk kullanıldığı tarih, M.Ö. 6500 yıllarıdır. Ketenin ilk kez Anadolu ve Kuzey Irak'ta kullanıldığı ve buradan Güney Avrupa'ya oradan deniz aşırı ülkelere yayıldığı hakkında tespitler vardır. Buluntular genelde çuvala benzer gevşek şal dokuması şeklindedir.[22]

"Dokumacılıkta kullanılan diğer bir ürün de pamuk olmuştur. Pamuk ilk olarak Hindistan'da M.Ö. 3500 yılları arasında kullanılmaya başlanmıştır."[23] Pamuklu giysiler, insan vücudunda oluşturduğu rahatlık hissinden dolayı, zamanla çok tercih edilir hale gelmiştir.

---

[20] Zeki Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2009, s. 24.
[21] Övün Selim Martin, "Mitolojik Tasvirlerde Tekstil ve Giyim Kuşam", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2010, s. 9.
[22] Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 32.
[23] Martin, "Mitolojik Tasvirlerde Tekstil ve Giyim Kuşam", s. 9.

"İpek böceği ise Çin'de M.Ö. 2600 yıllarında biliniyor ve ipek üretiminde kullanılıyordu."[24] İpekli giysiler, şıklığın ve zarafetin simgesi olmuştur.

1.4. GİYSİ KÜLTÜRÜ

Giysinin meydana gelmesinde en temel bileşen, elbette ipliktir. İpliklerin bir araya gelmesindeki farklılıklar giysilerdeki çeşitliliğin de temelini oluşturmaktadır. İplikleri değişik metotlarla birbirine dolama yöntemleri, ortaya çıkan ürünlerin desenlerini birbirinden ayırmaktadır. Yine ipliğin elde edilmesinde farklı malzemelerden yararlanılmış olması da giysilerin yapısını tamamen değiştirmektedir. Bu konuda çalışmamıza ışık tutan eser, Zeki Tez'in "*Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi"* isimli kitabı olmuştur:

"Yabancı kökenli "tekstil" sözcüğünün Osmanlıca karşılığı "mensucat"tır. Tekstil, ipliklerin, birbirinden bir açı yaparak geçirildiği bir dokuda olup boyuna yöndeki iplikler "çözgü"yü, bunun çevresinden enine dolanarak giden kesintisiz iplikler ise "atkı"yı oluştururlar. Tekstiller, çözgü ve atkı ipliklerinin birbirinin arasından nasıl geçtiklerine göre düz dokumalar, düğümlü halılar, ilmekli örgü işleri, iğne oyaları, danteller gibi çeşitlere ayrılır. Ancak keçe, iplikten değil, doğrudan doğruya bir araya sıkıştırılmış liflerden (bükümlü ipliklerden) yapılır.

Türkçe'de "tekstil" sözcüğünün eş anlamlısı olarak, tam karşılamamakla birlikte "dokuma" terimi de yaygın olarak kullanılmaktadır. "Dokumacılık", tekstil uğraşının eğirme, boyama, bitim işlemleri vb. gibi çeşitli aşamalarından yalnızca bir aşamasıdır."[25] "Dokumacılık, sepet örgüsünden esinlenerek ortaya çıkmıştır. Dokumanın temeli, birbirine dik konumdaki iki iplik sisteminin sepet örgüsünde olduğu gibi birbiri arasından geçirilerek sıkıştırılmasına dayanır. İplik eğirme ve dokuma teknikleri Sanayi Devrimi'ne (1750-1850) kadar temelde hemen hemen hiçbir değişiklik göstermemiştir."[26]

Zeki Tez, çalışmasında, giysilerin dokumanın sonrasında da işlem gördüğünü belirten şu bilgileri paylaşmaktadır: "Sanayi öncesi toplumda kumaş üretim uğraşlarından biri çırpma (keçeleştirme) işlemi idi. Bu amaçla kumaş dokunduktan sonra çırpıcı, kumaşı suda döverek temizliyor, ovalıyor ve lifleri

[24] Martin, "Mitolojik Tasvirlerde Tekstil ve Giyim Kuşam", s. 10.
[25] Martin, "Mitolojik Tasvirlerde Tekstil ve Giyim Kuşam", s. 11.
[26] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 21.

birbiri içine geçiştirerek kalınlaştırıyordu. Bir zamanlar erkekler kaba güçleri ile kumaşı tokaçlarlarken, Ortaçağ'ın ilerleyen dönemlerinde su çarkının miline bağlı olarak dönen bir kam aracılığıyla kaldırılıp düşürülen ahşap bir tokmak (çırpıcı değirmeni) bu görevi yerine getirir olmuştur."[27]

Kumaşın kalın ve sağlam olması, kullanım ömrünü uzatmaktadır. Bu amaçla, dokumayı sıkılaştırmak için Mısır'da da dokumalar, sopalarla dövülmekteydi.[28] "Müslüman Mısır'da kumaş dokuma tekniği ve desenler ilkin kopt (kıpti) sanatından alınmıştır. Ancak Müslümanlar İran, Sasani ve Bizans etkilerine arabesk desen ve özel karakterler de eklemişlerdir. "Kopt" ya da "Kıpti" sözcükleri Yunanca "aigyptos"tan (Mısırlı) gelmelidir. Kıptiler Mısır'ın ilk Hristiyan toplumudur; ancak kendi ülkelerinde önce Yunanlıların, ardından Romalıların ve sonunda da Arapların egemenliği altına girmişlerdir. İlk Kıpti dokumalarında Yunan etkisi, ardından Roma etkisi, 700lerde ise Arap etkisi görülmeye başlamıştır."[29]

Zeki Tez'in çalışmasındaki bu bilgilerden hareketle, her milletin kültür birikimi içerisinde, kendine özgü bir de dokuma kültürü olduğu söylenebilir. Toplumlardaki giyim kültüründeki farklılığın da dayanak noktası burasıdır. Bazı giysi stilleri, bazı toplumları akıllara getirecek kadar o toplumla bütünleşmiştir. "Medeniyet tarihine bakıldığı zaman Hint-Avrupa ırkının kıyafetini devamlı olarak değiştirdiğini; Asya toplumlarının ise, eski çağlardan bugüne kadar pek değiştirmediklerini görüyoruz."[30] Yine de, başka konularda olduğu gibi giyim kültürü olarak da toplumların birbiri ile etkileşimi her devirde yaşanagelmiştir.

1.5. DOKUMA VE TEKSTİL TARİHİ

İnsan vücuduna uygun şekilde giysi üretmenin dokuma ile daha kolaylaştığı ve geliştiği bir önceki başlıkta ifade edilmişti. Giyim tarihine bakıldığında, dokumanın yapılabilmesi için gerekli olan hammadde, ilk zamanlar, evcilleştirilen koyunların yünlerinden yani hayvansal liflerden elde edilmiştir. Doğu Anadolu'da yer alan ve ilk üreticiliğe geçişin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Çayönü'nde, koyunun yaklaşık olarak M.Ö. 7500 yıllarında evcilleştirildiği

[27] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 25.
[28] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 27.
[29] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 34.
[30] Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık Kıyafet ve İslam'da Örtünme", s. 32.

saptanmıştır. Daha sonraki süreçlerde ise başta keten olmak üzere yetiştirilen bitkilerin liflerinden de yararlanılmıştır. Dokuma yapmak için elde edilen yünün eğrilip ip haline getirilmesi gerekmektedir. Bunun için bir çubuğun (iğ) ucuna bağlanan içi delik taş ya da pişmiş topraktan yapılan ağırşaklar kullanılmıştır.[31]

Tarihi süreçte, dokumanın Anadolu'daki geçmişi hakkında günümüz araştırmacılarını söz sahibi kılacak bulgular mevcuttur. Anadolu insanının giyimi hakkındaki en eski belgeler aslında M.Ö. 8000 yılına aittir. Buluntular, Çatalhöyük ve Hacılar gibi en eski köy yerleşimlerinde yapılan çalışmalar neticesinde elde edilmiştir. Burada bulunan kumaşlar arasına çuval dokusunda olandan daha ince ve sık dokulu olana kadar pek çok çeşide rastlanmaktadır. Bu araştırmalar lif olarak yün ve tiftik kullanıldığını göstermektedir.[32] "Anadolu'nun dışında Kıbrıs, Girit Adaları'nda ve Kıta Yunanistan'da da yaklaşık olarak M.Ö. 5500 yıllarından başlayarak dokuma ile ilgili buluntular ele geçmiştir."[33]

Tekstil tekniği, tarih boyunca insanlığın en eski uğraşlarından biri olmuştur ve başlangıcı belirsizdir.[34] "Tekstilin ilk ortaya çıkışı, dalların ve kamışların basit bir şekilde örülmesine bağlanılabilir. Daha sonraki süreçte yumuşak bükülebilir liflerin kullanılmasına geçilmiş olmalıdır."[35] Mısır gibi sıcak ve aşırı kuru iklimlerde de eski dönemlerde yapılmış tekstil kalıntılarına rastlanabilmektedir ve burada M.Ö. 4000lerde keten bezi üretiminin yüksek düzeyde olduğu anlaşılmıştır. Ortadoğu'dan M.Ö. 6000lerden kalma toprak eşya üzerinde yer alan giyinik insan betimleri bu konuya ilişkin dolaylı kanıtlar ise de, bu figürlerden, kullanılan tekstil malzemesi ve uygulanan dokuma tekniği konusunda ipuçları elde etmek mümkün olmamaktadır.[36]

Tekstil ve dokumanın tarihinden bahsederken ele almamız gereken bir diğer husus, pamuklu dokumalar olmalıdır. Pamuk bitkisi M.Ö. 5000'lerde Hindistan'da ortaya çıkmıştır. Hindistan, M.Ö. 1500- M.S. 1500 yılları arasında dünyanın pamuk ambarı olmuş aynı zamanda pamuklu dokumacılığın da merkezi haline gelmiştir.

[31] Ayrıntılı bilgi için bkz. Martin, "Mitolojik Tasvirlerde Tekstil ve Giyim Kuşam", s. 7.
[32] Anadolu'da dokuma ile ilgili bu bilgi ve daha detaylı bilgiler için bkz. Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 31.
[33] Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 8.
[34] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 21.
[35] Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 9.
[36] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 21.

Pamuk, Hindistan'dan Batı'ya ve Çin'e, Çin'den de Japonya'ya ve Amerika'ya geçmiştir. Ortadoğu ve Mısır'da pamuk tarımı yaklaşık iki bin yıl kadar önce başlamıştır. Pamuk bitkisinin Avrupa'ya getirilmesi ise, pek çok diğer bitki gibi 11.yüzyıl dolaylarında Araplar vasıtası ile olmuştur. İslam uygarlığı döneminde ise pamuk ekimi ve kullanımı yaygınlaşmıştır.[37]

Yakın zamana gelindiğinde, Osmanlı Devleti'nin pamuğu kullanımına ilişkin olarak şunlar söylenebilir: "Yüzyıllar boyu Osmanlı pamuk ipliği ve bez üreticileri, ham pamuk ve boyar madde olarak hammaddelerin bol olarak sağlanmasından kazançlı çıkmışlardır. Pamuk ekiminin önemli merkezleri, tarihsel olarak Arabistan'ı, Mezopotamya steplerini, kuzey Filistin'i, kuzey Suriye ve Adana bölgesini, Ege sahillerini ayrıca da Teselya ovasını ve Makedonya'nın Zekhua ve Serez bölgelerini kapsamaktaydı."[38]

Tekstilde, ipeğin yeri de oldukça önemlidir. Diğer tekstil malzemelerinden farklı olarak ipek, herhangi bir bitkiden değil, ipek böceğinin kozasından üretilmektedir. İpek böceğinden elde edilen ipeğin, dokumada kullanılabilmesi için bazı aşamalardan geçmesi gerekmektedir. İpek, ipekböceğinin tırtıl yuvasından (koza, kokon) sağlanır. İpek öncelikle, ipekböceğinin salgı bezlerinden çıkan zamk türü bir iplikçik halindedir (elyaf halinde değil) ve çok ince olduğundan bükülmesi gerekmektedir. Gerçek ya da saf denilebilecek ipek, beyaz ipekböceğinin tırtıl yuvasından elde edilir.[39] İpekböceği, pupa (krizalit) evresini geçireceği kozasını örerken, ortalama bin beş yüz metre uzunlukta yüz bin kez dolandırılmış iki katlı iplikçik salgılar.[40] "Kozadan çıkrıklarla çekilen lifler birleştirilerek ipek ibrişim, birkaç ipek ibrişimin taranıp bükülmesiyle de dokuma ipliği elde edilir."[41]

İpeğin Avrupa'ya taşınmasına dair Zeki Tez'den şu bilgileri aktarmak yararlı olacaktır: "Her şeyden önce dokunmuş halde ama aynı zamanda ender olarak da iplik (çile) halindeki Çin ipeği, ilk olarak Han Hanedanlığı (M.Ö. 207-M.S. 220) döneminde Batı'ya ulaşmıştır.[42] Ancak 6.yüzyıldan sonra ipekböceğinin kaçak olarak Batı'ya aktarılması ve Güney Avrupa'da ipek üretiminin en hızlı

[37] Pamuk bitkisinin dokumada kullanımını anlatan tarihî süreç için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 138-139.
[38] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 145.
[39] Detaylı bilgi için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 155.
[40] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 156.
[41] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 158.
[42] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 158.

gelişen sanayi dallarından biri haline gelmesiyle, Uzakdoğu'da bir ticaret malı olarak ipeğin bağıl önemi gitgide azalmıştır."[43]

Çin'den diğer ülkelere yayılan ipek, dünyanın çeşitli yerlerinde işlenerek dokuma kültürüne ayrı bir renk katmıştır. M.S. 4.yüzyılda ipek ve yarı ipek dokuma, Roma İmparatorluğu'nda daha da yaygınlaşmıştır. Roma İmparatorluğu'na önceleri dokunmuş halde, daha sonra ise ayrıca çile iplik halinde Çin ipeği gelmiştir. Bu hammadde, Küçük Asya topraklarında ve Suriye dokuma atölyelerinde işlenmiştir. O dönemlerde Suriye dokuma sanatı çok üst düzeydeydi. İpek imalatı olmayan ya da dokuma yapmayan cahiliye Arapları vs. milletler de Suriye gibi ipekli dokumada gelişmiş olan ülkelerle ticaret yaparak bu ipekli dokumalardan istifade etmiş olmalıdırlar. Söylentiye göre Sasani İmparatoru II. Şapur (yön. 310-379), bu ustalardan bir kısmını Susa kentine götürerek İran ipekli dokuma sanatının temellerini atmıştır.[44]

1.6. GİYSİNİN TARİHİ

Tarih, insanlığa ışık tutacak bilgilerini, onu bir bütün olarak gören gözlere armağan eder. Giysinin tarihi de insanlığın kültürel tarihinden ayrı düşünülemez. "Kıyafetin tarihi, dinler ve devletler, adetler, düşünceler tarihi ile iç içedir" diyerek bu hususa değinen Meriç, şöyle devam eder: "Kıyafetin tarihi, medeniyet tarihinin bir parçası olarak ele alınabilir ve tarihin karanlık köşelerini aydınlatabilir."[45]

Giysinin tarihi bilmek, hangi toplumların hangi dönemlerde nasıl bir giyim kültürü içinde olduklarını öğrenmek; onların yaşam standartları, hayat tarzları, hatta değerleri ve inançları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Giysinin tarihi; kıyafetin oluşumunda geçmişten bu yana hangi aşamaları kat ettiği, örtünmenin nasıl sağlandığı gibi sorulara cevap vermektedir. Örtünme ihtiyacının nasıl giderildiğini görmek ise, toplumlarda örtülmesi gerekli görülen yerler adına açıklayıcı bir parantez açmaktadır. Örtünmenin, insanın yaratıcısına karşı kulluk görevini yerine getirmede bir yeri ve önemi olduğunu belirten Nur suresindeki tesettür ayetleri, örtülmesi gereken yerleri bildirmiş ve bu konudaki yanlış yahut eksik uygulamaları tebdil etmiştir.

---

[43] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 160.
[44] Ayrıntılı bilgi için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 163.
[45] Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık Kıyafet ve İslam'da Örtünme", s. 31.

Kültür ve medeniyete önem veren devletlerden olan Abbasi sarayında ipek üretimi ile ilgili olarak, 751 yılında Çinlilerle yapılan Talas Savaşı'nın esirleri olan kimi Çinli zanaatkârların ipekli dokuma kültürünü oraya kazandırdıkları ifade edilebilir.[46]

Ayrıca Abbasi (750-1258) ve Tulunoğulları (869-905) dönemlerinde Suriye, Mısır ve Mezopotamya'da dokunan keten ve ipekliler, Fâtımî (969-1171) döneminde daha da yetkinleşerek üretilmişti. İran, Horasan ve Maveraünnehir'de 8.yüzyıldan itibaren, Sasani geleneğine bağlı bir dokuma sanayisi vardı ve dokumalar ülkenin her yanına yayılmış "tiraz"larda üretiliyordu. "Tiraz" sözcüğü Farsça kökenli olup öncelikle, üzerinde örgü ya da işleme yoluyla süslenmiş yazı şeridi bulunan bir giysiyi ya da brokar kumaşı niteliyordu; daha geniş anlamda ise devlet yönetimine bağlı olarak bizzat bunların dokunduğu atölyelere verilen addı.[47]

İlerleyen zamanlarda dokuma, ilkel yöntemlerle yapılan bir uğraş olmaktan çıkıp, bu işin itina ile yapıldığı atölyeler sayesinde bir iş kolu halini almıştır. Tekstilde kullanılan malzemeler zenginleşmiş ve üretilen kumaşlar, üreticilerinin uygun bulduğu desen ve motiflerle bezenmiştir. "11-13.yüzyıl dokumalarının ana motifleri, diğer el sanatı yapıtlarında da görülen ikonografi içinde, hayvan motifleri ve genel İslâmî süslemenin arabesk biçimleri, palmetler (palmiyeyi çağrıştıran yaprak biçimli süsleme motifi) ve kıvrımdal kompozisyonlarıdır."[48]

İslam dünyasına bakılacak olduğunda tekstil, Suriye, Mısır ve İran'da çok gelişmişti. Ayrıca yetiştirilen ürünleriyle şöhret bulan şehirler vardı. Şam kenti keten, Musul pamuk, Aden de yünlü ürünleriyle ün kazanmıştı. Şam ve Toledo kentleri sert kılıçları; Kurtuba kalkanı; Sur, Sayda ve Bağdat kristalleri; Rakka zeytinyağı ve sabunu; Fars esans ve halısı; Şiraz yünlü halısı; Rey iğne, tarak ve çömlekleriyle tanındı. Bağdat, "baldachin" denen iplikleriyle şöhret buldu. Huzistan keçi kılı ve deve tüyünden mamulleriyle, Horasan kadife kumaşı ile Buhara ise ipek ve seccadeleriyle üne erişti. İranlıların tafta dediği ipekli elbise, İtalyanca 'ya "taffeta", Fransızca 'ya "taffetas" diye geçmiştir. Avrupa ise onların düzeyine ancak 16.yüzyılda ulaşabildi.[49]

[46] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 171.
[47] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 33.
[48] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 33.
[49] Bu bilgiler ve daha fazlası için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 32.

İslam dünyası dışında da giyim kültürünün tarihsel süreci hakkında fikir veren bilgileri paylaşmak yerinde olacaktır: “Bizanslılarda erkekler diz boyunda, damalı korseler ya da kalın kemerlerle vücuda oturan tunikler giymişlerdir. Bu korseler belden kol altına kadar uzanmaktadır. Kadınların giydiği tuniklerse yere kadar uzundur. Kollar bilekte ve dardır. Kadınlar bunların üzerine bir de düz, kemersiz, serbest kollu, bol pelerinler giymişlerdir.

V. yüzyıldan X. yüzyıla kadar giyim sürecinde öncelikle önemli unsurlardan biri İspanya’da bulunan Müslümanların etkisi olmuştur. Bu etkinin sonucunda süsler soyutlaştırılmış, geometrik ve yarı doğal desenler olmuştur.

XI. ve XII. yüzyılda da erkeklerde bir bantla bele ya da kalçaya sıkıca oturtulan tunikler, dizden itibaren rahat hareketi sağlamak için yırtmaçlı olarak yapılmakta, altına ise yün pantolonlar; kadınlarda ise kolları dirseğe kadar uzanan, belden kemerle toplanan tunikler giymişlerdir.

XIV. yüzyılda en çok tercih edilen kıyafet kot-hardidir. Bu, üste giyilen diz boyunda ve önden düğmeli elbise ve altında yün pantolondan oluşan bir kıyafettir. Kadınlar ise zengin desenli ve iyi cins kumaştan yapılmış uzun, bazen arkadan kuyruklu, vücuda oturan elbiseler giymişlerdir.

XVI. yüzyılda erkeklerde keten gömlek, yelek, dar ve kısa pantolonlar yaygındır. Kadın giyimleri ise gösterişsiz ve düz kesimdir. Beden oturmuş, yaka geniş kare, kollar dirseğe kadar dar ve ayak bileğine kadar uzun elbiselerdir. Korse de bu devirde kullanılmaya başlanır.

XVII. yüzyılda erkek kıyafetleri bol, yırtmaçlı, dizden aşağı inen dantel ya da kurdeleyle kaplanan pantolonlar ve üzerlerine giyilen kısa ceketlerden; kadın kıyafetleri ise belden aşağı inerek sivrilmiş dar korsajlardan oluşmaktadır. Omuz ve ense ise açıkta bırakılmıştır. Etek geniştir ve kuyrukludur.

XVIII. yüzyılda erkeklerde oldukça dar pantolonlar, üstüne diz boyu paltolar, dantelli gömlekler ve kısa yelekler görülmektedir. Kadınlarda ise yakalar açık ve kare, bel oldukça sıkı, eteklerse kabarık ve uzundur.

XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Fransız Devrimi’nin etkileri giyimde de kendini gösterecektir. Erkek pantolonları biraz genişlemiş ve tamamen uzamıştır. Kısa yelek ve frag ceketler yaygındır. Kadınlarda ise bel, gerek kemer aracılığıyla gerekse korse aracılığıyla oldukça dar tutulmaktadır.

XX. yüzyıl ise erkeklerde günümüze en yakın haliyle takım elbiselerin ilk görüldüğü yıllardır. Ceket, gömlek, kravat ve pantolon takımlar şapka ile birlikte modadır. Kadınlarda ise oldukça geniş bırakılan etekler daralmıştır."[50]

Dokumanın tarihî süreçte nasıl şekillendiğini, tekstil malzemesi olarak kullanılan maddelerin ilk defa nerede ve nasıl kullanıldığını daha sonra dünyanın çeşitli yerlerine dağılım sürecini ele alan; yine giysinin tarihine dair, birçok medeniyetin giyim-kuşamla ilgili mazisini konu edinen bu başlık altında aktarılanlar, konunun anlaşılması adına kâfi görünmektedir.

1.7. İÇ KIYAFET-DIŞ KIYAFET

Öncelikle, iç kıyafet-dış kıyafet kavramları ile ne kastettiğimizi belirtelim. İç kıyafet ile kadının evinde, aile ortamında, mahremlerinin yanında giydiği; bu sebeple yerine göre elleri ve yüzü dışında da (mesela boynu, kolları gibi) onlara göstermesinde dinen bir sakınca olmayan yerlerinin açık olabildiği tarzda kıyafetler kastedilmektedir. Dış kıyafet ile de, kadının sokak, çarşı-pazar gibi toplu kullanım alanlarında ve mahremi olmayanların bulunduğu ortamlarda kullanması gereken; elleri ve yüzü dışında vücudunun tamamını örten, vücut hatlarını belli etmeyecek kadar bol ve içini göstermeyen, iç kıyafetin haricinde ilave bir kıyafet kastedilmektedir. "İç giyim" ifadesinin okuyucunun zihninde "çamaşır"ı çağrıştırmaması için bu detaya gerek duyulmuştur.

İç-dış kıyafet ayrımının, tarihî süreçte toplumun giyim tarzına yansıması hususunda yaptığımız araştırmada en detaylı şekilde göze çarpan bilgiler, Osmanlı dönemine aittir. İç ve dış kıyafet ayrımının bu dönemde hangi yüzyılda nasıl bir giyim kültürü çerçevesinde şekillendiğiyle ilgili bilgileri "Tarihi Süreçte Kadının Giysisi" başlığı altında anlattık. Burada ifade edilmesi gerekli görülen nokta ise, yukarıda tanımlaması yapılan "dış kıyafetin", yüzyıllar boyu, giyimin vazgeçilmez bir unsuru olduğunu gözler önüne sermektir:

"Osmanlı dönemine gelindiğinde 1300'lerden itibaren son döneme kadar kadın kıyafetleri için geçerli olan en temel unsurlardan biri; kıyafetlerin ev-içi ve ev-dışı diye ikiye ayrılmış olmasıdır. Kumaş dokumaları dahi ev, çarşı ve saray

[50] Selda Karaaslan, "1980 Sonrası Türk Toplumunda Din Eksenli Dönüşümlerin Kadın Kıyafetlerinin Değişimine Yansımaları", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 23-24.

dokuması olarak üç gruptur. Kıyafet olarak ise şalvar ve cepkenden oluşan kombinasyonlar da (üç etek), uzun elbiseler de mevcuttur. Fakat tüm kıyafetlerin kol boyları da beden boyları da bileklere kadar uzamaktadır. Bu açıdan Osmanlı dönemi kadın dış kıyafetinde tesettüre riayet edildiği açıkça görülmektedir.

Anadolu kadınlarının kıyafetlerinde temel unsurlardan bir diğeri ise dışarı çıkarken üzerlerine daima bir dış kıyafet almış olmalarıdır. "Ferace" ve "yaşmak" en uzun süre kullanılmış olan modellerdir. Her renk yapılmakla birlikte, mevsim koşullarına uygun kumaşlara da uyarlanan bu giysiler, cumhuriyetin ilanından sonra da bir müddet daha varlıklarını sürdürebilmişlerdir."[51]

Geçmişte diğer medeniyetlere dönüldüğünde de örtünün önemi ortadadır. Giyim kültürü ise elbette bu gerçeğe mebni olarak şekil almıştır. Konunun devamında da yer yer atıfta bulunacağımız üzere, dış kıyafet kullanımı ile ilgili bilgilere dolaylı da olsa birçok gelenekte rastlamak mümkün görünmektedir.

İç ve dış kıyafetlerin üretiminde kullanılan malzeme de bu giysilerin kullanım alanına uygun nitelikte seçilmiştir. Dokumanın önemli hammaddelerinden olan pamuğun, ten ile temasında insanda oluşturduğu rahatlık hissi aşikârdır. Bundan sebep, iç kıyafetlerde, pijama yahut eşofman türü giysilerde çeşitli şekillerde kullanımı, alternatiflerine nazaran tercihe şayandır. "Pamuklu dokumalar, özelliklerine ve kullanım yerlerine göre farklı adlar almıştır. Boğası adı verilen pamuklu kumaştan kaftan, şalvar, zıbın, iç çamaşırı ve entari yapıldığı gibi astar olarak da kullanılıyordu."[52] Benzer bir ilginin, soğuk iklimlerde de yünlü dokumalara gösterilmesi tahmin edilebilir bir durumdur.

1.8. TARİHİ SÜREÇTE KADININ ÖRTÜNMESİ

Örtünmenin, tarih boyunca hem dinde hem de kültürde/gelenekte/adette yeri olmuştur. Başlangıç itibariyle ilahi kaynaklı din olan ancak zamanla tahrif edilerek aslı bozulan Yahudi ve Hristiyan gelenek de, kadın dış kıyafetinin ve bilhassa dış kıyafetin başı örten kısmının öneminden söz etmiştir.

Konu ile ilgili Görmez'in kaleme aldıkları arasından aktaracak olursak: "Yahudi geleneğinde fenomonolojik olarak başörtüsüne farklı anlamlar

[51] Karaaslan, "1980 Sonrası Türk Toplumunda Din Eksenli Dönüşümlerin Kadın Kıyafetlerinin Değişimine Yansımaları", s. 27.
[52] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 145.

yüklenmiştir. Bütün görüş ve düşünceleri birleştirdiğimizde ortaya çıkan yorumları gruplar halinde mütalaa edebiliriz:

1. Bazılarına göre başörtüsü saygınlık ve soyluluk alametidir. Kadının kendisine saygısını ve sosyal statüsünü ifade etmek için emredilmiştir. Bu sebeple, alt sınıflara mensup olan kadınlar aristokrat tabakaya benzemek için başörtüsü takmışlardır. Tevrat'ta geçen Yahuda'nın gelini Tamar'ın örtüsü böyle yorumlanmıştır.

2. Bazı yorumculara göre başörtüsü iffetin sembolüdür. Tannaitik dönemde kadınların başlarını açmaları iffete hakaret olarak telakki edilmiştir. Hatta bir kadın başını açtığında bu sebeple birtakım cezalara çarptırılmıştır. İffetin sembolü olarak kabul edildiği içindir ki Yahudi toplumunda fahişelerin başlarını örtmelerine asla müsaade edilmemiştir. Bununla birlikte, sosyal statüsünü kaybeden fahişeler, zaman zaman saygın görünebilmek için başlarını örtme yoluna gitmişlerdir.

3. Bir yoruma göre, başörtüsü, pagan kültüre karşı tavır almak için bir simge olarak kullanılmıştır. Bilhassa sonraları Hıristiyanlıkta böyle bir anlam kazanacaktır.

4. Bir diğer yoruma göre ise, başörtüsü, kadının kocasına aidiyetinin simgesidir; zira bu aidiyet, kutsal bir aidiyettir. Bu görüşte olanlar başörtüsünü sadece evli kadınlar için gerekli görmüşlerdir. Hz. Yakup'un hanımı Rahel'in örtüsü böyle yorumlanmıştır."[53]

Tevrat'ın İşaya bölümünün 47.babında ise örtü ile asalet arasında şöyle bir bağ kurulmuştur: "Ey sen, ere varmamış Babil kızı, aşağı in de toprakta otur; ey Kildaniler kızı, taht yok, yere otur; çünkü artık sana nazik ve nazlı demeyecekler. İki değirmen taşı al da un öğüt; peçeni aç, eteği kaldır, baldırı aç, ırmaklardan geç. Çıplaklığın açılacak, evet, aybın görülecek ve ben öç alacağım ve kimseyi esirgemeyeceğim."[54]

Görüldüğü üzere, Yahudi gelenekte de kadınların başörtüsü kullandığı, bilinen bir husustur. Ne var ki, bir dış kıyafet olarak başörtüsünün hangi sebebe binaen kullanıldığı hakkında çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. İffetin, asalet ve

[53] Bazı ilavelerle aktarılmış bu bilgi için bkz. Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", s. 24.
[54] Tevrat, İşaya, 47: 1-3.

itibarın ya da kutsal bir aidiyetin simgesi olarak kullanıldığı düşünülen başörtüsü; kadının konumuna değer katan bir unsur olarak Yahudi gelenekte yerini almıştır.

Hıristiyanlıkta ise başörtüsü dini bir emir olarak telakki edilmektedir. Dolayısıyla bütün kadınların başlarını örtmeleri istenmiştir. Hristiyanlıkta baş örtmenin yeri ve önemi hakkında sonraki nesillere bilgi veren kaynak, Kitabı Mukaddes'in, Mektuplar bölümünde Pavlus'un Korintoslular'a yazdığı birinci mektubun 11. bölümüdür. Bu kısım, başörtüsünden bahsetmektedir ve şöyle denilmektedir:

"Ben Mesih'i örnek aldığım gibi, siz de beni örnek alın. Her durumda beni hatırladığınız ve size ilettiğim öğretileri olduğu gibi koruduğunuz için sizi övüyorum. Ama şunu da bilmenizi isterim: Her erkeğin başı Mesih, kadının başı erkek ve Mesih'in başı Tanrı'dır. Başı örtülü olarak dua eden ya da peygamberlik eden her erkek, başını küçük düşürür. Ama başını örtmeden dua eden ya da peygamberlik eden her kadın, başını küçük düşürür. Böylesinin, başı tıraş edilmiş bir kadından (fahişe) farkı yoktur. Eğer kadın örtünmüyorsa, saçını kestirsin. Ama kadının saçını kestirmesi ya da tıraş etmesi ayıpsa, başını örtsün. Erkek başını örtmemelidir. Çünkü erkek Tanrı'nın benzeyişinde olup Tanrı'nın yüceliğini yansıtır. Kadın ise erkeğin yüceliğini yansıtır. Çünkü erkek kadından değil, kadın erkekten yaratıldı. Erkek kadın için değil, kadın erkek için yaratıldı. Bu nedenle ve melekler uğruna kadın, bir yetki işareti olarak başını örtmelidir. Ne var ki, Rab'de ne kadın erkekten, ne de erkek kadından bağımsızdır. Çünkü kadın erkekten yaratıldığı gibi, erkek de kadından doğar. Ama her şey Tanrı'dandır. Siz kendiniz karar verin. Kadının örtüsüz başla Tanrı'ya dua etmesi uygun mu? Doğa bile size erkeğin uzun saçlı olmasının kendisini küçük düşürdüğünü, ama kadının uzun saçlı olmasının kendisini yücelttiğini öğretmiyor mu? Çünkü saç kadına örtü olarak verilmiştir. Bu konuda çekişmek isteyen biri varsa, şunu bilsin ki, bizim ya da Tanrı'nın topluluklarının başka bir geleneği yoktur."[55]

Pavlus'un sözlerinden anlaşıldığı üzere Hristiyan kültürde kadının statüsü erkekten bir adım daha geridedir. Yine bu kültürde kadın, kendisine verilen değeri korumak ve toplumsal itibarını zedelememek adına kendisinden beklenen görevleri

[55] Bedriye Yılmaz, "Kur'an Yorum Tarihinde Nur Suresi 31. Ayet ile Ahzâb Suresi 32-33. Ve 53. Ve 59. Ayetlerin İncelenmesi", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2007, s. 8.

yerine getirmek durumundadır. Başını örtmek de bu görevlerden biri olarak algılanabilir ve kadının kimliğini oluşturmada dinî anlayışın rolünü gösterir.

Yahudi ve Hristiyanlığa ait kutsal sayılan metinlerde kadının örtünmesi konusu genel hatları ile yukarıda açıklamaya çalıştığımız şekildedir. Tarihi süreçte kadının dış giyimini sağlayan örtü -özellikle de başörtüsü-, ilahi kaynaklı bir emir olarak düşünülmediği tahmin edilen birçok toplumda bile, yaygın olarak kullanılan ve kullanımı da gerekli görülen bir giyim aracıdır. Yılmaz'ın araştırması da bu savı doğrulamaktadır:

"Hitit devri mezar taşı kabartmalarında, Frigya'daki İyon kültürleri kalıntılarında ve Süryani mozaiklerinde kadınların başörtülü oldukları belgelenmiştir. Eski Yunan'da ise başörtüsü, Zeus'un karısı Hera ve bereket tanrıçası Demeter'in özel sembolleri olmuştur. M.Ö. 8.yüzyılda yaşamış olan Homer'e göre örtü, kadın kimliğinin ayrılmaz parçasıdır. Heraklit, Yunanistan ve Mısır'da yaşayan kadınların peçe taktıklarını şu şekilde ifade etmiştir: "Giysilerin başa gelen kısmı öyle sarılır ki, yüzün tümü bir peçe ile örtülmüş gibi görünür. Zira sadece gözler ortada kalır, yüzün diğer bölümleri ise, giysinin bir parçası ile tamamen örtülür. Bütün kadınlar bu şekilde beyaz renkli giysiler giyerler."[56]

Geçmişten bu yana Türk devletlerinde de benzer bir durumun yaşandığından söz edilebilir. Dış kıyafet ve başörtüsü, Türk kadın giysisinin yüzyıllarca bir parçası olmuştur. Milattan önce 1200'lerde yaşayan Geç Hititlerde görülen örtü, Urartularda (M.Ö. 860-580) da, Friglerde (M.Ö. 750-300) de devam etmiş; Türklerin İslamiyet'i kabul edişi ile de dinî bir boyut kazanmıştır. Başörtüsünü de kapsayan Türklerin dış kıyafeti, Anadolu'da da varlığını sürdürmüştür. Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde örtünmeye hassaten dikkat edildiği görülmektedir. Örtü ve başlığın yanında XI. Yüzyılda İslam'ın kabul edilişi ile birlikte tesettüre de daha fazla dikkat edildiği kıyafetlerden anlaşılabilmektedir.[57]

"Fynes Moryson (1566-1629), An Itinerary (Bir Yolculuk Rehberi) (1597) seyahatnamesinde, diğer bütün yabancılar gibi, Osmanlılarda kadınların giysileri

[56] Yılmaz, "Kur'an Yorum Tarihinde Nur Suresi 31. Ayet ile Ahzâb Suresi 32-33. Ve 53. Ve 59. Ayetlerin İncelenmesi", s. 2.

[57] Bu bilgiler ve daha fazlası için bkz. Karaaslan, "1980 Sonrası Türk Toplumunda Din Eksenli Dönüşümlerin Kadın Kıyafetlerinin Değişimine Yansımaları", s. 27.

ile erkeklerin giysilerinin birbirine çok benzediğini, Osmanlı ülkesinde gezdiği yerlerde hiçbir Türk kadınını evinin dışında başı açık görmediğini belirtir."[58]

Zeki Tez'den edindiğimiz bilgiye göre, başörtüleri kadın giyiminin olmazsa olmaz bir parçası olmanın yanında, toplumda kimi durumlarda bazı simgesel anlamlar da taşımaktaydı: "Osmanlı- Türk kültüründe kadın başlıkları, yıllarca bir ileti aracı olarak kullanılmıştır. Yürüklerde, Türkmenlerde, Oğuz kökenli boy ve aşiretlerde evlenmemiş kızların başını örtmesi gerekmiyordu. Evlendirmek anlamında kullanılan "başını bağlamak" deyişinin ardında yatan gelenek budur. Yine Anadolu'da kimi yörelerde "başlık parası"nın ardında yatan uygulama olarak düğün töreni sırasında erkek tarafı gelinin başını, üzerinde altınların sıralandığı bir başlıkla bağlar ve bu başlık, yeni kurulan yuvanın ekonomik desteği olur, sıkıntılı dönemlerde başlığın altınları bozdurulur, durum düzelince yeniden tamamlanır. Başörtülerin oyalarının ise renk ve süsleriyle kız ya da kadının "âşık", "nişanlı", "bebek sahibi olacağı", "kocasıyla arasının iyi olmadığı" gibisinden simgesel anlamları bulunmaktadır."[59]

Osmanlı-Türk geleneğinde başörtüsünün toplumda ne kadar içselleştirildiğini yukarıdaki tablodan anlamak mümkündür. Yine bu hassasiyeti ifade eden bir diğer bilgiyi Zeki Tez aracılığıyla paylaşalım: "Sultan II. Abdülhamid döneminde (yön. 1876-1909) örtünme konusunda 29 Ocak 1904 tarihinde yayımlanan buyruk şöyledir: "Müslüman ailelerin eskiden beri giydikleri çarşaf ve feracelerin şekilleri son zamanlarda bozulmuş, istenen koşulları yitirmiştir. Çarşaflar entarilere benzeyen bir şekle girmiş, kolsuz feraceler geleneklere uymayacak derecede açılmıştır. Yaşmakların inceliği, kadınların gizli yerlerinden olan saçların gözükmesini kolaylaştırıyor. Kimi kadınların asker ceketlerine benzeyen manto giydikleri ve örtünme yaşına gelmiş olan genç kızların başı açık gezdikleri görülmektedir… Bu emre aykırı hareket eden kocalar ve babalar hakkında son derece şiddetle muamele edilecektir."[60]

Sultan Abdulhamid Han'a ait olan bu buyruk, örtünmeye dair yakındığı bir hususu dile getirmektedir. Toplumda kadınların dış giyiminde birtakım değişiklikler yaşanmaya başlamış ve Sultan bu durumdan rahatsızlık duymuştur.

[58] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 264.
[59] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 242.
[60] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 255.

Söz konusu buyrukta kadın dış kıyafetindeki örtünün şeklen varlığıyla birlikte, olması gereken işlevini yerine getirmediğinden söz edilmektedir. Tam bu noktada örtünme-tesettürlü olma ayrımı gündeme gelmektedir. Her örtünme biçiminin tesettürün gereklerini yerine getirme anlamı taşımayacağı açıktır. Abdulhamid Han'ı rahatsız eden nokta da toplumdaki örtünme kültürünün tesettürün amacından uzaklaşmaya başlamış olmasıdır. Denebilir ki örtünme, olması gereken işlevini yerine getirmediği takdirde müdahale edilesi bir durum halini alacaktır. Burada bir parantez içi kadar temas ettiğimiz örtünme-tesettürlü olma farkını, çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alacağız.

1.9. TARİHİ SÜREÇTE KADININ GİYSİSİ

Örtünme ihtiyacını karşılayan giysiler tarih boyunca, toplumların dinî inanış, adet ve göreneklerine uygun olarak tasarlanmış ve imal edilmiştir. Arkeolojik kazılar neticesinde ele geçirilen belgeler bu durumu doğrulamaktadır. Daha ziyade dış kıyafet üzerinde duracağımız kadın giysisinin tarihi sürecine dair araştırmalarımızda, başörtüsünü de içine alan dış kıyafet kullanımının, içinde bulundukları toplumda kadınlara saygınlık kazandıran bir husus olduğu öncelikle ifade edilmelidir.

Hitit kadın giysisi, iki parçalı uzun elbise ve bir mantodan oluşmaktadır. Dış kıyafet olarak nitelenebilecek mantonun kapüşonu ise başı örtmektedir. M.Ö. 2000 yıllarında Hitit kadınlarının başlıklarında şehir surlarına benzeyen silindirik poloslar, daha önce kullanılan sivri bonelerin yerini almıştır. Giyilen bu başlıklar, Hitit kadınlarının alnı açıkta bırakan, arkaya atılmış dümdüz saçlarını gizlemiştir. Bunun altından enseyi örterek bele kadar inen kalın örgü görülür. Yazılı belgeler, Hitit kadın kıyafetlerini erkeklerden ayırarak zikretmektedir.[61]

Friglerde ise, giyim kültürünü yansıtan en önemli kaynaklar, ana tanrıça Kibele tasvirleridir. Bu tasvirlerde, genelde; üste doğru genişleyen, yüksek veya birkaç katlı, bitkisel motifler veya diyagonal çizgilerle bezeli polos biçimli başlıklar, kimi zaman da fes biçimli başlıklar göze çarpar. Elbise genelde uzun bir entaridir, ancak başlığın üzerine tutturulmuş ve başlık arkasından aşağı doğru sarkan uzun örtü, kıyafetin olmazsa olmaz bir tamamlayıcısıdır. Bu örtünün entari

[61] Fatih Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2015, s. 80.

ile birlikte kullanımı Frig kültürüne has karakteristik özellikler belirten, önemli tanımlayıcı detaylar içermektedir. Söz konusu bilgiler ışığında, Kibele'nin başında değişik örtülerle tasvir edildiğini söyleyebiliriz.[62]

Göçerlik medeniyetinin getirdiği geleneklerin etkisiyle başörtüsü olarak kalpağa benzer başlıklar kullanılması[63], dış kıyafet olarak da uzun elbise ve mantolar tercih edilmesi, kadın dış giyimi ile ilgili Eski Türklerdeki giysi kültürü hakkında fikir vermektedir.

Arkeolojik kazılar ve tarihi eserlerden elde edilen bir diğer buluntuya göre, Ankara Bitik höyükte kırık parçalar halinde ele geçirilen "Bitik Vazosu"ndaki kadın figür tamamen çarşaf giymiş surettedir.[64] Arkeolojik çalışma yapılan bir başka mekân olan Aigai, günümüzde Manisa ilinin merkez ilçeye bağlı Köseler köyüne 2 km güneydeki Gün Dağı'nda kurulmuş olduğu düşünülen bölgedir. Yine bu bölgede yapılan kazılardaki figür buluntularının hemen hemen hepsinde başlar genelde örtülüdür. Örtünün başın gerisine doğru uzatılmış olduğu ve başın gerisinde de oluşturulmuş yüksek bir topuz görülür. Bazılarında ise saçlar, örtünün gerisinden görülebilmektedir.[65]

Ana tanrıça Kibele'ye ait figürlerde olduğu gibi, Yunan mitolojisinde de Rheia ile Kronos arasında geçen efsaneyi anlatan bir Roma mermer eserde, Rheia'nın başı örtülü olarak tasvir edilmiştir. Bu da gösterir ki başı örtülü bir tanrıça zihinlerinde zuhur etmiştir.[66]

"Roma medeniyetinin zirveye ulaştığı devirde kadınlar için "hicap", her ne kadar Yunanistan'da olduğu kadar revaçta olmasa da, mevcuttu. Bununla birlikte genellikle kadınlar, özellikle de genç kadınlar, ailevi nizama oldukça bağlılardı. M.Ö. 8.yüzyılda öldüğü söylenilen Horatius, kadınların, yüz dışında hiçbir yerlerinin görülmesine imkân vermeyecek şekilde giyinmeleri gerektiğini ifade etmektedir."[67]

Yine Roma ve Doğu'da kadınların, evden ayrılmaları da ender görülen bir durumdu ve bu durumda örtünür ya da kukuletalı bir pelerin giyerlerdi. Giysi satın

[62] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 94.
[63] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 81.
[64] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 85.
[65] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 103.
[66] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 92.
[67] Nuh Yılmaz, "Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Örtünme", Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2007, s. 11.

almak için dışarıya yaşlı kadınlar ve genç kızlar gönderilirdi. Cumhuriyet döneminde bir erkek, dışarıya başı açık çıkan karısını boşayabilirdi.[68]

Doğu kültüründe de giyimin ev içi-ev dışı şeklinde bir ayrıma tâbî tutulduğu söylenebilir. "Eski İran'daki başörtü çeşitlerine bakıldığında, türban, fötr şapka veya kuzu derisinden bir şapka kullanıldığı görülecektir. Bununla beraber, kadınların yüzlerinin yabancı erkekler tarafından görülmesi yasak olduğu için, tasvirlerde dahi kadınlar, ev içindeki kıyafetleriyle çok nadir bir şekilde görülmektedirler."[69] "Hindistan'da da İslam öncesi İran'da olduğu gibi sıkı ve katı bir örtünmenin hüküm sürdüğü kesin olarak bilinmektedir."[70]

Zeki Tez ise kitabında İran ve Hindistan'daki kadın giyimini anlatırken, doğu kültüründeki moda olgusundan da bahsetmektedir: "Moda olayı, Doğu kadınını hiç etkilememekteydi. Kadınların saç biçimi, elbise kesimleri ve kumaş cinsleri hep aynıydı. Gezgin Jean-Baptiste Chardin (1699-1799), Voyage en Perse et aux Indes Orientales (İran'a ve Doğu Hindistan'a Gezi) (1711) adlı eserinde, on yıl kadar yaşadığı İran'la ilgili olarak "Doğuluların giysileri hiçbir zaman moda konusu olmamakta, hep aynı biçimde yapılmaktadır… kumaşlarının renkleri, farkları ve biçimleri konusunda da hiç değişken değiller" demektedir. En çok aranan kumaşların başında Hint kumaşı gelir ve Hint kumaşları arasında ilk sırayı şal tutardı. Şallar çok ince yünden yapılırdı ve çok pahalıydı. Hali vakti yerinde kadınların giyimi pamuklu ya da ipekten, bol biçilmiş ince bir iç gömlekle, beli bir kuşakla bağlanan yine bol bir şalvardan oluşurdu. Bunun üstüne entari (Türkçe enteri) giyilirdi. Üst tabakadan ve kentli zengin kadınlar entarilerini kadife ya da ipekten yaptırırlardı. Olanakları sınırlı olanlar ise "beledi" denen daha ucuz bir kumaş kullanırdı. Kadınlar sokakta bol bir mantoya benzeyen ferace giyerler, ellerini yenlerinin içine sokarlar, yüzlerini ise hotozlarının üstüne tutturdukları iki parçalı bir tülbentten oluşan ve yalnızca gözlerini açıkta bırakan bir yaşmakla örterlerdi. Hotoz, kalın sağlam kumaştan yapılmış basit bir tür takke şeklinde kadın başlığı olup üzerine yemeni dolanarak kullanılırdı ve pek çok yörede Yahudi kadınların vazgeçilmez başlığı olmuştur.[71]

[68] Yılmaz, "Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Örtünme", s. 12.
[69] Yılmaz, "Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Örtünme", s. 13.
[70] Yılmaz, "Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Örtünme", s. 15.
[71] Bu bilgiler ve daha fazlası için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 244.

Kadın dış giyimi, Batı'da da Doğu'dan daha farklı bir halde değildi. Mantolara benzer dökümlü kıyafetler ile birlikte baş ve yüz örtüleri Avrupa'da da kullanılmaktaydı. "Geç Ortaçağ Avrupa'sının giyim tarzında soylu erkekler bellerini iyice sıkan giysiler, burunları abartılı biçimde sivri ayakkabılar giyiyorlardı. Saraylı kadınların giyiminde erkeklerde olduğu gibi, elbiselerin kolları aşağılara kadar dökümlü oluyordu ve kadınlar başlarına, sivri tepesinden tülbentler sarkan külah (benîn) takardı."[72]

Birçok kültürde olduğu gibi, Bizans'ta da giysi ve saygınlık arasında bir bağ vardı. Örtünün bir diğer fonksiyonu, örtülü olan kişinin yüksek sınıfa dâhil olduğunu anlatmaktı. "Bizans'ta özellikle yüksek sınıftan kadınlar ev dışına çıkarken örtünüp peçe takarlardı."[73]

Bir başka deyişle, Bizans'ta mimariye de yansıyan, cinsiyetlerin birbirinden tecrit edilmesi; haremlerin haremağaları tarafından korunmaları; özellikle yüksek sınıftan kadınların ev dışına çıkarken örtünmeleri ve peçe takmaları uygulaması geçerliydi. Baştan omuzlara sarkıtılan ve bazen peçe olarak da kullanılan örtünün adı "maphorion"du. Rahibeler, bunu, boyunlarını da sıkıca kapatacak biçimde giyiyorlardı. Geç Bizans dönemine ait Kariye ve Kappadokya (Karanlık Kilise) freskleri üzerinde buna benzer örtü taşıyan ve başı türbanlı kadın tasvirleri vardır.[74]

Dış kıyafet ile peçenin beraber kullanımına ilişkin bir başka örnek ise şöyledir: "12.yüzyılda Kudüs'lü kadınlar uzun iç kaftanlar üzerine kısa tunikler ve altın nakışlı uzun kaftanlar giyerlerdi. Yüzlerinde ağır makyaj olurdu ve halk içerisinde genelde peçeyle dolaşırlardı."[75]

Son olarak, Osmanlı dönemi kadın giysisi konu edilecektir. İç kıyafet-dış kıyafet ayrımının çok açık bir şekilde uygulandığı Osmanlı toplumu için, kadın giyiminin erken dönemini ayrıntılarıyla ortaya koyacak bilgiler, ancak minyatürlü el yazmalar gibi görsel belgeler ve resimlerle süslenmiş yabancı seyahatnamelerle sınırlıdır.[76]

---

[72] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 292.
[73] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 228.
[74] Pınar Gerçek, "Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması", Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 19.
[75] Simon Sebag Montefiore, *Kudüs*, çev. Cem Demirkan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2016, s. 228-229.
[76] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 249.

Kadınlara ait giyim çeşitleri her çağda ve her yerde erkeklere oranla daha zengin çeşitli olmuştur. Kadınlar sokağa çıktıklarında uzun ve kapalı giysiler giyer, yüzlerini de göz hizasına kadar siyah ya da beyaz bir peçe ile örterlerdi. Kadınların gömlekleri genellikle çok ince ipekten ve çizgili, çakşırları ise pahalı bir kumaştan olurdu. Kaftan ve elbiseleri altın ya da gümüş işlemeli brokar kumaştan yapılır, belinde ise değerli taşlarla süslenmiş ya da altın/gümüş işlemeli kemer bulunurdu. Sokağa çıktıklarında üzerlerine siyah, mor ya da kırmızı bir ferace, ayaklarına ise burnu ve ökçesi iyi demirlenmiş mavi, sarı ya da kırmızı renkte potin giyerlerdi. Kadınlar evde başlarına süslü hotoz ya da ensede toplanan başörtüsü/türban giyerlerdi. Dolayısıyla başörtüsünün evlerde de kullanıldığını görmekteyiz.

Osmanlı'da dış giyim olarak on beşinci yüzyıldan itibaren hem erkek hem de kadın tarafından kullanılan ferace, bedene hafifçe oturan, kolları bol, eteği yere kadar uzun, önden açık, yakası boyuna oturmuş, yuvarlak ya da hafif "V" şeklinde oyulmuş, ön açıklığın iki yanında dikey yırtmaç cepler bulunan bir giysidir. Baş giyimi ise dış giyimi tamamlayan önemli ögelerden biridir. Tepesi altı dilimli sivri külah şeklinde başlık, sıkça kullanılan bir aksesuardı. Ayrıca ince beyaz düz örtü ile başını doğrudan örten ve başın etrafını çember gibi saran kaşbastı kullanan kadınlara da rastlanmaktaydı.

İlerleyen dönemlerde, giyime ait daha detaylı bilgilere rastlanılmaktadır. 16.yüzyıl ev kıyafetleri uzun elbiseler şeklindedir. Üst elbise olarak, ayak bileklerine kadar uzun, bele kadar düğmeli, belden aşağısı serbest bırakılmış ve göbeğe doğru sarılan kuşaklar kullanılmaktadır. İç giysiler genellikle saydam kumaştan yapılmaktadır. Kollar oldukça uzun ve geniş görünümlüdür. İç giysinin altına çeşitli kesimli bol parçalı-dökümlü-sıkı parçalı uçkurlu şalvarlar giyilmektedir. Boyun kısmına gerdanlıklar takılmış, başa hotoz geçirilmiştir.

16.yüzyılda Osmanlı kadınının sokak giysisi olarak ferace, yaşmak ve her zaman olmamak koşuluyla peçe kullandığı görülür. Ferace önden açık, bedeni ve kolları bol, eteği yere kadar uzun, yakasının kesimi dönemlere göre biçim değiştiren, ön açıklığının iki yanında yer alan dikey yırtmaç cepli bir dış giyim çeşididir. Feraceyi tamamlayan yaşmak, kadınların dış giyim için kullandığı, genellikle bir parçası baştan çeneye, diğer parçası çeneden başa doğru bağlanan, iki bölümden oluşan, feracenin üstünden sarkıtıldığı gibi, yakanın içinde de olabilen, zenginlerin ve saraylıların kolalayarak kullandığı beyaz bir örtüdür. Başlarını,

kafanın etrafından bağlanan örtüyle örterler. Hotoza altın ya da gümüşten, bazen de altın ya da gümüş karışımı yarım ayak uzunluğunda, başın önünden sarkan, elbisenin içine sokmadıkları bir kumaş parçası takarlar; bu, yüzlerinin görünmemesini sağlayacak biçimde, gözlerini ve başın kalan bölümlerini örten, ince siyah serj ya da etamin, koyu siyah ipekten yapılmış, işlemeyle süslü bir parçadır. Kadınların tümü kente giderken giysilerinin üstüne beyaz, güzel bir kumaştan örtü örterler.

17.yüzyılda sade Osmanlı kadınının iç giysisi basit bir gömlek şeklindedir. Üstte giyilenler daha çok ipek, kadife ve saten kumaştandır. Şerit ve saçaklar kullanılarak elbisenin üzerine altın ya da gümüş süslemeli bir kumaş sarılmıştır. 17.yüzyılda bir önceki yüzyıla göre sokak giyiminde bir farklılık olduğu söylenemez. Geleneksel özellikli ferace ve yaşmak egemenliğini sürdürürken; fes biçimli hotozlar, yerini altı dar üstü geniş hotozlara bırakır. Kadınlar sokakta, kol boyları çok uzun olan, ancak parmak uçları görülebilen feraceler giymişlerdir. Yürürken feracenin bir tarafı, diğerinin üzerine getirilerek çakıştırılmıştır. Böylece adım atarken feracenin önü açılmayacağından dolayı, tesettüre de rahatça riayet edilmiş olunacaktır. Kışın feracenin üzerine kolları oldukça uzun olan kürkler giyilmiştir.

17.yüzyılda kadınlar evde başlarına kırmızı kumaştan yapılmış dört parmak yüksekliğinde, etrafı bir sıra inci ile süslenmiş hotoz giymişlerdir. Sokakta ise başlarına 5-6 köşeli altın yıldızlı mukavva ya da altın işlemeli brokar kumaştan yapılmış hotoz geçirmişlerdir. Hotoz üzerine örtülen yaşmakla alnın bir kısmı ve ağız gizlenmekte, kadının yalnızca gözleri açıkta kalmaktadır.

18.yüzyıla gelindiğinde, yukarıda anlatılan geleneğin dışına çıkılmaya başlandığı ifade edilebilir. Bu yüzyılın ilk yarısında, özellikle Lale Devrinde (1718-1730), varlıklı hanımlar mesire yerlerinde renkli feraceleri ve yaşmakları ile boy gösterirler. Başlık, kirpiklere kadar uzanan bir örtünün altında kalır. Yüzün kalan kısmı, son derece ince ve arkadan sıkı sıkıya bağlanmış başka bir örtü ile saklanır.

19.yüzyıl Osmanlı'sı ve daha sonrasında gerek iç giyim gerekse dış giyimde birtakım değişiklikler görülebilmektedir. Osmanlı dönemi kadın giysisi de bu

şekilde ana hatları ile ele alındığına göre, bundan sonraki başlıklarda kadın giyiminin kadim kültürlerdeki uygulamalarından söz edilecektir. [77]

1.10. MEZOPOTAMYA'DA KADININ GİYSİSİ

Mezopotamya, Dicle ile Fırat nehirleri arasında, güneydoğu Anadolu'daki dağlardan Basra Körfezi'ne kadar uzanan bölgedir. Pek çok kavme beşiklik yapan ve tarihin çeşitli evrelerinde istilalara uğrayan Mezopotamya, kendine özgü özelliğiyle müthiş bir zenginlik potansiyeli barındırmaktadır. Bu iki ırmak arasındaki toprakların çok verimli olması, insanların bu bölgede şehirler kurmasına ve böylece üstün bir uygarlığın ortaya çıkmasına imkân sunmuştur.[78]

Mezopotamya'daki sosyal yapı kısaca ele alındığında halkın; soylular, hürler ve köleler olmak üzere üç gruba ayrıldığı görülecektir. Toplumdaki dinsel ritüeller ise genel olarak tanrıları yatıştırmak, formüle edilmiş büyüsel sözler kullanarak tanrılarla bağ kurma kurbanlarından ve diğer pratiklerden oluşmaktaydı. Mezopotamya'nın siyasi tarihi ise Sümerler ile zikredilir. Daha sonra sırasıyla M.Ö. 2500'lerde Akadlar, 1750'lerde Asurlular, Elamlar ve Babiller Mezopotamya'da devlet kurmuşlardır.[79]

Mezopotamya'da giyim kültürüne bakıldığında ise, yaygın olarak yün ve keten dokumaların mevsimine göre kullanıldığı görülmektedir.[80] Yün, giyim için başlıca malzeme olmakla birlikte, keten ve kenevir lifleri de dokuma amacıyla kullanılmaktaydı. Keten giysileri özellikle rahip ve din adamı sınıfından kimseler giyiyordu.[81]

Yünlerin terbiye edilmesi, dokuma kıvamına getirilmesi, bölge halkının iyi bildiği bir uygulamaydı. Bundan dolayı özellikle tapınakların büyük dokuma atölyeleri bulunuyordu. Dokuma işlemi genellikle kadınlar tarafından tezgâhlarda yapılıyordu.[82]

---

[77] Osmanlıda giysinin tarihi için bkz. Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 249-253.
[78] Ayrıntılı bilgi için bkz. "Demirdağ, İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 7.
[79] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 8.
[80] Ülfet Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2009 s. 8.
[81] Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 9; Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 24.
[82] Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 9.

Yünlü dokumaların ayrıntısını, Zeki Tez'den edindiğimiz bilgiler ile destekleyelim: "Eskiçağ Mezopotamya'sının Babil ülkesinde koyun yünü, hayvandan tüylerin yolunması ile toplanıyor, yünü eğirmede öreke kullanılıyor, dokuma işlemi ise yatay ya da dikey tezgâhlarda yapılıyordu. Dokunmuş bez daha sonra çırpıcılara veriliyor, bunlar da kumaşı büyük tekneler içinde alkali çözeltisine batırdıktan sonra ayakları ile çiğniyorlardı."[83]

Mezopotamya, M.Ö. 3000'lerden itibaren deriyi işlemeyi de öğrenmiş; Sümer, Akad, Babil ve Asur dönemlerinde de deri işlemeciliği yaygınlaşıp gelişmiştir.[84]

Mezopotamya insanın giyim şekli, uzun yüzyıllar boyunca devam eden bir uygulama olan oldukça süslü bir dikdörtgen kumaş parçasının bedenlere sarılması şeklinde ifade edilebilir. Zengin ve fakir kadınlar aynı stilde giyinmelerine karşın zenginler, pahalı, lüks, renkli ve parlak kumaşları kullandılar.[85]

Mezopotamya'da kadınların kıyafetlerine dair bir çalışmada dış giyim olarak kullanılan giysiler şöyle anlatılmıştır: "Mezopotamya uygarlıklarından olan Babillerde kadınlar, başlangıçta basit elbiseler giymişseler de sonraları çeneden ayak bileğine kadar vücudu saran, pilili ve volanlı zengin kıyafetler ile tasvir edilirler. Özellikle Keldani şehrinde yapılan kazılardan anlaşıldığı üzere; yanda kulaklara önde ise kaşlara kadar inen başlıklar, altın yapraklardan oluşan başlıklar, akikten yapılmış pandantifler… devrin önemli kıyafet süsleri olarak kullanılmışlardır."[86] Bu tariften anlaşıldığı kadarıyla, kadın dış giyimi olarak bol ve uzun kıyafetler tercih edilmiş, bunun yanında kulakları ve kaşları içine alan başlıklar kullanılmıştır. Süse de önem verildiği görülmektedir.

Dış kıyafetin bir parçası olarak başörtüsü kullanımına dair şu bilgileri paylaşmak yararlı olacaktır: "Mezopotamya'da şehir beylerinin eşleri, prensesler, mabetlerde başrahibe görevi yaparak mabetlerin bütün işlerini idare ediyorlardı. Mabetlerde çalışan kadınlar, 20'ye yakın sınıfa ayrılmıştı. Bunların başında mabet fahişeliği geliyordu. Bunlara fena gözle bakılmazdı. Yalnız diğer kadınlardan ayrılmaları için başlarını örtmeleri gerekirdi… Örtü yalnızca üst sınıfları

[83] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 24. Benzer bir bilgi için ayrıca bkz. Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 9.
[84] Bazı ilavelerle alıntılanan bu bilgi için bkz. Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 9.
[85] Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 5.
[86] Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 15.

işaretlemekle kalmıyor aynı zamanda kimin "saygın" kimin "kolay av" olduğunu göstermeye yarıyordu."[87]

M.Ö. 2000'in sonunda Asur yasalarına göre saygıdeğerlik işareti olarak evli kadınlar ve iyi aileden genç kızlar, başlarını örtmek zorundaydı. Bunu kötüye kullananlara büyük cezalar uygulanıyordu.[88] Orta Asur kodeksinin konumuzla ilgili bölümleri şu maddeler halindedir:

Madde 40: "İster evli kadınlar, ister dul kadınlar veya Asurlu kadınlar olsun sokağa çıkarken başlarını açmamış olacaklardır. Adamın kızları ya bir şal ya bir giysi veya bir gulinu ile örtülü olmalıdırlar. Başlar açık olmayacaktır… (Evin içinde) örtünmeyecekler, yalnız sokağa gittiklerinde örtüneceklerdir. Sahibi ile sokağa giden esirtular örtülüdürler. Kocaya varan gadistular (cariye), sokakta örtünmelidirler. Kocaya varmamış olanların sokakta başları açıktır, örtünmemelidir. Fahişe örtülü değildir, başı açıktır. Örtülü bir fahişeyi gören olursa, onu tutuklayacak, şahitler çıkaracak, saray mahkemesine onu götürecek, ziynetlerini almayacaklar, onu yakalayan elbisesini alacaktır. Ona elli sopa vuracaklar, başına zift dökecekler. Eğer bir adam örtülü bir fahişeyi görür, onu serbest bırakır (yakalamaz) ve saray mahkemesine götürmezse, o adama elli sopa atılacaktır. Onu ihbar eden elbisesini alacak, kulaklarını delecekler, ip geçirecekler, arkasına bağlayacaklar. Bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır. Kadın esirtular örtünmeyecekler, örtülü esireyi gören, yakalayacak ve onu saray mahkemesine götürecek, kulaklarını kesecekler, onu yakalayan elbisesini alacaktır. Eğer bir adam, örtülü bir esire görür ve onu serbest bırakır (da) o yakalanamaz ve saray mahkemesine götürülemezse, onu (adamı) suçlayıp ispat ettikten sonra, ona elli sopa atacaklar, kulaklarını delecekler, ip geçirecekler, ensesine bağlayacaklar. Onu ihbar eden elbisesini alacak, adam bir ay süreyle kralın haberciliğini yapacaktır."

Madde 41: "Eğer bir adam, esirtusunu örtmek isterse, beş veya altı arkadaşını oturtup onların önünde onu örtecek, o benim karımdır diyecek ve o, onun karısı olacaktır. Adamların önünde örtünmeyen ve kocası bu karımdır

[87] Gerçek, "Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması", s. 16.
[88] Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 7.

demeyen esirtu zevce değildir, esirtudur. Eğer adam ölürse, örtülü karısının evlatları yoksa esirtunun evlatları evlattırlar ve hisselerini alacaklardır."[89]

Mezopotamya kadın giyiminde başörtüsünün ne denli önemli bir yeri olduğunu, yukarıda aktarılan maddelerden anlamak mümkündür. Örtü, özellikle de başörtüsü, toplumda bir saygınlık vesilesi olmuş; kadına verilen değer, kadının başörtüsü kullanımına bağlı olarak değişmiştir.

Ayrıca başörtüsü Asur düğün öncesi töreninde de önemli bir rol oynar: Genç kıza bazen karşı taraftan bir başörtüsü gelir. Bu başörtüsünü kızın başına koymak, kızın eşinin ailesine girmesini simgeler.[90]

1.11. ESKİ MISIR'DA KADININ GİYSİSİ

Akdeniz ülkelerinden biri olan Mısır, hem Kuzey Afrika'ya hem Ortadoğu'ya ait bir ülkedir. Meşhur Nil vadisi, kuzeyden güneye doğru uzanmakta, Mısır için verimli bir koridor halini almaktadır.[91]

Mısır, yöneticilerin halk ile iletişimi konusunda, tarih içinde diğer medeniyetlerden farklı bir yapı sergilemiştir. Ülkede krallar "firavun" diye isimlendirilmekteydi ve firavunlar tanrının oğlu olarak kabul edilirdi. Bu yönüyle Mısır eskiçağ uygarlıklarından ayrılırdı. Çünkü Mısırlılar dışında krallarını tanrı olarak kabul eden başka bir eskiçağ uygarlığına rastlanmamıştır.[92] Ayrıca Mısırlılar, insanların öldükten sonra yeniden yaşayacaklarına, yaşamın ölümle son bulmadığına inanırlardı. Öldükten sonra tekrar yaşamanın şartı ise, cesedin bozulup dağılmaması idi. Bu nedenle mumyacılık gelişip, millî bir sanat halini almıştı.[93]

Yazı, dil ve eğitim konusunda da Mısır, çağdaşları olan diğer medeniyetlerden üstün sayılır. Mısırlılar kendi icatları olan ve "hiyeroglif" adı verilen resim yazısını kullanmışlardır. Bu yazıda, anlatılmak istenen eşyanın resmi çizilirdi. Bu sistem zamanla yirmi dört harften oluşan bir yazı sistemi haline

[89] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 75.
[90] Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 7.
[91] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 15.
[92] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 16.
[93] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 17.

dönüşmüştür. Mısırlılar edebi eserlerini ise daha çok "papirüs" adı verilen kağıtların üzerine yazmışlardır.[94]

En eski uygarlıklardan biri olan Eski Mısırlıların kıyafetleriyle ilgili bilgiler, mumyalardan elde edilmektedir. Mısır mumyaları, keten bezlere sarılı durumda bulunmuştur. Keten, eski çağlardan beri kullanılan bir bitkidir. Bu bitkinin işlenişini gösteren Mısır kabartmaları vardır. Mısır'ın en önemli tekstili, eskiçağdan beri mevcut olduğu üzere keten bezidir. İplik bükümüne ve dokumaya elverişli lifler, keten bitkisinin sapından elde edilir. Olgunlaşan bitki sapları çürütülür, odunsu bölümler ayrılır ve temizlenip taranır. Böylece iplik, büküme hazırlanır. Keten lifleri beyaz, açık sarı ve çelik grisi renginde, parlak, dayanıklı, sağlam, kalın, çabuk buruşan ancak çabuk kuruyan ve kolay temizlenen niteliktedir. Çabucak ağartılan, sıkı ve yumuşak dokulu bir kumaştır.[95]

Eski Mısır'da keten, sonraları pamuk, hayvansal kökenli olmadıklarından, soylu elyaf sayılmışlardır. Bu nedenle ünlü tarihçi Herodotas'a (Herodot) (MÖ 484-426) göre, insanlar yünlü giysilerle tapınaklara girmeye ve yünlü giysilerle birlikte gömülmeye izinli değillerdi.[96] Keten kumaş, dinsel görenekler için özel giysi kumaşı olarak kabul edildi ve saflığın işareti oldu. Deri de bir diğer giysi malzemesiydi.[97] Mısır tekstilinde 9.yüzyıldan itibaren adından söz ettiren başka bir hammadde ise pamuktur.[98]

Eski Mısır'ın giyim kültürü araştırılırken, kıyafetlerin şeklinden ve kullanımından ziyade, Mısır dokumasında en önemli yeri tutan keten bitkisine ait bilgiler elde edilmiştir. Bundan sebep, Mısır'daki giyim kültürü özellikle de kadın giyiminde dış kıyafet ve başörtüsü kullanımına ilişkin detaylı bilgi sunulamayacaktır. Ancak genel anlamda ifade edilmek istenirse, erkeklerin keten ya da ağır kumaşlardan yapılmış etekler, kadınların ise göğüsten bileğe kadar uzayan tunikler giydikleri söylenebilir.

Konuyla ilgili diğer bir bilgi Zeki Tez'in çalışmasında şu ifadelerle yerini almıştır: "Eski Mısır'da erkeklerin "kalasiris" adı verilen ve dizlerine kadar inen ketenden yapılma entari benzeri saçaklı gömlekler ya da "chenti" adı verilen ve

[94] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 17.
[95] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 9.
[96] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 24.
[97] Yıldırım, "Antik Dönemde Kadın ve Süslenme", s. 9.
[98] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 29.

belden diz kapaklarına kadar uzanan etek şeklinde giysi giydikleri, başlarına da görkemli başlıklar taktıkları; kadınların ise bedenlerini iyice saran, omuzlarından birer atkı ile tutturulan ve topuklara kadar inen uzun bir giysi giydikleri anlaşılmıştır."[99]

1.12. ESKİ YUNAN'DA KADININ GİYSİSİ

Ege Havzası, Ege Denizi'ni çevreleyen kara parçaları ile Ege Denizi içerisinde bulunan adalardan oluşur. Bölgeyi çevreleyen kara parçaları doğuda Anadolu'nun batı kıyıları, batıda kıta Yunanistan, kuzeyde Makedonya ve Trakya, güneyde Rodos ve Girit adalarıdır. Antik Yunan tarihi ve kültürü bu coğrafi eksende daha çok bugünkü Yunanistan'da ortaya çıkmış, gelişmiş, fetih ve göçlerle birlikte uzak bölgelere yayılmıştır.[100]

Yunanlılar yazı ve dil olarak, Fenikelilerden aldıkları alfabeyi biraz daha geliştirerek devam ettirmişlerdir.[101] Eski Yunan kültür ve medeniyeti bilhassa edebiyat alanında adından söz ettirir. Yunan destanları içerisinde Homeros'un İlyada ve Odise isimli destanları en meşhur ve en önemli edebi eserlerdir.

Yunan kültüründe halk, "polis" adı verilen şehir devletlerinde yaşamaktaydı. Yunanlılarda şehir devletlerinde inanç özgürlüğü olduğu için, din adamları ayrıcalıklı bir konumda değildi ve bir kutsal kitaba inanç da yoktu.[102] Bu durum, Yunanlarda inanç esasları anlamında temel belirleyici bir etkenin olmamasına sebep olmuştur. Antik Yunan toplumunun çeşitli dini düşünce ve yorumlardan etkilenmiş olması da bu hususla ilişkilendirilebilir.

Eski Yunan'da toplumsal yapıya bakıldığında, günümüzün kırsal yaşantısına benzer bir şekilde erkekler ve kadınların ayrı hayatlar sürdükleri görülmektedir. Erkekler agora, jimnasyum gibi kamusal alanlarda bulunurken, "saygın" kadınlar evlerinden çok az dışarı çıkarlardı. Kadınlardan beklenen, ev içindeki ihtiyaçları yerine getirmeleri, çocuklarla ve kölelerle ilgilenmeleri, evde yapılan dokumacılık ve benzeri işleri denetlemeleri idi. Sokağa çıkmak zorunda

[99] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 220.
[100] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 36.
[101] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 37-38.
[102] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 37-38.

kaldıklarında ise giysileri onları yabancı erkeklerin bakışlarından gizleyecek biçimde olurdu.[103]

Antik Yunan giysilerinin özellikleri hakkında Zeki Tez şunları kaydetmiştir: "Eski Yunan'da erkek ve kadınların ayak bileklerine kadar uzanan ve kol oyukları geniş biçilmiş "khiton" (kiton) adı verilen takım elbiseler giydiği görülmüş; geç dönemlerde yünlü kumaştan yapılma, belden kemerli uzun ve bol plili "peplos" ya da "doris" adı verilen kadın giysisi, göğüs üzerinde düğme ile tutturulan geniş ve yuvarlak kesimli "khlamys" adı verilen omuz paltosu ya da pelerin şeklindeki erkek giysisi ve "exomis" adı verilen ve yoksul kesimlerin giydiği bir omzu açıkta bırakan gömlek benzeri kısa giysiler de ortaya çıkmıştır. Smyrna'lı (İzmirli) şair Homeros (MÖ 8.yüzyıl ortaları), Troia'lı kadınlar için "helkesipeplos" (giysisi yerde sürünen) nitelemesini kullanmıştır. Kısa kollu gömlek (khiton), Fenike kökenlidir ve keten anlamına gelen "keton" sözcüğünden türemiştir. "Khiton"lar geniş ya da dar türde olabiliyordu. El işlerinde hareket serbestliği sağlamak isteyenler sağ omuz ve sağ eli açıkta bırakan tek kol oyuklu, kemerle bağlanmış kısa bir khiton" giyerlerdi."[104]

Kiton kıyafetler için yapılan bir diğer tanımlama da şu şekildedir: "Boyun boşluğu oyulduktan sonra giyilen kumaşlar bel ve göğüs altından kemerle toplanmaktadır. Bu elbiselere kiton adı verilir."[105] Bu bilgilerden yola çıkarak, Eski Yunan'da dış giyim için uzun elbiselerin kullanıldığı söylenebilir. Ayrıca kıyafetlerin giyimini kolaylaştırmak için boyun boşluğu oyulması, boynun açıkta kalan kısımlarının da başla birlikte dikkatlice örtülmesini gerektirmektedir. Antik Yunan'da kadınların başlarını örtmek için kullandığı ketenden yapılmış ağır pelerinlerin varlığından da söz edilmektedir.[106] Başka bir çalışmada kadınların başörtüsü kullanımına ilişkin şu bilgiye rastlanmıştır: "Başlarını bir şalla örterlerdi, sessizlikleri ve itaatkârlıkları ölçüsünde takdir görürlerdi."[107]

Zeki Tez'den edindiğimiz bilgilerin devamında Eski Roma medeniyetindeki giyim kültürü de şöyle özetlenmiştir: "Eski Yunan'dan etkilenimler taşıyan Eski

[103] Bazı ilavelerle alınan bu bilgi için bkz. "Gerçek, Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması", s. 17.
[104] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 221.
[105] Karaaslan, "1980 Sonrası Türk Toplumunda Din Eksenli Dönüşümlerin Kadın Kıyafetlerinin Değişimine Yansımaları", s. 23.
[106] Berk, "Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması", s. 27.
[107] Gerçek, "Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması", s. 16.

Roma döneminde ise sağ omzu açıkta bırakan ve sol kol üzerine atılan dökümlü kadın giysisi olan "stola"; her iki omzu örterek aşağıya dökülen ve bedeni birkaç kez dolanarak saran bir tür manto olarak erkeklerde "pallium", kadınlarda ise "palla"; dizlerin hemen altına dek uzanan ve kalça üzerinde kemer takılan gömleğe benzer sade giysi "tunica" (tunik) gibi çeşitli giysiler kullanılmaktaydı. Eski Roma kadın giysisi olan "stola", ayaklara dek uzanan, alt kenarında bir şerit dikilmiş olan ve "tunica" üzerine giyilen bol kıvrımlı bir giysi olup, günlük giyimde pek kullanılmazdı. Eski Romalı kadınların gündelik giyimi, Eski Yunanlıların "khiton"una denk düşen "tunica" idi. 3.yüzyıldan sonra "dalmatica" adı verilen bir tür "tunica" moda olmuştur."[108] Eski Yunan kültürü, ilerleyen dönemlerde ortaya çıkan uygarlıklar için de bir temel oluşturmuştur. Eski Roma dönemi giyim kültürü incelendiğinde, kiton tarzı kıyafet biçimine benzer bir modele sahip olan tunica kullanıldığı görülmektedir. Yine uzun, bol bir görünüm arz eden bu modelde de kadın dış giyimindeki yabancı erkeklerin bakışlarından sakınma hassasiyeti öne çıkmaktadır.

Hıristiyan kültüründe, Eski Yunan, Roma ve Bizans dönemine ait kalıntılardan kadınların başlarını örttükleri anlaşılmaktadır. Değişen sadece örtünün biçimidir. Özellikle Helenistik kültür kalıntılarında eşarp takmak, baş bağlamak ve yüzü peçeyle örtmek, M.Ö. 4.yüzyıl ile M.Ö. 1.yüzyıl arası moda unsuruydu. Mevdudi "Hicâb" adlı eserinde bu konudan şöyle bahseder: "Hicâb, -örtü- kadınlar arasında revaç bulmuştu. Böylece Yunan evlerinde haremlik-selamlık hayatı başlamış, ileri gelen Yunan ailelerinin kadınları çarşafla gezmeğe alışmıştı. Hele asil ve soylu kadınlar erkeklerle bir araya gelmemekteydi."[109]

1.13. CAHİLİYYE ARAPLARINDA KADININ GİYSİSİ

Arabistan, Arap yarımadasının en büyük ülkesidir. Bölgenin, İslam ile müşerref olmadan önceki zaman dilimi "Cahiliye dönemi" olarak isimlendirilmektedir. Sınırları tam belli olmamakla birlikte, "cahiliye devri"

[108] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 221
[109] Demirdağ, "İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme", s. 78-79.

bazılarına göre İslam'dan önceki son bir asır, bazılarına göre ise bir buçuk asırlık bir zaman dilimi olarak kabul edilmektedir.[110]

Mekke, Medine ve Taif, hicaz bölgesinin üç önemli şehri olarak kabul görmektedir. Kâbe'nin ve hac menasikinin Mekke ve çevresinde bulunmasının; Mekke'nin bu önemi kazanmasında, merkez olarak alınmasında ve kendisinden yararlandığı büyük saygınlığı elde etmesinde büyük rol oynadığında kuşku yoktur.[111] Hz. Muhammed'in peygamberliğinden kısa bir süre önce vuku bulan fil olayının, yine orada geniş alanlara yayılan sürekli bir ticaret hareketliliğinin de Mekke'nin önem kazanmasında ciddi bir yer teşkil ettiği söylenebilir.[112] Medeni ayetlerin muhtevasından hareketle Medine şehrinin kalabalık bir şehir olduğunu, onun da önemli konumu ve ciddi bir merkez olduğunu çıkarmak mümkündür.[113]

Coğrafi konum, şehirlerin önemi üzerinde etkili olmakla birlikte, bir taraftan da kültür ve medeniyetin oluşumunda belirleyici bir faktör olmaktadır. İçinde yaşanılan sıcak ve kurak iklimin şartları, Arap giyim kültürünü de belli ölçüde etkilemiştir. İslam öncesi dönemde bedevî Araplar, kızgın güneşten korunmak için "el-kûfiyye" ya da "el-kefiyye" (: Kûfe kentinin adından) denilen ve çoğu kez kare şeklide olan bir kumaş parçası ile başlarını kapatmaya çalışıyor ve bunun düşmesini önlemek için de koyun yünü, keçi kılı ya da deve tüyünden örülü "el-ukâl" adı verilen iple başlarını bağlıyorlardı. İkisinden oluşan takıma ise "el-kefiyye ve'l-ukâl" denmektedir. Suriye Arapları ise başlarını örtmek için börke benzeyen ve bir tür keçeden yapılmış olan "arakcîn" giyiyorlardı.[114] Cahiliye kadının kullandığı elbiseler arasında ise şunları sayabiliriz: Ed-dır (entari), el-izar (etek), hımar (başörtüsü), şalvar (iç giysisi), mırt (evinde dışında kullanılan elbise), Cilbâb.[115]

Arap toplumunda giyim-kuşamına özen göstermesi gereken, davranışlarında ve ilişkilerinde ölçülü olması istenen, iffetli ve namuslu olması gereken, kadındı.

---

[110] Rıza Savaş, *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İzmir, 1991, s. 22; Mustafa Fayda, "Cahiliye", *DİA*, C. VII, TDV Yay., İstanbul, 1993, s. 17.

[111] İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, C. I, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 33.

[112] Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, s. 33,35.

[113] Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, I, s. 37.

[114] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, s. 227.

[115] Savaş, *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, s. 32, 203, 204, 205. Ayrıca nikab, kuffazeyn ve idna için bkz. Ahmet Yüksek, *Bütün Yönleriyle Tesettür Yeniden İslâmî Örtü*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21-22.

Bu konunun erkekle ilgili yanı ise kadının namusunun bekçiliğini yapmasıydı.[116] Yine ileride yüz kızartıcı bir duruma sebebiyet verirler diye kız çocuklarının diri diri gömülmesi âdetinin de işaret ettiği üzere Arapların sıkı bir iffet ve namus anlayışına sahip oldukları söylenebilir.[117]

Öğmüş, çalışmasında bu konu ile ilgili şu bilgiyi paylaşmaktadır: "Araplara göre ideal kadın; hayâlı ve utangaçtır, evinden dışarı çıkmaz çıkarsa da edebinden başını kaldırmadan önüne bakarak yürür, yabancılarla konuşmaz, konuşursa da gereğinden fazla uzatmaz, namus ve şerefini korur, ağırbaşlıdır, eşinin yüzünü kızartıcı bir davranış yapmaz. Cahiliyye döneminin meşhur haydutlarından Şenfera el-Ezdî, sevgilisi Ümeyme'yi tasvir ettiği şiirinde bu sıfatları şöyle sıralıyor:

(Geriye) dönüp bakmadan ve örtüsü düşmeden yürümesi beni hayran bıraktı,

Başka evler kınanacak şeylerle dolu iken o, şerefini zedeleyecek her şeyden evini uzak tutar,

Sanki yerde kaybettiği bir şey varmış gibi önüne bakarak yürür. Seninle konuşursa da gereğinden fazla konuşmaz,

Ümeyme'nin davranışları helalinin yüzünü kızartmaz. Başka kadınlar anıldığı zaman da iffetli ve ağırbaşlı davranır (onların dedikodusunu yapmaz)."[118]

Bu örnek, önceki başlıklardaki benzer örneklerde de görülebileceği üzere, bir şeyin altını önemle çizmektedir: Bu husus; giyim tarzı ile davranış arasındaki ilişkidir. Toplumda saygın bir yer edinmiş, davranışları ölçülü, kadın-erkek ilişkilerinde hassasiyet gösteren kadınların tesettüre uygun giysiler tercih ettikleri gözlenmektedir. Ya da bir başka deyişle tesettüre riayet etmek; davranışlarda da ölçülü olmayı, ahlaki ilkelere de riayet etmeyi beraberinde getirmektedir. Bu konu, ikinci bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Cahiliye devri kadın giyiminde de, önceki başlıklarda ele alınan medeniyetlerde olduğu gibi başörtüsünün (hımar) kullanılmakta olduğuna dair birçok veri bulunmaktadır.[119] Tarih, siyer ve hadis kaynakları İslam'dan önce kadınların nasıl giyindikleri ve açıkta bıraktıkları yerler hakkında sağlam ve açık

[116] Harun Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, İz Yayınları, İstanbul, 2013, s.192.
[117] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, s.193.
[118] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, s. 193-194.
[119] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, s. 198.

bilgiler vermiştir. Buna göre, kadınlar takılarını, süslerini göstermek için, bunları taktıkları yerlerini açıkta bırakır, gerdanlıklarının görünmesi için de başörtülerini yakalarının üzerinden bağlamak yerine arkalarına doğru uzatırlardı. Örtünme, Arap toplumunun köklü bir geleneği idi. İslam'dan önceki Arap toplumunda da diğer uygarlıklarda olduğu üzere, özellikle saygın ve aristokrat ailelere mensup kadınlar başörtüsü kullanılırlardı. Örtünme Arap toplumuna İslam ile gelmiş bir uygulama değildir.[120]

Cahiliye döneminde hür-köle ve hür kadın-cariye ayrımı vardı. Cariye için yapmasında bir sakınca görülmeyen ve hatta bazen teşvik edilen bir hareket, hür kadın tarafından yapıldığı takdirde utanç verici bir durum olarak karşılanabilmekteydi.

İslam öncesi dönemde hür kadınlar, kölelik statüsüne tâbî olan cariyelerden ayırt edilmek için, yabancı erkekle karşılaştıklarında yüzlerini peçe ya da örtü ile kapatıyorlar, genç kızlar ve cariyeler ise hür kadınlara benzememeleri için başlarını ve yüzlerini örtmüyorlardı.[121]

Başörtüsünün Araplar için ne denli köklü bir gelenek olduğunu somut bir şekilde vurgulamak adına, Süleyman Ateş'in makalelerinden aktaracağımız örnekler yerinde olacaktır: "Henüz Müslüman olmazdan önce babasıyla birlikte Mekke'ye gelip orada insanların bir zâtın başına yığıldıklarını gören Haris el-Ğamidi şöyle demiş: "Şu topluluk nedir, dedim. Onlar, içlerinde bir sâbiînin başına toplanan kimseler, dedi. Yaklaştık bir de gördük ki Allah'ın elçisi (s.a.v) halkı Allah'a kulluğa ve inanmaya çağırıyor, onlar da ona eziyet ediyorlar. Nihayet güneş yükseldi, halk onun başından dağıldı. Elinde bir su kabı ve mendil bulunan bir kadın geldi. Ağladığı için nahri (gerdanı) açıldı. Allah'ın elçisi kabı aldı içti, abdest aldı, sonra başını kaldırıp kadına: 'Kızım başörtünle gerdanını kapat! Babanın yenilip ezileceğinden korkma!' dedi. Bu kadın kimdir, dedim. Bu kızı Zeynep'tir, dediler." Mekke döneminin ilk yıllarında vuku bulan bu olay, örtünmenin, Araplar arasında çok eski bir gelenek olduğunu gösteriyor.[122]

Hâtıb ibn Ebî Belte'a, Hz. Peygamber'in Mekke'yi fetih hazırlığını bildiren bir mektup yazıp Mekke'ye gitmekte olan bir Kureyş kadını ile göndermişti.

[120] Süleyman Ateş, "Örtünme", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi,* S.10-11-12, 1998, s. 20.
[121] Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi,* s. 227.
[122] Ateş, "Örtünme", s. 21.

Allah'ın bildirmesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) kadını yakalamak ve mektubu almak için Hz. Ali ile Zübeyr ve Mikdat'ı gönderdi. Yolda kadını yakalayan Hz. Ali ona, mektubu vermesini, aksi takdirde kendisini soyacağını söyledi. Kadın işin ciddiyetini anlayınca Hz. Ali'ye: "Peki, mektubu çıkaracağım, sen öteye dön!" dedi. Hz. Ali öteye döndü ve kadın saçının örgülerini çözüp örgülerin arasından mektubu çıkardı. Hâşim oğullarının mevlâsı Müslüman olmamış Kureyşli bir kadının, Hz. Ali'nin yanında başını açmaması, ancak Hz. Ali öteye döndükten sonra başını açıp saçlarının örükleri arasından mektubu çıkarması, Araplar arasında örtünmenin, çok eski ve köklü bir gelenek olduğunu kanıtlar."[123]

Arap toplumunda başörtüsüyle beraber yüz örtüsünün de kullanılmakta olduğunu gösteren örnekler vardır: "Mühelhil'in, öldürülüşü Besûs Harbi'ne sebep olan kardeşi Küleyb'e yaktığı ağıtta kullandığı ifadeler başörtüsünden öte bazı kadınların peçe taktığına işaret eder mahiyettedir:

Görmek istediğinde matem elbisesi giymiş ağlayan kadınların açılmış yüzlerini ve kollarını görürsün.

Sana ağlarlar (Ey Küleyb!)… Ben senin için üzülüp iç geçirerek gözyaşı döken hür bir kadını kınayacak değilim! (Çünkü sen, kendisi için ağıt yakılmayı hak eden, kaybı oldukça zor gelen bir adamsın!)"[124]

Yine Mezopotamya uygarlıklarında görüldüğü üzere, Arap toplumunda da cariyelerin başını örtmesi uygun karşılanmamaktaydı. Hz. Ömer'in cariyeleri Cilbâb ve başörtüsü giymekten men ettiği rivayeti, cariye ile ilgili uygulamanın sadece baş açma ile sınırlı olduğunu göstermektedir. Bunu tekit eden diğer rivayette Hz. Âişe şöyle demektedir: "Kadının cariye olduğunun bilinmesi için başını örtmeyiniz. Hürriyete kavuştuğunda örtünüz."[125]

Tarihi süreçte insanın giyim kültürünü anlatmaya çalıştığımız birinci bölümün sonlarına yaklaştığımız bu satırlarda, kadın giyiminde örtünün bilhassa başörtüsünün tarih boyunca ne denli önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz. Kadının dış giyimi için kendini muhafaza edecek bir kıyafet kullanmayı tercih ettiğine, tarihin hemen her dönemindeki medeniyetlerin giyim kültürü şahitlik etmektedir. Başörtüsü kullanımı da bu "dış giyim" tanımlamasına dâhildir. Buraya

[123] Ateş, "Örtünme", s. 21.
[124] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar* s. 199.
[125] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür,* s. 111.

kadar elde edilen bilgilerden yola çıkılarak söylenebilir ki örtünmeyi ilk kez önemli ve gerekli hale getiren, İslam olmamıştır. Örtünme bir ihtiyaçtır, bir gerekliliktir ve insanın fıtratında en başından beri var olan bir özelliktir. İlkel şartlarda bile fıtratın gereği olan bu ihtiyacı yerine getirmek amacıyla, elde olan imkânlar ölçüsünde bu hassasiyete uygun kıyafetler üretilmeye çalışılmıştır. Boyun boşluğu oyularak baştan ayaklara kadar inen bol ve dökümlü giysiler ile başı örtmek için kullanılan örtüler, tarih boyunca birçok uygarlığın kullanmayı en çok tercih ettiği kıyafet tipi olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖRTÜNME UYGULAMASINDAN TESETTÜRE GEÇİŞ

2.1. ÖRTÜNMENİN AMAÇLARI NELERDİR?

Her insan çocukluğundan itibaren kendine dair daha çok şey bilme çabası içine girer. Kim olduğunu, neden bu dünyaya geldiğini, ailesini, çevresini araştırmaya ve kendini tanımlayacağı bir kimlik elde etmeye çalışır. Bu çabanın sonucunda insan, bir şeye değil birden çok şeye ait olduğu sonucuna ulaşır. Aslında kimliği, kendini oluşturan farklı katkıların bileşkesidir. Bu bileşkeye katkı sunan unsurların hangisi olursa olsun, kişinin kendini ona ait kabul ettiği şey, bunu fark eden kişi tarafından özümsendiği takdirde, birey kendini orada konumlandırmaktan hoşlanır ve orada olmasını ispatlayan özellikleri taşıma ihtiyacı hisseder. Kişinin bu özellikleri ne derece taşımakta olduğu, ait olduğu yerde ne derece kabul gördüğü ve ne kadar değerli olduğunun da bir ölçütü sayılabilir. Bir başka deyişle, ait olduğu yerin gereklerini yerine getiren kişi; ne olduğunu ve ne istediğini bilen, özgür, sorumlu ve değerli hale gelir.

Bir ırk, bir millet, bir soy, bir aile, bir sosyal çevre hemen her insanın kendini ait hissettiği alanlardan bazılarıdır. Tıpkı bu alanlar gibi, bir dine mensup olmak; bir inanç sisteminin inananı olmak da kişiyi o sisteme ait kılar. Kişinin davranışları, o dinin değer yargıları dikkate alınarak karşılık bulur.

Kendisini "mümin" olarak tanımlayan bir insana bu kimliği kazandıran İslam dini de, mümince yaşamanın asgarî şartlarını, ölçü ve sınırlarını ortaya koymuştur. Bu ölçü ve sınırlar, insanın fıtratındaki özelliklere uygun davranmasını gerektirmektedir.

İnsanın hem fıtratında var olan, hem de vahyin bir mümine ölçü olarak koyduğu alanlardan bir tanesi de örtünme alanıdır. Bir önceki bölümde belirtildiği üzere örtünme, tarih boyunca önemini ve güncelliğini koruyan fıtrî bir mesele olagelmiştir. Dünyanın birçok yerinde tarih sahnesine konuk olan çok sayıdaki kadim uygarlıkta özenle varlığını sürdüren örtünme geleneği, toplumlardaki kimlik inşasının da vazgeçilmez bir yapı taşı olmuştur. Kadınlar ve dahi erkekler için ayrı ayrı önemi haiz olan örtü, uygulanma biçimine göre kişiye bir kimlikten de öte

tarih boyunca çoğu zaman bir "statü" de kazandırmıştır. Bugün biz de insanları giyim tarzlarına bakarak onların hangi sosyal sınıfa ait olduklarına dair çıkarımlarda bulunabiliyoruz.

İslam geleneğinde de benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. İnananlarını "mümin" olarak isimlendiren İslam, bireysel ve toplumsal hayatta bir "mümin kimliği" oluşturmuş ve buna mebni "mümince bir hayat stili" öğretmiştir. Vahiy, nazil olduğu toplumdaki örtünme modeline müdahale ederek örtünmeyi bir adet olmanın ötesine taşıyıp onun yerine; bir kimlik, bir hayat görüşü, bir yaşam tarzı olarak "tesettür"ü ikame etmiştir. Kendisini "mümin" olarak tanımlayan bir insan için de "tesettür", sadece örtünme değil; ait olunan kimliğin farkındalığını gösteren bir bilinç hali ve bir hayat tarzıdır.

Tesettür, yalnızca bir giyinme biçimiyle sınırlandırılabilecek kadar sıradan bir konu değildir. Ümit Meriç'in ifadesiyle "Giyimin insanı tabii etkilerden korumak görevinin yanında, çok kesin bir başka görevi daha vardır: Biyolojiyi teoloji ile aşmak."[1] Çünkü insanın duruşu, konuşması, gülmesi, davranışları, giyim tarzı birbiriyle yakından alakalı alanlardır. Bu özellikler bir bütün olarak kişinin kim olduğuna, inancına ve değerlerine dair bilgi verir.

Tesettür, insanlar arasındaki iletişime de yön veren bir unsurdur. Öyle ki, cinsiyet üzerinden değil insaniyet üzerinden bir iletişim kurulabilmesinin yolu, tesettür çizgisine riayet etmekten geçer. Örtünme, kadının kimlik ibrazıdır.[2] Tesettürüyle kadın, erkeklerle tanımsız, iffetsiz ilişkilere kapalı olduğu mesajını vermektedir.[3] Yine tesettürü bir yaşam biçimi olarak benimsemiş bir erkeğin de aynı mesajı vermesi söz konusudur. Böylece kişi, kendini olumsuz bakışlardan ve bunun kapı açacağı düşüncelerden korur. "Kur'an'ın amacı iffet ve namusun korunması, toplum nezahetinin muhafaza edilmesidir. Burada mü'minlere iffetlerinin temiz, kuşkulardan uzak kalmaları için sürdürmeleri gereken davranış tarzı öğretilmektedir."[4]

Mümin kimliği, "mümin olan bir insanın kimliği"dir. İnsan da kadın ve erkekten oluştuğuna göre bu ana kimliğin kadın ve erkek üzerinde yansımalarının olması gerekir. Dîn-i Mübin, insanı esas alan bir yapıya sahiptir. Kadın ve erkek,

[1] Meriç, "Sosyolojik Açıdan Kılık Kıyafet ve İslam'da Örtünme", s. 34.
[2] Hülya Şekerci, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73.
[3] Şekerci, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, s. 73.
[4] Ateş, "Örtünme", s. 16.

insanlık bütününün, biri diğerini tamamlayan iki parçasıdır. Bu parçalar kendi başlarına, bütünden bağımsız olarak değerlendirilemezler. Çünkü ikisi de tek başlarına "parçadırlar." Karı-kocanın birbirlerinin libası[5] olmaları, boşta kalan yanlarını örtüp, bütüne onları tamamlayan parçalar olmalarıyla açıklanabilir.

Sözlükte "haramdan uzak durmak, helal olmayan söz ve davranışlardan sakınmak" anlamında mastar olan "iffet" kelimesi; "yeme, içme ve cinsi arzu konusunda ölçülü olmak, aşırı istekleri bastırıp dinin ve aklın buyruğu altına sokmak suretiyle kazanılan erdem" anlamına gelmektedir.[6] Konuyla ilgili bir diğer terim olan "hayâ" kelimesi ise, sözlükte "utanma, çekinme; tövbe, vazgeçiş" vb. anlamlara gelip, ahlak terimi olarak "nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terk etmesi" şeklinde açıklanmıştır.[7]

Din alanında uzman düşünürler hayâyı yaklaşık aynı bakış açılarıyla tanımlamaya çalışmışlardır. Bunlardan Uludağ, "Bilerek veya bilmeyerek bir günah işleyen veya hata yapan ya da edep ve ahlaka aykırı davranan kimsenin yüzünün kızarmasına ve üzülmesine sebep olan bir histir." Canbulat, "Kınanma endişesiyle kurallara aykırı davranmaktan kaçınma ve bunu sağlayan duygu"; Ragıp el-İsfahânî, "Nefsin çirkin davranışlardan rahatsız olup onları terk etmesidir." Çağrıcı ise, "Kınanma endişesiyle kurallara aykırı davranmaktan kaçınma ve bunu sağlayan duygu için kullanılan ahlak terimi" şeklinde tanımlamaktadırlar.[8]

Tesettürün yakından ilintili olduğu kavramlar olan hayâ ve iffet kavramları da mümin kimliğin olmazsa olmaz parçalarındandır. Birbirine libas olan eşlerin hem bireysel olarak kendilerini hem de aile bütünlüğünü korumaları, "Hayâ imandandır"[9] anlamındaki hadisi dikkate almak ile mümkün olabilecektir. İslam dini, örtünmeyi emretmekle kadını korumak, onun değerini arttırmak ve saygıya layık bir insan olduğunu ispat etmek istemiştir.[10] Hayâ insanın süsüdür, kişinin insanlığıdır, kadının ise en kıymetli varlığıdır.[11]

---

[5] Bakara, 2/187.
[6] Mustafa Çağrıcı, "İffet", *DİA*, C. XXI, TDV Yayınları, İstanbul, 2000, s. 506.
[7] Mustafa Çağrıcı, "Hayâ", *DİA*, C. XVI, TDV Yayınları, İstanbul, 1997, s. 554.
[8] Mustafa Telli, Hayâ Kavramında Peygamberlerin Örnekliği, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2013, s. 19.
[9] Buhari, "İman", 16; Müslim, "İman", 57-59.
[10] Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013, s. 237.
[11] Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, s. 239.

Bir kere mahremiyetin merkezinde muhafazaya alınan bir özne vardır. Bu özne genelde tüm üyeleriyle aile, özelde kadındır. Burası başkalarına kapalı, yabancılara bilgi verilmeyen bir alandır.[12]

2.2. DİNİN GİYSİYE MÜDAHALESİNE NEDEN İHTİYAÇ DUYULDU?

Din, hayatın bütün alanlarına değil, gerekli olan alanlarına gerekli olan müdahaleleri yapar. "Kur'an'da başörtüsü, tamamen evrensel bir ahlak ilkesinin tatbiki için gerekli görülen tesettürün bir parçası olarak yer almıştır." Diyerek tesettür alanındaki müdahaleye dikkat çeken Görmez, konuya şöyle devam eder: "Kaldı ki, fenomonolojik olarak Kur'an'ın tesettür olayına yaklaşımı da kendisinden önceki kültür ve medeniyetlerden farklı olmuştur. Zira Kur'an tesettürle ne Hint medeniyetinde olduğu gibi riyazeti yani nefsi öldürmeyi ve ruhbanlığı amaçlamıştır; ne de onu erkeğin kadın üzerindeki hükümranlık vesilesi olarak görmüştür. Kur'an, kadını hor ve hakir gördüğü için böyle bir kural getirmediği gibi, erkeğin egoistliğini ve kıskançlığını tatmin etmeyi de amaçlamamıştır."[13]

Görmez'in bu dizelerinden de yararlanarak dinin giysiye müdahalesi amacına yönelik olarak ifade edilmesi gereken ilk gerekçe, bireysel ve sosyal hayatta tesettürü ikame etmektir. Giyinik olmak, Kur'an'ın giyime dair koyduğu ölçüler gözetilmediği müddetçe, tesettürlü olmak anlamını taşımayacaktır. Tesettürden yoksun bir giyinme ise kişiyi yabancı bakışlardan korumaya yetmeyecektir. Bu durum, toplumun temel yapı taşı olan aile kurumunun ifsat olmasına sebep olabilir.

Tesettür üzere giyinik olmamak, kişinin bedenine dair işlenebilecek suçların ortaya çıkması için bir zemin sayılabilir. Dolayısıyla suçun işlenebilme ihtimalini örtünme yoluyla önemli ölçüde bertaraf etmek, dinin aldığı tedbirlerden birisidir. "İslam, hem suç işleme yollarını açık tutup hem de suç işlenince suçluyu cezalandıran bir sistem değildir. İslam, öncelikle kişileri suç işlemeye sevk eden duygu, ortam ve araçların ıslah edilmesini ilke edinir."[14] Nitekim Nur suresi 31.ayet, insana örtünme hususunda bir ölçü koyup, dönemin sıradan giyinme

[12] Mustafa Aydın, "Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü" *Eskiyeni* Kış, S. 12, 2009, s. 62.
[13] Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", s. 29.
[14] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 42.

alışkanlığındaki eksikliği belirtirken konuya, gözlerin harama bakmaktan sakındırılması emri ile başlamıştır. Bu emir, bakma neticesinde karşı cinsin zihninde uyanabilecek uygun olmayan duygu, düşünce ve arzuların bertaraf edilmesini sağlayacaktır. Ayetin diğer bir emri olan ziynetlerin korunması hususu da, bakışların korunması ile birlikte düşünüldüğünde, kişiden onu zina suçunu işlemeye sevk eden duygu, ortam ve araçların uzaklaştırıldığı görülebilir.

Giysi, tek bir gayenin gerçekleşmesi için kullanılmaz. Birden fazla amacın gerçekleşmesi, giysiyle hedeflenir. "Giysinin salt mahrem yerleri örtme ve süslenme fonksiyonundan daha hayırlısı takva kaynaklı giyinmedir. Bu ise Allah merkezli bir hayatı yaşama arzusunun kıyafet içinde de mündemiç olmasıdır. Neticede, takvadan yoksun bir tesettür, yozlaşmaya açık bir kıyafete dönüşür. (…) Takva giysisi, hem kadın hem erkek için öncelenen bir bilinç kuşanmasıdır. Mümin kadın ve erkeğin giyim kuşam ve davranışlarının temelini takva bilinci oluşturmalıdır."[15]

2.3. CAHİLİYYE DÖNEMİNDEKİ ÖRTÜNMEDE EKSİK OLAN NEYDİ?

Cahiliye devrinde başörtüsü, Cilbâb ve hatta haremlik-selamlık gibi uygulamaların mevcut olduğu anlaşılsa da elbette buradan hareketle bütün Arap kadınlarının başını örttüğüne hükmedilemez.[16]

Cahiliye devrinde namus anlayışı gereği veya sıcaktan yüzleri kavrulmasın diye ya da cariyelerden ayrılıp seçilsinler de hürmet görsünler diye bazı hanımlar peçeyle yüzlerini örtüyor olabilirler. Ancak bunu en fazla bir gelenek olarak uyguladıkları, tabiatıyla dinî bir gereklilik saymadıkları açıktır.[17] Nitekim buna benzer örnekler birinci bölümde ele alınan kadim uygarlıklarda da görülmüştür.

İslam'dan önce kadınlar başlarını örttüklerinde eşarp uçlarını sırtlarına atar, boyun ve göğüs kısımlarını açık bırakırlardı. Bu nedenle ayetteki başörtüsünün yakalara kadar salınması ve açık bırakılan bu uzuvları gizleyecek biçimde örtülmesi emredilmiştir.[18]

---

[15] Şekerci, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, s. 71.
[16] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, s. 201.
[17] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, s. 205.
[18] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 117.

Cahiliye devrinde kadınlar örtülerini başlarına alıyor, ancak çene altına bağlamadan aşağıya sarkıtıyorlar böylece bağır ve gerdanları açıkta kalıyordu. Şu halde başörtüsü ayeti olarak bilinen Nur suresi 31.ayetinin asıl hedefi kadınların başlarını örtmesi değildir. Çünkü baş örtme, o zaman zaten mevcut olan bir uygulamadır. Ayetin asıl hedefi, bu konuda bir düzenleme getirmek ve mevcut uygulamadaki eksikleri gidererek açıkta kalan gerdan ve boyunların örtülmesini sağlamaktır. Hedef, boyun ve gerdanı örtmek olsa da bu yerler başın örtüldüğü örtüyle örtülecektir. Bu da, öncelikle başın örtülmüş olmasını gerektirir.[19]

Buraya kadar söylenenlerden anlaşılacağı üzere, cahiliye dönemindeki giyim kültürünün, örtünme biçiminin "tesettür" olarak isimlendirilemeyeceği aşikârdır. Konuya dair bir diğer tespit ise, başı örtüyor olmanın tesettürü yaşıyor olmak anlamına gelmeyeceğidir. Örtünmenin tesettür ağırlığını taşıması için öncelikle, mümin bir kimliğin vazgeçilmez bir parçası olma niyetiyle uygulanması gerekir. İşin gözle görünmez kısmı olan bu salih niyetle yola çıkıldıktan sonra ikinci adım olarak, örtülmesi gerekli yerler adet/gelenek biçimiyle değil, vahyin belirlediği biçimde kapatılmalıdır. Bundan sebep, Nur suresi 31.ayetin inceleneceği üçüncü bölümde de birçok tefsir ışığında ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere, cahiliye toplumundaki baş örtme şekli, tesettürün amacını taşımamaktadır. Bir adet ve alışkanlıktan öteye gitmeyen bu başörtüsü modelinde, baş kapatılmakta ancak başı örten örtünün iki ucu sırttan aşağı sarkıtılmaktadır. Bu vaziyette kullanılan bir örtü ile kulaklar, boyun, gerdan açıkta kalmaktadır. Oysa tesettür, bir kadın için eller ve yüzün haricinde tüm vücudun, içini göstermeyen ve vücut hatlarını belli etmeyen bir kıyafetle örtülmesi ile vuku bulacaktır. Dolayısıyla İslam, cahiliye devrindeki bu eksik ve hatalı uygulamayı değiştirmiştir.

Buhari'nin kaydettiğine göre Hz. Ömer: "Ya Rasulallah! Huzur-u ilahinize hayırlı-hayırsız kimseler girip çıkıyor; mü'minlerin anaları hanımlarımıza örtünmelerini emretseniz" demiştir. Bu söz de hicap ayetinden önceki durumu bir başka açıdan aydınlatmaktadır.[20]

Hicap ayetinin nüzulünden sonra Müslüman hanımların en büyük ve kalın çarşaf ve kumaşlarını yırtarak başlarına sardıkları, tepelerinde sanki kuşlar varmış

[19] Öğmüş, *Cahiliyye Döneminde Araplar,* s. 202-203. Bu konuya üçüncü bölümde tekrar değinilecektir.

[20] İsmail L. Çakan, "Sünnette Giyim-Kuşam ve Örtünme", *İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme,* Ensar Yayınları, İstanbul, 1991, s. 45.

gibi derin bir dikkatle mescitte hazır olduklarına dair müteaddid rivayetler hicap ayeti öncesi İslam toplumundaki kadınların tesettürü hakkında bize -pek açık olmasa bile- belli bir fikir vermektedir.[21]

2.4. TESETTÜRE GİDEN YOLDA GİYSİNİN ÖNEMİ

Giysi, onu taşıyan insanın kimliği hakkında karşı tarafa önemli mesajlar aktarır. Zaten kişinin giysisi, hayata bakışı ve dünyayı algılayışıyla birebir bağlantılıdır. Sahip olduklarını yansıtır. Dünya görüşünü büyük ölçüde ortaya koyar. İnsanlar, giysileri üzerinden birbirleri hakkında fikir sahibi olabilir, daha konuşmadan önce karşılıklı olarak bir ön bilgi edinebilirler.

Kıyafet bizim aslında kim olduğumuz ve hayata nasıl baktığımıza dair bizi görenlere sunduğumuz ilk mektuptur. Görüntüler üzerinden konuşmaya çalışanların kıyafetlere dikkat etmeleri normaldir. Kim olduğumuz yahut kim olmak istediğimiz, kıyafetimiz üzerinden bizim dışımıza aktarılır.

Cilbâb sözlükte "baştan başlayarak bedenin üst kısmını örten büyükçe şal" şeklinde açıklanmakla birlikte, "tüm vücudu kaplayan geniş üstlük" şeklinde vücudu bütünüyle kaplayan dış örtü olarak da anlaşılmıştır.[22] Kur'an'da Cilbâb, "geniş elbise", "kadının normal elbiselerinin üzerine giydiği üstlük" anlamına gelmektedir. Cilbâb başörtüsü demek değildir.[23]

Cilbâb, hür ve saygın kadının örtüsüdür. Nitekim Cilbâb ile ilgili ayet-i kerimede saygınlıkları ile bilinen üç sınıfa hitap ederek başlamaktadır: Peygamberin hanımları, Peygamberin kızları, mü'minlerin kadınları.[24] Ayet, hür kadınlara yönelik açıklayıcı bir hüküm getirme maksadıyla indirilmiştir. Zira zamanın hür kadın örtüsü olarak kullanılan Cilbâb giyimi konusunda bazı kadınların ihmal göstermesi konu ile ilgili uyarıcı ve açıklayıcı mahiyette bir ayetin inmesine zemin hazırlamış ve Cilbâb örtüsü ile ilgili süreklilik arz edecek bir düzenleme getirilmiştir.[25]

[21] Çakan, "Sünnette Giyim-Kuşam ve Örtünme", s. 45.
[22] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 121.
[23] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 122.
[24] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 124.
[25] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 127.

Üzerine Cilbâb almak öylesine yerleşmişti ki, başörtüsü (hımar) bulamadığı için değil, Cilbâb bulamadığı için bayram günü musallaya çıkamayan kadınların bulunduğu Hz. Peygambere bildirilince O (s.a.v), "Onu da Cilbâbını vererek kardeşi giydirsin!" buyurarak, emanet Cilbâb bulduktan sonra namaza gelmesini emrediyor, "O da hımarıyla geliversin" buyurmuyor. Bu da kadınların dışarı çıkarken bir üstlük almaları konusundaki hassasiyeti açıkça göstermektedir.[26]

2.5. TESETTÜRÜN GİYSİ DIŞINDAKİ TAMAMLAYICI UNSURLARI

İkinci bölümün bu başlığa kadar olan kısmında, tesettürü sağlamak için gerekli olan ilk ihtiyaçtan yani giyinmeden bahsettik. Vahyin emri ile edinilecek bir giyim tarzı, mütesettir bir hayatın öncelikli adımıdır.

İffetli olmak, sadece mahrem yerlerin haramdan korunmasıyla sınırlı değildir. İffeti korumak, günaha yaklaştıracak vesile ve ortamlardan uzak durmayı da kapsar. Bundan dolayı Yüce Allah mü'min erkeklerin ve mü'min kadınların gözlerini harama bakmaktan sakınmalarını emreder.

Tesettür ayeti olarak da isimlendirilebilecek olan Nur suresi 30-31.ayetlerde Yüce Allah, giyime dair emrinden önce, gözlerin harama bakmaktan sakındırılmasını buyurmuştur. Bakışların korunması, duygu ve düşüncelerin korunmasının bir ön şartı gibi düşünülebilir. Çünkü bakmak, - hassaten veya dikkatli bir şekilde olmasa bile – bakılan kişi hakkında bir fikir oluşmasına zemin hazırlayacaktır. Bu durumun olağan ve sıradan sayılmasında bir beis yoktur. Fakat karşı cinsler arasında dikkat çekecek, ilgi uyandıracak, arkasından tekrar bakmayı veya konuşmayı istetecek mahiyette bir bakışın sonu, kişiyi İslam ahlakına aykırı fiil ve davranışlara sürükleyebilir. Kaldı ki Allah Teâla bakışların korunmasıyla beraber, Nur suresi 31.ayetin hemen devamında ırzların da korunmasını emrederek, bu iki durum arasındaki alakaya dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bakışların korunması ve beraberinde ırzların da korunmasıyla insanın duygu ve düşünce dünyasının temiz kalması, mütesettir bir hayatın tek gereğinin özenli bir kıyafet seçimi olmadığını gözler önüne sermektedir.

Tesettürü tamamlayıcı bir başka unsur olarak, yine tesettür ayetinde Cenab-ı Allah'ın "…gizledikleri ziynetler belli olsun diye ayaklarını yere vurmasınlar…"

[26] Çakan, "Sünnette Giyim-Kuşam ve Örtünme", s. 58-59.

emri dile getirilebilir. Bakışlarıyla ve kıyafetleriyle kendisine yabancı birinin ilgisini cezbetmemesi gereken Müslüman bir hanım, yürüyüşüyle de ilgi uyandırmamalı, İslam'ın koyduğu ölçü ve sınıra riayet etmelidir. Sözü edilen ayetteki ifadeler ayrı ayrı değil de bir bütün olarak değerlendirildiğinde de görülen odur ki, insanın bakması, konuşması, gülmesi, oturup kalkması, yürümesi, giyinmesi onun kimliğine işaret eden birbirine bağlı davranışlar bütünüdür. Mümin bir kimlik, bu davranışların tamamının İslamlaştırılması ile kazanılabilir.

Kur'an-ı Kerim'de Ahzab suresinin 53-55 ve 59.ayetleri de tesettür konusuyla ilgilidir. Hanımların dışarı çıkarken üzerlerine "dış kıyafet" anlamına gelen "cilbab"larını almalarını emreden Ahzab suresi 59.ayet, tesettürün yine giysi unsuruyla alakalıdır. Ancak yukarıda değinildiği üzere, davranışların tesettüre yaraşır nitelikte olması gerektiğine dair bir vurgu, bu surenin 53.ayetinde yer alır. Ayetin konuyla alakalı bölümü, mealen şöyledir: "… Peygamber hanımlarından bir şey istediğinizde onlar perde arkasında iken isteyin; bu sizin kalplerinizin de onların kalplerinin de temiz kalması için en uygunudur…"

Yüce Allah'ın, sahabe-i kiramın Hz. Peygamberin hanımlarıyla kuracakları iletişime koyduğu bu sınır, sosyal ortamda kadın ve erkek arasındaki ilişkilerin, fiziksel veya kişisel özellikler üzerinden değil; iffet ve takva zeminine dayalı birer mümin kimlik üzerinden kurulması gerektiğini göstermektedir. Kalplerin temiz kalabilmesi, bu şarta bağlanmıştır. Rabbimizin ayetteki bu ince emrinde açık ve net olarak verdiği mesaja, bugün dünden daha fazla ihtiyacımız olduğu ortadadır.

Tüm bu yaklaşımlardan sonra ifade edilmesi önem arz eden bir husus vardır. Tesettür; başı örtmek veya vücudun tamamını örtmek yahut başı şal kullanmak suretiyle örtmek; uzun ve bol kıyafetler giymek ya da kıyafetler vasıtasıyla ilgi çekmemek anlamlarına gelmemektedir. Bir bayanın iki eli ve yüzü haricinde vücudunun tamamının bol ve içini göstermeyecek nitelikte kıyafetlerle kapalı olması, dışarı çıkarken bu kıyafetlerin üzerine bir de dış kıyafet giymesi, tesettürü inşa edecek unsurlardan yalnızca birisidir.

Tesettürü sadece giyim ölçeğinde değerlendirmek, vahyin bütünü göz önünde bulundurulduğunda oldukça eksik bir değerlendirme olacaktır. Tesettür, adeta bir hayat tarzıdır. Bakmaktan konuşmaya, giyinmekten yürümeye kadar

hayatın her alanındaki davranışlara yön vermektedir. İffetin, hayâ ve edebin de kendisinden sadır olduğu İslâmî ahlakın ete kemiğe bürünmüş halidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUR SURESİ 31. AYET ÇERÇEVESİNDE İSLAM'DA ÖRTÜNME

Bu bölümde, daha önce mahiyeti ortaya konulan tesettürün, İslam geleneğindeki yeri ve bir yaşam tarzı haline nasıl dönüşmesi gerektiğinden bahsedilecektir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de tesettürü emreden ve araştırmamıza konu olan Nur suresinin 31. ayeti ele alınacaktır. Konuya, surenin genel çerçevesi ile ilgili bilgi vererek başlamak istiyoruz.

Nur Suresinin, Mushaf sıralamasında yirmi dördüncü sure olup, Haşr suresinden sonra, Hac suresinden önce, Medine'de, uzun bir zaman dilimi içerisinde parça parça nazil olduğu nakledilmektedir.[1] Sure ismini, Allah'ın nurunu bir benzetme ile açıklayan 35. ayet ile Allah'ın lütfedeceği nurdan mahrum kalanların başka bir nur bulamayacaklarını ifade eden 40. ayetten almıştır.[2]

Sure genel olarak, iffetli olmanın öneminden, şeytanın bu hususta tuzaklarına karşı uyarılardan ve Müslümanlar arasındaki sosyal ilişkilerin nasıl olması gerektiğinden söz etmektedir. Surenin ana konusu, kişi ve aile mahremiyetinin dokunulmazlığıdır.[3] Akıl, ruh, vicdan ve duygularda olması gereken iffet ve nezahetin teminat altına alınması, surede geçen ahlak ilkelerinin dürüstçe tatbikine bağlanmıştır.[4]

3.1. KUR'AN'DA ÖRTÜNMEYLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Kur'an'da kadının örtünmesinin niteliği ve biçimi hakkında çeşitli beyanlar yer alır ve bu konuya ilişkin temel beyanlar cilbâb/ جلباب, hımâr/ خمار, hicâb/ حجاب

[1] Ebu Abdillah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er- Râzî, *Tefsir-i Kebir (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, çev. Lütfullah Cebeci ve Diğerleri, C. XII, Akçağ Yay. Ankara, 1995, s. 476; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. IV, DİB Yayınları, Ankara, 2007, s. 48.
[2] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C. V, Azim Dağıtım, y.y.y., t.y., s. 541; *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C. IV, s.48.
[3] Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", s.28.
[4] Görmez, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", s.28.

gibi kelimeler ve kavramlar üzerinden yapılır.[5] Bu yüzden söz konusu kavramların tanımlarına yer vermek isabetli olacaktır.

3.1.1. Hımâr

"Hımâr" kelimesi, tesettür ile ilgili olarak bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde işlenecek olan Nur suresinin 31. ayetinde geçmektedir. Söz konusu kelimenin yer aldığı ayetin metni ve hımar kelimesinin "başörtüsü" olarak tercüme edildiği meali şöyledir:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ **بِخُمُرِهِنَّ** عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ ءَابَائِهِنَّ أَوْ ءَابَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَائِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْإِرْبَةِ مِنَ الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَى عَوْرَاتِ النِّسَاءِ وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet (yer)lerini göstermesinler. ***Başörtülerini (Hımarlarını)*** *ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Ziynetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut Müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hep birlikte tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz!"*[6]

Sözlükte "gizlemek, örtmek, saklamak" anlamındaki "hamr" kökünden türeyen hımâr (çoğulu humur) "kadının başına örttüğü örtü, başörtüsü" demektir.[7] Hımâr kelimesine bunun dışında mesela atkı gibi bir mânâ verilmesi Arap dili ve geleneği açısından mümkün değildir.[8]

---

[5] Mustafa Öztürk, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013 s.101.
[6] Nur, 24/31.
[7] Yunus Apaydın, "Tesettür", *DİA*, C. XL, TDV Yay., İstanbul, 2001, s. 539. (Benzer tanımlar için bkz. Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, C. I, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 442; İbn Faris, *Mu'cemü Mekayisi'l-Lüga*, C. II, y.y., y.y.y., 1989, s. 216; Fîruzâbâdî, *Kamusu'l-Muhit*, y.y., Beyrut, 2005, s. 387.
[8] Apaydın, "Tesettür", XL, s. 539.

3.1.2. Cilbâb

Cilbâb kavramı ise Ahzâb suresinin 59. ayetinde geçmektedir. Ayetin metni ve meali şöyledir:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن **جَلَابِيبِهِنَّ** ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللَّـهُ غَفُورًا رَّحِيمًا

"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek ***elbiselerini*** *giysinler. Bu, onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."*[9]

Cilbâb kelimesi, bütün bedeni saran bir giysi, kadının örtündüğü her şey, kadının elbiselerini baştan aşağı örttüğü –milhafe[10], çarşaf- gibi şey, milhafeden biraz küçük geniş bir kadın giysisi şeklinde tanımlanır.[11] Cilbâbın tanımlarından ve karşılıklarından çıkan sonuca göre, Cilbâbın normal elbise üzerine giyilen bir dış giysi olduğunu belirtmek gerekir.[12]

3.1.3. Hicâb

Örtünmenin biçimine yönelik kavramlardan olan Hicâb kelimesi de, yine Ahzâb suresinin 53. ayetinde yer alır. Ayette kelimenin bulunduğu kısım şu şekildedir:

وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِن وَرَاءِ **حِجَابٍ** ذَٰلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ

"... Peygamberin hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir..."

"Perde", "kapı" gibi anlamlara gelen hicâb, doğrudan "yüz örtüsü" veya "peçe" manasını taşımaz.[13] Hicâbın peçe diye anlaşılması muhtemelen kapalı

---

[9] Ahzab, 33/59.

[10] Cilbaba "milhafe" karşılığı verilmesine ilişkin bkz. Cevheri, *es-Sihah*, s. 101; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. I, y.y., Beyrut, t.y., s. 272. Milhafenin günümüzdeki çarşafa benzer kapatıcı ve korunaklı bir giysi olmasına ilişkin bkz. Cevheri, *es-Sihah*, s. 1426.

[11] Apaydın, "Tesettür", XL, s. 540-541. Cilbabın baş ve göğsü örten, hımardan daha geniş bir giysi olduğuna ve ayrıca cilbaba "hımar" karşılığı verilmesine dair bkz. Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, I, s. 250; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, I, s. 272-273; Fîruzâbâdî, *Kamusu'l-Muhit*, s. 68.

[12] Apaydın, "Tesettür", XL, s. 541.

[13] Apaydın, "Tesettür", XL, s.541. "Hicab" kelimesinin anlamı için ayrıca bkz. Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, I, s. 286; Cevheri, *es-Sihah*, s.107; İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, I, s. 298; Fîruzâbâdî, *Kamusu'l-Muhit*, s. 72.

mekânlarda perde, kapı gibi şeyleri ifade eden hicâbın açık alana taşınmasının sonucunda ortaya çıkmıştır.[14]

Cahiliye döneminde, başörtülerini arkalarına salıp gerdan, boyun, kulak gibi kısımlarını açıkta bırakarak örtünen hanımlar mevcuttu. Müfessirlerin ifadesiyle, Nur suresinin 31.ayeti işte bu hanımların başörtülerini önlerine alarak bu kısımlarını da örtmeleri için geldi.[15] Kıyafetler konusundaki döneme ait anlatımlara göre, kadın giysilerinin, geniş yaka dekolteleri haricinde genel olarak bol ve uzun oldukları anlaşılmaktadır. Belki de örtünmedeki eksiklik başörtüsünün örtülüş şekliyle tamamlanabileceği için ayet yalnız bundan bahsetmiştir.[16]

3.2. AYET HAKKINDAKİ SEBEB-İ NÜZUL RİVAYETLERİNİN İNCELENMESİ

Bu rivayete göre, Esma bint-i Mürşide'nin evine tabiri caizse çat kapı gelen bayan misafirlerinin izar (üst elbise) giymemiş, ayaklarındaki halhallar ve boyunlarının, gerdanlarının ve saç örgüleri görünür halde yanına girmeleri sonucu onları uyarmak için; "Bu ne kadar çirkin!" demiş. Bunun üzerinde de Nur suresinin 31. ayeti nazil olmuştur.[17]

Ayetin nüzul sebebi ile ilgili nakledilen bir başka rivayet ise şöyledir: Bir kadın, altına bir sıra boncuk koyduğu gümüşten iki halhal takınmış. Sokakta bir topluluğun yanında geçerken ayaklarını yere vurunca boncukların üzerine düşen halhal ses çıkarırdı. Bu tür bir hadise üzerine Cenab-ı Hak söz konusu ayeti indirdi.[18] Zira ayetin içerisinde, "…*Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar...''* ifadesi yer almaktadır.

Hemen ifade edelim ki, ayetleri her zaman tek bir hadise üzerine nazil olmuş olarak kabul edemeyiz. Vahyin nazil olduğu dönem içerisinde yaşanan belirli bir süreç var ve toplumsal ihtiyaçlar oldukça ayetler de inmiştir. Gelen her

[14] Apaydın, "Tesettür, XL, s. 541.
[15] Ebu'l-Fida İsmail b. Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, C. X, y.y., Kahire, 2000, s. 216; Ebu'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebu Bekr b. Muhammed el-Hudayri es-Suyûtî, *Lübabü'n-Nükul Fî Esbabi'n-Nüzul*, C. I, Müessesetü'l Kütübi's-Segafiyye, Lübnan, 2002, s. 187.
[16] Yılmaz, Kur'an Yorum Tarihinde Nur Suresi 31. Ayet ile Ahzâb Suresi 32-33. Ve 53. Ve 59. Ayetlerin İncelenmesi, s. 14.
[17] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s.216; Suyûtî, *Lübabü'n-Nükul Fî Esbabi'n-Nüzul*, I, s. 187.
[18] Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Camiu'l-Beyan An Te'vili Âyi'l-Kur'an*, C. XVII, y.y., y.y.y., 2001, s. 272.

bir ayet İslam toplumunu inşa etmeye devam etmiştir. İşte Nur suresi ve söz konusu ettiğimiz ayet de böyle bir sürecin içerisinde nazil olmuştur. Dolayısıyla bu tür durumlarda bazen tek bazen birkaç sebeb-i nüzul zikredilebilir ki bunu yaşanan sürecin doğal bir sonucu olarak görmek gerekir.

3.3. AYETTEKİ LAFIZLARIN İNCELENMESİ

Ayetin tefsirine ve maksadına girmeden önce ayetteki lafızları çeşitli tefsirlerden ayrıntılı olarak incelemek istiyoruz. Böyle bir analiz, ayetin anlam ve maksadının tam olarak anlaşılmasına da yardımcı olacaktır.

- Ayet-i kerimenin ilk lafzı olan (قُلْ) ***"Gul" (De, Söyle)*** emrini, Taberi "Ey Muhammed de ki…" şeklinde tefsir etmiştir.[19] Emrin ilk muhatabı Hz. Peygamber olmakla birlikte ondan da kendisine bildirilen hususları tebliğ etmesi istenmektedir.

- Beğavî'ye göre ayetin devamında gelen, ***"Mü'min kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar" ve "ırzlarını korusunlar"*** ifadeleri, mümin kadınların kendilerini yabancı olan erkeklerden korumaları gerektiğine işaret etmektedir.[20] "*Gözlerini haramdan sakınsınlar*" ifadesini tefsir ederken Taberi, Allah'ın bakılmasını yasakladığı şeylere bakmamak açıklamasını yapmıştır.[21] *"Irzlarını korusunlar*" emrini izah ederken ise, kendilerini görmeleri helal olmayan erkeklerin yanında, örtülerin hassasiyetle örtülmesi gerektiğini vurgulamıştır.[22] Son ifade edilen emir için ise Beğavî, hanımların kendilerine yabancı olan her erkeğe karşı dikkatlice örtünmeleri gerektiğini, Allah Rasülü'nün âmâ olan sahabi İbn Ümmü Mektum'un yanında dahi hanımlarına örtünmelerini emrettiği hadisi ile izah etmiştir.[23] İbn Kesîr, ayetteki, mümin kadınların gözlerini haramdan sakınmalarının emredildiği bölümü açıklarken, şehvet duygusu ile bakılmasa da, yahut görülen kişi âmâ bile olsa, yine de insanın kendini sakınması gerektiğini ifade etmek için aynı

[19] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XVII, s. 256. İncelenen diğer tefsirlerde "gul" lafzı üzerinde durulmadığı görülmüştür.
[20] Ebu Muhammed Huseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, C. VI, Darı Tayyibe, Riyad, 1409, s. 33.
[21] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XVII, s. 256.
[22] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, .XVII, s. 256.
[23] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 33. Söz konusu hadisi, aynı hususta Zemahşerî de delil göstermektedir. Bkz. Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Keşşâf,* C. IV, y.y., Riyad, 1998, s. 289.

hadisi zikretmiştir. Onun "*ırzlarını korusunlar*" emrine dair aktardığı rivayetler ise genel olarak zina ve fuhuştan uzak durulması yönündedir.[24]

Meseleyi inceleyen Râzî, ilk olarak gözlerin korunmasının ırzların korunmasından daha önce emredilmesinin sebebi üzerinde durmuş ve bu çerçevede gözün harama bakmaması halinde insanın da o yanlıştan alıkonmuş olacağını ifade etmiştir.[25] Yine ayetin bu bölümünde, kadının kadına karşı, erkeğin erkeğe karşı, kadının erkeğe karşı ve erkeğin kadına karşı olmak üzere dört çeşit avret durumu olduğunu beyan etmiş, ardından da bu durumları tek tek ayrıntılı olarak açıklamıştır.[26]

Ahkam tefsiri kaleme alan müfessirlerden Ebu Bekir İbn Arabi, söz konusu emrin tefsirinde, kendisine mahrem olmayan birine bakmanın zina olduğunu açık bir ifadeyle beyan etmiştir.[27] Hamdi Yazır ise, bakmanın zinanın habercisi olduğunu ve mümin kadınların, kendilerine mahrem olmayan erkeklere bakmamaları gerektiğini vurgulamıştır.[28]

- Nur suresi 31. Ayetinde geçen, ***"… kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler…"*** ifadesindeki "*kendiliğinden görünen yerler*", genel olarak sürme, yüzük, gümüşten veya fildişinden yapılmış bilezik; avuç içi; kına gibi doğal ya da pudra, allık gibi yapay makyaj/süs amaçlı boya maddesi olarak açıklanmıştır.[29] Ferrâ bu ifadenin tefsirinde, ayette geçen "ziynet"ten muradın, bilezik ve omuzdan çapraz şekilde takılan bir çeşit şal olduğunu söylemiştir. O, "…*ancak kendiliğinden görünen yerler müstesna*…" ifadesini ise sürme, yüzük ve kına/pudra vb. boya maddesi olarak açıklamıştır.[30] Süfyânü's-Sevrî, ayetteki "*Mü'min kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Kendiliğinden görünen yerler müstesna,*

[24] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 217.
[25] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 40.
[26] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 40-46. Bu dört madde "İlk Dönem Tefsirlerinde ve Klasik Tefsirlerde 24/Nur 31" bölümünde açıklanmıştır.
[27] Ebu Bekir Muhammed b. Abdillah İbni'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, C. III, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003, s. 379.
[28] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 13.
[29] Abdürrezzak b. Hemmam es-San'anî, *Tefsirü'l-Kur'an*, C. II, Mektebetürrüşd, Riyad, 1989, s. 56; Ebu Hayyân Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, *Bahru'l-Muhît*, C. VI, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, s. 412.
[30] Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillah el-Absî el-Ferra, *Meani'l-Kur'an*, C. II, İlmu'l-Kütüb, Beyrut, 1983, s. 249.

ziynetlerini göstermesinler…" ifadesinin tamamı için, kolların üstünde kalan kısma işaret edildiğini belirtmiştir.[31]

İbn Kesîr, *"…kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler…"* ifadesi için, kendiliğinden görünen yerler olarak İbn Mesud'dan gelen "giysi" açıklamasını ve İbn Abbas'a dayanan "yüz, eller ve yüzük" tanımlamasını aktarmıştır.[32] İkinci tanımlamayı yapan müfessirlerden İkrime, Said b. Cübeyr ve babası, Şa'şa, Dahhak, İbrahim en-Nehai'yi zikretmiştir.

"*Ziynetlerini göstermesinler*" ifadesindeki ziyneti iki kısımda ele alan Taberi, bunlardan birincisini gizli ziynet olarak açıklamış; bunları da halhal, bilezik, küpe ve kolye olarak izah etmiştir.[33] İkinci grupta ise, "kendiliğinden görünen/açık, zahir olan" ziynetler hakkındaki ulemanın farklı görüşlerini aktarmıştır.[34] *Mealimü't-Tenzil* isimli eserinde Beğavî de ziynetleri gizli ve zahir/görünür anlamına gelen "hufye" ve "zahira" diye isimlendirerek iki grupta ele almıştır. Allah Teâlâ'nın *"…ziynetlerini göstermesinler…"* ifadesinden muradının gizli ziynet olduğunu belirtmiştir. Gizli ziynet için ise şu tanımlamayı yapmıştır: Halhal (ayak bileziği), ayağa yakılan kına, bilezik, küpe ve kolye/gerdanlık.[35] Gizli ziynet olarak sayılan bu takıların, yabancı olan erkeklere gösterilmemesi elbette onların takıldıkları yerlerin de örtülü olmasını gerektirir. Bu ise, bir bayanın kendisine mahrem olmayan erkeklerin yanında, iki eli ve yüzü dışında tüm vücudunun örtülü olması demektir.[36] Ayet-i kerimedeki *"… ancak kendiliğinden görünen yerler müstesna…"* ifadesinde istisna tutulan kısımdaki görünür ziynetlerden de muradın ne olduğu hususunda birkaç müfessirin açıklamalarına yer verdikten sonra Beğavî, bu konuda, kadının namazdaki örtülü halinin yabancı

[31] Ebu Abdillah Süfyan b. Said b. Mesruk es-Sevri, *Tefsiru Sufyanü's-Sevri*, Darul Kütübil İlmiyye, Beyrut, 1983, s. 225.

[32] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 217. Benzer bir açıklama için bkz. Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Maturidi, *Tevilatü Ehli's-Sünne*, C. VII, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005, s. 544.

[33] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XVII, s. 256.

[34] Taberi, *Camiu'l-Beyan,* XVII, s. 256. Sözü edilen görüşler, "İlk Dönem Tefsirlerinde ve Klasik Tefsirlerde 24Nur/31" isimli bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

[35] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil,* VI, s. 34.

[36] Bir kadının kendisine mahrem olmayan erkeklerin yanında yüzünün ve ellerinin dışında tüm vücudunun örtülü olması gerektiğine dair bkz. Ebu'l-Kâsım Dahhak b. Müzahim el-Hilâlî, *Tefsîru Dahhak*, C. II, y.y., Kahire, 1999, s. 613; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil,* VI, s. 34.

erkekler arasında da aynı ölçü olması gerektiğinin altını çizmiştir.[37] Bu ölçü, yine yukarıda bahsedilen gizli ziynetlerin gösterilmemesi ilkesi ile de uyumludur.

Maverdî'nin de konuyu benzer bir gruplama ile ele aldığını görüyoruz. Zahir ziynet için giysi, sürme, yüzük, yüz ve eller tanımlamasını yapmış; batın (gizli) ziynetin ise küpe, kolye, bilezik, halhal olduğunu ifade etmiştir.[38] Ebu Hayyân da Maverdî'ye yakın bir açıklama yapmış; ziyneti öncelikle genel anlamda süs eşyası/takı olarak tanımlamış; ardından zahir ziynet olarak yüzük, bileklik, kına ve sürmeyi zikretmiş, bunların ayetin devamında sayılan kişi ve gruplara gösterilmesinde bir sakınca olmadığını kaydetmiştir. Gizli ziynet olarak ise bilezik, halhal, kolye, küpe, omuzdan çaprazlama bağlamak suretiyle kullanılan şalı zikretmiştir. Bunların kadının mahremleri dışındaki kişilere gösterilemeyeceğini, üzerinde bu takılar olmadığı zaman da bu takıların vücutta takıldığı yerlerin yine gösterilemeyeceğini vurgulamıştır. Ellerini her durumda kullanmak zorunda olduğu, yüzünü de bilhassa şahitlikte, mahkemede ve nikâhta göstereceğinden ötürü, buraların açıkta kalabileceğini beyan etmiştir. Daha sonra ziynete dair yapılan tanımlamaları aktarmıştır.[39]

Ziyneti; takı, sürme ve kına vasıtasıyla kadının süsü olarak tanımlayan Zemahşeri, kına, sürme, yüzük ile gümüş veya altın halka/bilekliğin zahir ziynet sayılacağını belirtmiş, bunların yabancılara gösterilmesinde bir beis bulunmadığını sözlerine ilave etmiştir.[40] Gizli ziynet olarak ise, yüzük, halhal, bilezik, kolye, küpe, omuzdan çapraz şekilde bağlanarak kullanılan şalı saymış; bunların ise ayette belirtilen kişilerden başkasına gösterilemeyeceğini belirtmiştir.[41]

Ziyneti iki kısımda ele alan müfessirlerden biri de Ebu Bekir İbn Arabi'dir. "Doğuştan gelen ve sonradan edinilen ziynet" şeklinde, diğer müfessirlerden daha farklı isimlendirdiği ziynetler hakkında, yüzün doğuştan gelen bir ziynet olduğunu; kına, sürme, takı ve giysinin ise sonradan edinilen ziynet olduğunu ifade etmiştir.[42]

---

[37] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 34.
[38] Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basri el-Maverdi, *En-Nüketü ve'l-Uyun*, C. IV, Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, s. 91.
[39] Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, s. 412.
[40] Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 289.
[41] Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 290.
[42] Ebu Bekir İbni'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, s. 381. Aynı açıklama için bkz. Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *El-Cami' Li Ahkâmil Kur'an*, C. XV, y.y., Beyrut, 2006, s. 214.

Fahreddin Râzî, ziynetin hem Allah'ın yarattığı güzellikler olarak (hılkî ziynet), hem de sonradan edinilen süs eşyası olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir.[43]

- ***"…Başörtülerini yakalarının üzerine indirsinler…"*** ifadesinde, "hımâr/ خمار", aslı itibariyle "örtü" anlamına gelmektedir. Kadın için kullanılması halinde "başörtüsü"nü ifade eder. Nitekim ayette geçen "hımâr/ خمار" kelimesi yakalara kadar baş ve boyun kısımlarını örten başörtüsü anlamındadır.[44] Ebu Hayyân'a göre hımar, kadının başına örttüğü, dikkat çekmeyen ve içini göstermeyen örtü olarak tanımlanmıştır.[45]

Ayette başörtüsünün üzerine salınması gereken yer olarak, elbisenin "cuyûb/ جيوب" kısmı gösterilir. "Cuyûb/ جيوب", "ceyb/ جيب" kelimesinin çoğulu olup "boyun yırtmacı" [46] manasına gelmekte, bununla elbisenin boynu çevreleyen yaka kısmı kast edilmektedir. Buna göre tepeden başlayarak aşağı inen başörtüsü, elbisenin yakası ile birleşecek, yakadan aşağısı da zaten elbiseyle örtülü olduğuna göre vücut baştan aşağı örtülmüş olacaktır.[47]

Bu ifadede "yaka" karşılığı verilen "ceyb" kısmını açıklarken Beğavî, başörtüsüyle çene, küpe ve gerdanı da kapatacak şekilde örtünmenin kast edildiğini söylemektedir.[48] Meani'l-Kur'an'ında Ferrâ, başörtüsünün nahrı/boynu ve sadrı/göğsü de örtmesi gerektiğini belirtmiştir.[49] Maturidi, cahiliye döneminde kadınların başlarına örttükleri örtünün uçlarını boynun arkasından/enseden aşağıya atıverdiklerini ifade etmiş, başörtüsüyle boyun ve göğüs kısmının da örtülmesi gerektiğini eklemiştir.[50] Aynı ifadeye dair İbn Kesîr, "hamr"ı başı örten örtü olarak açıklamış ve cahiliye kadınlarının başörtüsünü kişiye İslami bir kimlik kazandıran tesettüre uygun kullanmadıklarına değinmiştir.[51] İbn Arabî ise ceyb ve hımarı yaka yırtmacı ve başörtüsü olarak açıklarken; başörtünün çene ve göğsü de kapatması gerektiğini vurgulamıştır.[52]

---

[43] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s.47. Ziynetin benzer bir tanımı için bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 13-14.
[44] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 115.
[45] Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, s. 409.
[46] Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, s. 409.
[47] İsmail Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 118
[48] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*,.VI, s. 34.
[49] Ferra, *Meani'l-Kur'an*,.II, s. 249.
[50] Maturidi, *Tevilatü Ehli's-Sünne*, VII, s. 551.
[51] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 217.
[52] İbn Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, s. 382.

Kurtubî, önce cahiliye döneminde kadınların başlarını ne şekilde örttüklerini anlatmış, sonra başörtüsünün o dönemde açıkta bırakılarak örtülmeyen boyun, çene ve kulakları da örtmesi gerektiğini ifade etmiş, bunun ardından da hımar ve cuyub kelimelerini tanımlamıştır. Bu tanıma göre hımar, başı örten örtü; ceyb ise yaka yırtmacı anlamına gelmektedir.[53] Maverdî ise, başörtüsünün sırttan aşağıya sarkıtılmamasını, boynu ve göğsü de örtecek bir örtü olması gerektiğinin altını çizmiştir.[54]

Fahreddin Râzî de aynı şekilde "hımar" kelimesini başörtüsü olarak açıklamış ve yine cahiliye dönemi kadınlarının başlarını nasıl örttükleri konusuna atıf yapmıştır. Daha sonra başörtüsünün uçlarının arkadan sarkıtılmak yerine boynu ve gerdanı kapatacak şekilde örtülmesi gerektiğinin altını çizmiştir.[55] Son dönem müfessirlerinden Seyyid Kutub ise, ayette geçen "ceyb" kelimesinin göğüs kısmındaki açıklık olduğunu söylemiştir. "Hımar" kelimesini ise, baş boyun ve göğüs örtüsü olarak tanımlamıştır.[56]

- Ayette yer alan ve ***"Müslüman kadınlardan"*** şeklinde meallendirilen "…*ev niseihinne*…" ifadesi için Beğavî, bayanlar için göbek ile diz arasında kalan bölge haricindeki kısmın Müslüman olan kadınların yanında açılabileceği; ancak Müslüman olmayan kadınların hükmünün yabancı erkeklerin hükmü ile aynı olduğu dolayısıyla onların yanında yüz ve ellerin dışında tüm vücudun örtülü olması gerektiğini söylemiştir.[57] Aynı ifadeyi "kendi dinindeki kadınlardan" şeklinde tanımlayan Ferrâ, Müslüman bir kadına Yahudi ve Hıristiyan kadınların bakmasının uygun olmadığını ifade etmiştir.[58] Taberi, Maturidi, İbn Kesîr, Seyyid

[53] Kurtubî, *el-Cami' Li Ahkâmil Kur'an*, XV, s. 215. "Hımar" ve "Ceyb" kelimelerine dair aynı açıklama için bkz. Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît,* VI, s. 409.
[54] Maverdi, *En-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 92.
[55] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir,* XVII, s. 47-48. Benzer bir açıklama için bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* VI, s. 15.
[56] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, çev. Salih Uçan ve Diğerleri, C. VII, Dünya Yay., İstanbul, 1991, s. 476. Bu bilgiler için ayrıca bkz. Seyyid Kutub, *Kur'an'ın Gölgesinde Kadın,* çev. Mustafa Nuhoğlu, Ravza Yay., İstanbul, 2007, s. 118.
[57] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil,* VI, s. 35.
[58] Ferra, *Meani'l-Kur'an*, II, s. 250. Benzer bir açıklama için bkz. Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, s. 413.

Kutub ve Elmalılı'nın da bu kısmı "Müslüman kadınlardan" şeklinde açıkladıklarını görüyoruz.[59]

İbn Arabîve Fahreddin Râzî ise, söz konusu ifadenin iki şekilde açıklandığını belirttikten sonra; ifadenin bir kısım ulemaya göre tüm kadınlar bir kısım ulemaya göre ise Müslüman kadınlar anlamına geldiğini söylemişlerdir. Her iki müfessir de kendi tercihini ilk görüşten yana yani tüm kadınlar olarak ifade etmişlerdir.[60]

- Beğavî, ayette geçen, ***"… yahut sahip oldukları kölelerden…"*** ifadesinin iki şekilde anlaşıldığını belirtir. Bir kısım ulema, kadının kölesinin ona mahrem olduğunu savunmuşlar ve buna Rasulullah efendimizin Hz. Fatıma'ya kölesinin yanında tıpkı mahremlerinin yanında giyindiği şekilde giyinebileceğini söylediği hadisi delil göstermişlerdir. Başka bir grup âlim ise ayetteki "köle" lafzından muradın erkek köle değil de müşrik olan kadın köleler olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre, Müslüman bir bayan, müşrik bir kadının yanında kendisine yabancı olan erkelerin yanında giyindiği gibi giyinmelidir; ancak eğer müşrik kadın o kişinin kölesi ise bu durumda ona namahrem olmayacaktır.[61] İbn Kesîr de bahsedilen bu gruplamayı yaptıktan sonra ikinci görüşün, çoğunluğun kanaati olduğunun altını çizmiştir.[62]

Maverdî, konuyla ilgili üç görüş aktarmış olup bunlardan birincisine göre bir kadın için yanında nasıl giyinmesi gerektiği hususunda, sahip olduğu köle tıpkı babası ve oğlu gibidir. İkinci görüşe göre, kadının kölesi ona namahremdir; onun yanında yüzü ve elleri haricinde tüm vücudu kapalı olmadır. Üçüncü görüşe göre ise köle eğer kadınlara ilgisi kalmamış ve yaşı ilerlemiş olan biri ise, onun yanında da babası ve oğlunun yanında olduğu gibi davranması caizdir.[63]

---

[59] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XVII, s. 264; Maturidi, *Tevilatü Ehli's-Sünne*, VII, s. 548; İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 221; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 15; Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, VII, s. 477.

[60] Ebu Bekir İbni'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, s. 385. Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 49. Aynı şekilde bir diğer açıklama için bkz. Maverdi, *En-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 95.

[61] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 35.

[62] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 222.

[63] Maverdi, *En-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 94.

Fahreddin Râzî, bu açıklamalardan daha farklı bir yaklaşımla, ayette kast edilen kölelerin erkek köle değil kadın köle yani cariye olduğunu savunmuştur.[64] Hamdi Yazır'ın da bu ifadeyi "cariyelerden" şeklinde tercüme etmiştir.[65] Seyyid Kutub ise, bu ifadenin hem cariye hem de erkek köle anlamına geldiğini belirtmiş ancak ayetteki maksadın cariyeler olma ihtimalini daha yüksek bulmuştur.[66] Buna gerekçe olarak ise köle statüsünde olan erkeklerin de şehevi duygularla hanım efendilerine bakabileceklerini ifade etmiştir.[67] Ebu Hayyân ise, bu ifadenin hem erkek köleleri hem de cariyeleri kapsadığını izah eden rivayetler kaydetmiştir.[68]

- Ayetin ***"…Erkekliği kalmamış hizmetçilerden…"*** şeklinde meal verilen "… *evi't-tebiine ğayri ülil irbeti mine'r-ricali*…" bölümündeki "ğayri" kelimesini iki farklı şekilde okuyan ulema olduğunu kaydeden Beğavî, kelimenin mansup ve mecrur olarak okunabileceğini; kendisinin de mansup olarak okuduğunu bildirmektedir.[69] Söz konusu ifadeyi inceleyen Ferrâ, kendisine ruhsat verilen üç gruptan bahseder: İhtiyarlar, küçük çocuklar ve iktidarsız olanlar. Bu kimselerin yanında kadınların giyim konusunda esnek davranabileceğini beyan etmiştir.[70] Süfyanü's-Sevrî tefsirinde bu ayrıma değinmemiş, ayette ifade edilen kesimin yiyip içip ömrünü geçirmeye çalışan, kadınlara karşı artık bir ilgisi kalmamış olan erkekler olduğunu yazmıştır.[71] Ayette geçen "tâbiîn" kavramı, "kendisiyle yemeğini paylaştığın kimse" şeklinde de anlamlandırılmıştır.[72] Yine "ğayri ülil irbeti" ifadesine, Abdürrezzak b. Hemmam ve Zemahşeri tarafından "kendisi için kadınların bir önemi kalmamış, onlara ihtiyaç duymayan" anlamı verildiğini görüyoruz.[73] İbn Kesîr, İbn Abbas'tan gelen rivayetle bu ifadeyi "şehvet duygusu olmayanlardan" ve Mücahit'ten gelen rivayete dayanarak da "iktidarsız olanlar" şeklinde tanımlamalarla açıklığa kavuşturmuştur.[74]

---

[64] Râzî'nin bu düşüncesi ve görüşünü temellendirmesine dair bkz. Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 49.
[65] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 16.
[66] Benzer bir açıklama için bkz. Maturidi, *Tevilatü Ehli's-Sünne*, VII, s. 549.
[67] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, VII, s. 478.
[68] Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, s. 413.
[69] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 35.
[70] Ferra, *Meani'l-Kur'an*, II, s. 250.
[71] Süfyanü's-Sevri, *Tefsiru Sufyanü's-Sevri*, s. 225.
[72] Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsirü'l-Kur'an*, II, s. 57; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 35.
[73] Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsirü'l-Kur'an*, II, s. 58. Zemahşerî, *Keşşâf*, IV, s. 292. Maverdi de, konuyu sekiz farklı yorum aktararak ele almıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Maverdi, *En-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 95.
[74] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, .X, s. 222.

Fahreddin Râzî, ulemanın bu hususta görüşlerini üç başlık altında ele almıştır. Bunlardan birincisine göre, bu ifade ile fakirlikten dolayı insanların yemek artıklarını toplayan muhtaçlar; ikinci görüşe göre ahmak kimseler yahut çocuklar; üçüncü görüşe göre ise ihtiyarlar ile şehevi hissi olmayan erkekler kast edilmiştir.[75] "Ğayr" kelimesinin iki farklı okunuşundan bahseden Râzî, "irbe" kelimesini ise "bir şeye ihtiyaç hissetmek, arzu duymak, düşkün olmak" şeklinde açıklamıştır.[76]

Seyyid Kutub, bu ifade ile delilik, bunaklık, erkeklikten mahrum bulunma, iktidarsızlık gibi erkeğin kadını arzulamasına engel olan birtakım nedenlerden dolayı kadınlara karşı cinsel istek duymayan erkekler kast edildiğini belirtmiştir.[77]

- Ayette belirtilen istisnalardan biri olan ***"… yahut da henüz kadınların mahrem yelerine vakıf olmayan erkek çocuklardan…"*** ifadesinde, çocukların bir kişi veya daha fazla olmalarının fark etmeyeceğini söyleyen Beğavî[78], ergenlik çağına girmemiş çocukların bu kapsamda olduğunu ifade etmektedir.[79] Burada kast edilen çocukların özellikleriyle ilgili üç farklı görüş sunan Maverdî de bulüğ çağına girmemiş olan ve kadınlara şehvet duygusu nazarıyla bakmayan çocukların anlaşılması gerektiğini beyan etmiştir.[80]

Fahreddin Râzî, bu ifadenin müfessirlerce iki farklı şekilde anlaşıldığını kaydetmiştir. Birinci düşünceye göre bu ifadenin anlamı "kadınların avret mahallerini tasavvur edemeyen ve küçük olduğu için bunun ne demek olduğunu bilemeyen çocuklar" şeklindedir. Bu İbn Kuteybe'nin görüşüdür. İkinci görüşe göre ise, "kadınlarla birleşme gücüne ve yaşına erişmemiş çocuklar" kast edilmiştir. Bu görüş de Zeccâc ve Ferrâ'ya aittir. Râzî'ye göre ise bu ifade, ergenlik çağına kadar bütün çocukları içine almaktadır.[81] Ancak Seyyid Kutub, ergenlik çağına girmediği halde her şeyin farkında olan, cinselliğin bilincine varan

[75] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 51. Elmalılı ise aynı ifadeleri gruplama yapmaksızın zikretmiştir: Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 16.
[76] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir,* XVII, s. 52.
[77] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, VII, s. 478.
[78] Benzer bir yorum için bkz. Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît*, VI, s. 413.
[79] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 36. Ayetteki bu ifadeye verilen benzer bir karşılık için bkz. Ferra, *Meani'l-Kur'an*, II, s. 250; İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim,* X, s. 224.
[80] Maverdi, *En-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 96.
[81] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir,* XVII, s. 52.

çocukların da bu istisna edilen grubun dışında tutulmasını gerektiğini kaydetmiştir.[82]

- Ayetin son kısmında, mümin kadınların yapmaması gereken bir davranış olarak altı çizilen ***"…gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar…"*** ifadesindeki gizlenen ve yere vurulmaması istenen ziynetten muradın "halhal" olduğu ifade edilmektedir.[83] Ayete binaen mümin kadınlar, taktıkları halhalın sesi duyulsun diye ayaklarını yere vurarak yürümekten men edilmiştir.[84] Zira ayetin böyle bir olay üzerinde indiğine dair bir rivayeti de sebeb-i nüzulü incelerken aktarmıştık. Süfyanü's-Sevrî de halhal yerine "ayaklarındaki boncuklu takı" tanımlamasını yapmıştır.[85]

Muhammed Hamdi Yazır, bu ifadenin tefsirinde, mümin kadınların tesettüre uygun bir şekilde baştan ayağa örtündükten sonra, artık dışarıda yürürken de vakar ve edeplerini korumaları gerektiğini beyan etmiş; "halhal veya halhal sesi"ni gizlemek gibi bir açıklama yapmamıştır.[86] Yine günümüz müfessirlerinden Seyyid Kutub, kadının ses çıkaracak adımlarla yürümemesi gerektiğini, ayetteki bu emirlerin korunma amaçlı olduğunu, bizzat görmeden de kadınların sürdükleri koku, taktıkları takı vesaire hallerinden etkilenebilecek erkeklerin bulunduğunu bildirmiştir.[87]

- Ayetin sonunda geçen ***"Ey müminler! Hep birlikte tövbe ediniz…"*** ifadesini Beğavî, Allah'ın emrettiği hususlarda O'na itaat etmek ve bu surede nehyettiği hususlardan da kaçınmak olarak açıklamıştır. Yine tefsirinde *"... hep birlikte tövbe ediniz ki, kurtuluşa eresiniz!"* ifadesiyle ilgili Beğavî, Hz. Peygamber'in devamlı tövbe ettiği ve Cenab-ı Allah'tan mağfiret dilediğine dair örnekler vermiştir.[88] Konuyla ilgili İbn Kesîr ise, cahiliye ahlakını bırakarak Allah'ın emirlerini yerine getirmek gerektiği yönünde bir izah yapmıştır.[89] Seyyid

[82] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an,* VII, s. 478.
[83] Ferra, *Meani'l-Kur'an*, II, s. 250; Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsirü'l-Kur'an*, II, s. 58; Maverdi, *en-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 96-97; Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 52; İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 224.
[84] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 36.
[85] Süfyanü's-Sevri, *Tefsiru Sufyanü's-Sevri*, s. 225.
[86] Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 17.
[87] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, VII, s. 478.
[88] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 36.
[89] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, .X, s. 225.

Kutub da bu ayet inmeden önce işlenen suçlara karşı, Allah'ın tövbe kapısını açık bıraktığını ifade etmiştir.[90]

- Çalışmamız esnasında başvurduğumuz tefsirler ölçeğinde, ayetteki lafızların tek tek nasıl anlamlandırıldığını aktarmaya gayret ettiğimiz bu bölümü, kısa bir değerlendirme yaparak tamamlayacağız. Ayetin mümin kadına ilk emri olan, gözleri haramdan sakınmak ve ırzları korumak hususunda, incelenen tefsirlerden genel olarak çıkan sonuç, bakmanın zinanın habercisi olduğudur. İşbu sebeple, şehevî his ve duygulara yol açacak bakıştan sakınılması gerekmektedir.

- Ziynetlerin korunması hususuna gelince; görüşlerini zikrettiğimiz müfessirlerin çoğunluğu genel anlamda süs eşyası olarak tanımladıkları ziyneti, iki kısımda ele almışlardır. Bunlardan birincisi gizlenmesi gereken ziynettir ki; küpe ve kulaklar, kolye ve boyun ile gerdan, bilezik/bileklik ve el bilekleri ile kollar, halhal ve ayak bilekleri bu kapsamda değerlendirilmiştir. Bu sayılanlar, ziynetlerin gösterilmemesi emriyle kast edilen yerlerdir. Bir de ayette her durum ve ortamda açık bulunmasında bir mahsur olmayan ziynetler vardır ki, "…kendiliğinden görünen yerler…" ifadesiyle kast edilen ziynetler de bunlardır. Bu ikinci kısımdaki ziynetler ise yine müfessirlerin büyük çoğunluğuna göre eller ve yüz olarak tefsir edilmiştir.

- Ayette, başı örten örtüye yönelik düzenlemeye ilişkin emrin tefsiriyle ilgili olarak, müfessirlerin hemen tamamı önce cahiliye dönemindeki başörtüsü kullanımı hakkında bilgi vermişlerdir. Buna göre, o dönemde kadınlar başlarını örtmekte; ancak bu örtünün iki yana açılan uçlarını sırtlarından aşağıya sarkıtmaktaydılar. Bu nedenle kulak, boyun gibi elbise ile kapanmayan yerler yine açıkta kalmış oluyordu. Ayet, başı örten örtünün uçlarının yakaları da örtmesini emrederek bu açık bırakılan yerlerin de örtülmesi gerektiğini bildirmiştir. Yine Rasulullah efendimizin (s.a.v) hadis-i şeriflerinden, içini göstermeyen ve vücut ölçülerini belli etmeyen kıyafetlerin kullanılması gerektiğini anlıyoruz.

- Yüce Allah ayetin devamında, kadının -müfessirlerin ifadesiyle "gizli ziynet"ini- göstermesinde sakınca olmayan kişileri de açığa kavuşturmuştur. Bu kimselerden eşi ve akrabaları bir yana; Müslüman kadınlar, kadın köleler/cariyeler, kadınlara şehevi hislerle bakmayan ihtiyarlar ve buluğ çağında girmemiş,

[90] Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, VII, s. 478.

kadınların ziynetlerinin idrakine varmamış olan çocuklar[91] da, müfessirlerin büyük bir kısmının ortak görüşleriyle, kadının mahremleri olarak tefsir edilmiştir.

- Ayetin son kısmında, örtülü olan ziynetlerin teşhir de edilmemesini vurgulayan bir emir gelmiştir. Çoğunluğun kanaatine göre halhal sesi olarak anlamlandırılan bu gizli ziynetin korunmasını buyuran ayet, mümin bir kadının hem kıyafetiyle hem de davranışlarındaki edep ve vakar ile adeta mütesettir bir kimliğin, leke kaldırmayacağından söz etmektedir. Nitekim olası hatalara karşı da bilinçle yapılan bir tövbenin önemi, son söz olarak ayette yerini almıştır. Cenab-ı Allah, kimlerin yanında ne şekilde örtünmek gerektiğini belirlediği bu ayet-i kerime ile örtüyü yeni bir konuma taşımıştır. Örtünme, vahyin bu müdahalesi sonrasında artık sıcaktan/soğuktan korunma aracı, adet, gelenek, alışkanlık, kıyafeti tamamlayan bir aksesuar olmaktan çıkıp; mümin bir kişinin bilinçli olarak ve isteyerek yerine getirdiği, kendisine yeni bir kimlik ve bunun gereği olan bir hayat tarzı sunan ilâhî bir buyruk halini almıştır. Örtünmenin bu yeni hali, "tesettür" olarak isimlendirilecektir.

-

3.4. AYETİN TEFSİRLERDE ELE ALINIŞI

Yüce Allah, insanların davranışları, sözleri, giyim-kuşamları için bir denge ve ölçü belirlemiştir. Bu ölçü, sadece erkek ve kadın ilişkisine yönelik değildir. Bununla birlikte kadınların da erkeklerin de hem cinsleri yanında dikkat etmeleri gereken noktalar vardır. Bunlardan biri de bir insanın hem cinsinin yanında ne derece örtülü olması gerektiği hususudur. Bu bağlamda kadınların ve erkeklerin birbirlerine karşı ve de kendi aralarında örtülü olması gereken yerler belirlenmiştir.[92] Bu ölçülerin sosyal ortamlarda dikkate alınmaması, öncelikle aile yapısının bozulması sebep olacaktır. Söz konusu bazı hususları ele alan ve incelememize konu olan Nur suresi 31. ayetin "tesettürü" ne şekilde ikame ettiğini çeşitli tefsirler ışığında mütalaa edeceğiz.

[91] İncelenen tefsirlerde, ayette ifade edilen bu son dört istisna grup ile murad-ı ilahînin kimleri kast ettiği hususunda daha farklı görüşler de söylenmiştir. Bizim burada yaptığımız tanımlamalar, cemî müfessire göre en çok kabul gören görüşlerdir.

[92] Konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Maverdi, *en-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 94-95; Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil*, VI, s. 37. Bu konu, "İlk Dönem Tefsirlerinde ve Klasik Tefsirlerde 24/Nur31" bölümünde, Fahreddin Râzî'nin tafsilatlı açıklamalarıyla tekrar ele alınacaktır.

3.4.1. İlk Dönem Tefsirlerinde Ve Klasik Tefsirlerde 24/Nur 31

Nur suresi 31.ayetin ilk dönem ve klasik dönem müfessirlerince nasıl ele alındığının irdeleneceği bu bölümde, rivayet tefsiri-dirayet tefsiri ayrımına gidilmemiştir. Bu bölüm için başvurulan tefsir kaynakları ise şunlardır: *Tefsiru Dahhak, Tefsiru Süfyanü's-Sevrî, Meani'l-Kur'an, Tefsiru Kur'an, Camiu'l-Beyan, Tevilatü Ehli's-Sünne, En-Nüketü ve Uyun, Mealimu't-Tenzil, Keşşaf, (Mefâtîhu'l-Ğayb) Tefsir-i Kebir, El-Bahru'l-Muhît, Tefsiru Kur'an'il-Azim*. Ayrıca yine ilk dönem tefsir külliyatına eserleriyle katkı sunan Ahfeş ve Suddi'nin tefsirlerine de müracaat edilmiş ancak, Nur suresi 31.ayetine dair bir açıklama olmaması sebebiyle adı geçen müfessirler burada zikredilmemiştir.

Hicrî 105 tarihinde vefat eden Dahhak'ın, Nur suresi 31. ayetine dair kısa bir açıklama yaptığını görüyoruz. Söz konusu tefsir ise ayette geçen "ziynet" kavramının açıklamasına yöneliktir. Burada kendiliğinden görünebilecek olan ziynetten muradın eller ve yüz olduğunu ifade etmiş; ayetle ilgili daha fazla ayrıntılı açıklamalara yer vermemiştir.[93]

İlk dönem müfessirlerinden olan Süfyanü's-Sevrî, (ö.h.161) ayetle ilgili üç kısa açıklama kaydetmiştir. Bunlardan birincisi, "… *mü'min kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler*…" bölümü içindir. Müfessir, burada genel olarak kolların üstünde kalan kısmın kast edildiğini belirtmiştir. İkinci olarak ayetin devamındaki "…*erkekliği kalmamış hizmetçilerden*…" ifadesine dair bir tanımlama yapan müfessir, bu ifadenin hanımlara artık ilgisi kalmamış olan erkekleri kapsadığını belirtmiştir. Son açıklaması ise, bazı tefsirlerde "halhal" olarak tanımlanan, ayaklardaki görülmemesi istenen ziynetin boncuklu bir takı olduğu yönündedir.[94]

Yine ilk dönem müfessirlerinden Ferrâ, (ö.h.207) *Meani'l-Kur'an*'ında; ziynetler ve yabancı erkeklere gösterilebilecek yerler hakkında açıklamalar yapmıştır. Daha sonra başörtüsünün nasıl kullanılması gerektiğine yer veren müfessir, cahiliye döneminde kadınların başlarına örttükleri örtüyü boyunlarının arka tarafından ayaklarına sarkıtmak suretiyle kullandıklarını hatırlatmış, bu ayetin

[93] Dahhak, *Tefsîru Dahhak*, II, s. 613. Ayrıca ayetle ilgili söylenen nesh tartışması ve doğru olmadığı yönündeki açıklamalar için bkz. Dahhak, *Tefsîru Dahhak*, II, s. 612.
[94] Bkz. Süfyanü's-Sevri, *Tefsiru Sufyanü's-Sevri*, s. 225.

emriyle, tesettürün, yüz ve eller haricinde vücudun tamamının örtülü olmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Konuya devamla, ayetle ilgili dört noktada daha kısa kısa açıklamalar yapan Ferrâ, "Müslüman kadınlardan" olarak tanımladığı "ev niseihinne" ifadesi üzerinde de durmuştur. Yaşı oldukça ilerlemiş ihtiyarlar ve henüz idrakleri gelişmemiş (ya da buluğ çağına girmemiş) küçük çocukların, ziynetlerin gösterilmemesi gereken kişilerden hariç tutulduğunu ifade eden müfessir, son olarak "…gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar…" bölümündeki gizli ziyneti "halhal" olarak tefsir etmiştir.[95]

Abdurrezzak b. Hemmam (ö.h.211), *"...kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler..."* ifadesinin tefsirine geniş yer ayırmış; ziyneti, gizli ziynet ve görünür ziynet olarak iki grupta ele alan müfessirler gibi net bir gruplama yapmasa da, her iki tanımlamaya ait rivayet ve görüşleri paylaşmıştır.[96] "…*Erkekliği kalmamış hizmetçilerden*…" bölümüne kısaca değinen müfessir; ayetin devamındaki "…gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar…" ifadesini yine "halhal sesi" olarak açıklamıştır.[97]

Rivayet tefsiri yazan isimlerden biri olan Taberi, (ö.h.310) incelenen ayetteki lafızların üstünde ayrı ayrı durmuştur. Ayette yer alan "…*ziynetlerini göstermesinler*…" ifadesi için, ziyneti gizli ve görünür ziynet olarak iki ayrı başlık altında inceleyen Taberi, gizli ziyneti "halhal, bilezik, küpe ve kolye" şeklinde açıklamıştır. Açık/görünür ziynet için ise, İbn Mesud'dan gelen rivayetleri aktararak "elbise/giysi (siyab ve rida)" açıklaması getirmiştir.[98] İbn Abbas'tan ve Said b. Cübeyr'den gelen rivayetler ise, açıkta kalabilen ya da ayetin ifadesiyle "kendiliğinden görünen" ziyneti; yüz, eller, sürme, yüzük, kına, elbise olarak açığa kavuşturmaktadır.[99]

Yine ilk dönem müfessirlerinden Maturidi (ö.h.323), "*Mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar*…" ifadesini, bir önceki ayette erkekler[100] için emredildiğinde konuyla ilgili rivayetleri aktararak tefsir etmiş, 31.ayette tekrar bu konudan bahsetmemiştir. Yüce Allah'ın "…*kendiliğinden*

[95] Ferra, *Meani'l-Kur'an*, II, s. 249-250.
[96] Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsirü'l-Kur'an*, II, s. 56-57.
[97] Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsirü'l-Kur'an*, II, s. 57.
[98] Rivayetler için bkz. Taberi, *Camiu'l-Beyan,* XVII, s. 256-258.
[99] Taberi, *Camiu'l-Beyan*, .XVII, s. 256, 262-263.
[100] Aslında umum ifade etmekte olmasına rağmen, bir sonraki ayette bayanlar için ayrıca söylenmesi, Nur/30.ayetin erkeklere hitabı olarak çevrilmiştir.

görünen kısımları müstesna, ziynetlerini göstermesinler…" emrine dair ziynetlerin nasıl tanımlandığını rivayetleriyle beraber aktaran Maturidi, şehevi bir his olmaksızın kadının yüzüne bakılmasının caiz olduğunu kaydetmiştir. Erkeğin kadına bakması ile ilgili olarak, Hz. Peygamberin ilk kez yahut tesadüfen veya da ansızın zuhur eden bir bakışın sakıncası olmadığını; ancak tekrar ikinci kere bakmaktan korunmak gerektiğini buyurduğu hadis-i şerifi zikretmiştir. Yine, "*…gözler de zina eder…*"[101] hadis-i şerifini hatırlatan Maturidi, konuyu uzunca açıkladıktan sonra, eller ve yüzün herkese karşı açıkta kalabileceğini vurgulamıştır. Yukarıdaki ifadeyi bir de kadının erkeğe bakması açısından ele alan müfessir, kadınların da ölçülü olması gerektiğinin altını çizmiştir. Daha sonra avret kavramına dair tanımlamalara yer veren Maturidi, amca ve dayısının da ayette zikredilmese de, kadının mahremlerinden olduğunu belirtmiştir. "*…Başörtülerini yakalarına da indirsinler…*" ifadesine yönelik olarak, bu ayet nazil olduğunda Hz. Âişe'nin sahabe hanımların giysilerinden kestikleri kalın parçalarla başörtüsü yaptıklarını bildiren rivayetleri kaydeden Maturidi; o dönemde kadınların kullandığı başörtüsünün nahrı/boynu ve sadrı/göğsü örtmediğinden yakınmış ve kadınların başörtülerinin uçlarını enseden aşağıya atıverdiklerini haber vermiştir. Bu yanlış uygulama karşısında ayette istenenin boynu, göğsü ve kadının ön tarafını kapatacak şekilde örtünmek olduğunu beyan etmiştir. Ayetin bu ifadesinden hareketle, yaka yırtmacının kadınlara ait giysilerin bir parçası olduğunu ileri süren Maturidi, kadın kıyafetleri giyen erkekleri ve erkek kıyafetleri giyen kadınları Allah Rasulü'nün lanetlediğini ifade eden rivayetleri aktararak, erkeklerin de bu tarz yakalı kıyafet giymemesi gerektiğini vurgulamıştır.[102]

Maverdî (ö.h.450), tefsirine, "*…ziynetlerini göstermesinler…*" ifadesinin açıklamasıyla başlamıştır. Ziyneti "zahir ve batın" olarak ikiye ayıran müfessir, zahir ziyneti, görülmesinin haram olmadığından dolayı örtülmesine gerek olmayan ziynet olarak tanımlamıştır. Zahir ziynet ile ilgili üç görüş olduğunu ileri süren Maverdî; bunları, İbn Mesud'un "giysi" açıklaması, İbn Abbas'ın "sürme ve yüzük" açıklaması, Vasıl b. Ata ve diğerlerinin "yüz ve eller" tanımlaması olarak gruplamıştır. Müfessir, batın ziynet ile ilgili olarak da yine İbn Mesud'un küpe, kolye, bilezik ve halhal açıklamasını aktarmış; kınanın elde olduğu takdirde zahir

[101] Buhari, "İsti'zân" 12, "Kader" 9; Müslim, "Kader" 20-21; Ebu Davud, "Nikah" 43.
[102] Maturidi, *Tevilatü Ehli's-Sünne*, VII, s. 545-548, 550.

ziynet sayılacağını, ancak ayağa yakılması durumunda batın ziynet olacağını dolayısıyla örtülmesi gerekeceğini vurgulamıştır.[103] Devam eden sayfalarda "…*başörtülerini yakalarına da indirsinler*…" ifadesini tefsir eden Maverdî, başörtüsüne dair yaptığı tanımlamada başörtüsünün, uçları sırttan aşağıya sarkıtılan bir örtü değil de göğsü ve boynu da kapatan bir örtü olması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra ayetteki "…*ev niseihinne*…" ifadesini ele almış ve bu ifadenin Müslüman kadınlar yahut da tüm kadınlar olarak tefsir edildiğini aktarmıştır. "…*Sahip oldukları kölelerden*…" ifadesini tefsir ederken ise konuyla ilgili üç farklı görüşü aktaran müfessir, birinci görüşe göre bir kadının sahip olduğu kölenin yanında babasının ve oğlunun yanında giyindiği şekilde giyinmesinde bir mahsur olmadığını beyan etmiştir. İkinci görüş, kölenin kadın sahibine namahrem olduğu yönündedir. Üçüncü görüş ise kölenin ihtiyar olup, kadınlara ilgisi kalmamış biri olması durumunda (ayetin devamında da belirtildiği üzere) kadına bakabileceğini ifade eder.[104] Yine Maverdî, "…*Erkekliği kalmamış hizmetçilerden*…" şeklinde tercüme edilen ifadeyi sekiz başlıkta izah ederken, "…*Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar…*" ifadesini açıklarken de halhal sesinin duyurulmaması gerektiğini belirtmiştir.[105]

Ayetteki tüm lafızları ayrıntılı olarak inceleyen Beğavî (ö.h.516), hem ayetle ilgili rivayetleri hem de kendi düşüncelerini birlikte zikretmiştir. Bu bağlamda ziyneti, "gizli ziynet ve görünür ziynet" şeklinde gruplayarak oldukça geniş açıklamalar yapmıştır. Kendiliğinden görünen ziynetten muradın "elbise/giysi" olduğunu savunan müfessirlerin buna dair getirdikleri delil olan Araf suresinin 31.ayetindeki "*huzü zineteküm inde külli mescid*" ifadesini de zikretmiştir. Ayetin devamında buyrulan "…*başörtülerini yakalarına salsınlar*…" şeklinde meallendirilen ifade için başın ve baş ile birlikte örtülmesi gereken diğer

[103] Maverdi, *en-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 91. Kınaya dair böyle bir ayrım olmasının sebebi, kınanın ele yakılmasından maksadın "avuç içi"ne yakılmasıdır. Bu sebeple de zahir ziynet sayılmaktadır. Çünkü "el" olarak tercüme ettiğimiz lafızlar, "yed" değil de aslında "avuç içi" anlamına gelen "keff" kelimesidir. Bundan sebep, mesela yüzüğün de avuç içine değil de parmaklara takılan bir takı olması nedeniyle zahir ziynet mi batın ziynet mi olduğu tartışılmıştır. Konunun sınırları dışında kalması sebebiyle bu tartışmalara değinilmemiştir.

[104] Maverdi, *en-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 90, 92, 94.

[105] Bu sekiz madde ve ayrıntılarına, konunun sınırları dışına çıkmamak adına yukarıda değinilmemiştir. Bkz. Maverdi, *en-Nüketü ve Uyun*, IV, s. 95-96.

yerlerin üzerinde önemle duran büyük müfessir, kimlerin yanında örtülmesi gerektiğini anlatan bölümü de uzun uzun tefsir etmiştir.[106]

Zemahşeri (ö.h.538), ayetin tefsirine, "…*mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar*…" ifadesini ele alarak giriş yapmıştır. Konuyla ilgili olarak, Hz. Peygamberin âmâ olan sahabi Ümmü Mektum'un yanında hanımlarına örtünmelerini emrettiği hadisi zikretmiş; bu çerçevede, kadınların kendilerine yabancı olan erkeklere bakmalarının haram olduğunu ancak bir örtünün arkasından (görünmeyecek şekilde) bakabileceklerini vurgulamıştır. Aynı konuyla ilgili olarak gözün korunmasının ırzın korunmasından önce zikredilmesinin sebebini de, gözün rehber/öncü olmasıyla açıklamıştır. Zemahşeri, ayette amca ve dayı hakkında bir hüküm olmayışını sorgulamış; neticede onların da bir kadın için baba ve oğul gibi mahrem olduğunu belirtmiştir. Ayetin son kısmındaki "…*gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar*…" ifadesindeki gizli ziyneti halhal sesi olarak tefsir etmiştir.[107]

Oldukça kapsamlı bir tefsir kaleme alan Fahreddin Râzî (ö.h.606), söz konusu ayetin tefsirine, ayetteki emrin "müminlere" yönelik olduğunu, kâfirlerin ise öncelikle iman ile emrolunduklarını vurgulayarak başlamıştır. Daha sonra "…*gözlerini haramdan sakınsınlar*…" ifadesinin tefsirine oldukça fazla yer ayıran ünlü müfessir, konuyla ilgili birkaç meseleden bahsetmiştir. Birinci mesele olarak ayetin başındaki "-min" edatının ne anlam ifade ettiği ve neden ırzları korumak ifadesi yerine gözleri korumak ifadesi ile beraber geldiğini tartışmış; konuyu, bakma işinin çok kapsamlı olduğu ve insanın bir şeye bakmadığı takdirde o işten alıkonacağını belirterek açıklığa kavuşturmuştur. İkinci mesele avret mahalleri ile alakalıdır.

Râzî, avret mahallerinin dört çeşit olduğunu söylemiş ve her birini uzun uzun açıklamıştır. Çalışmanın sınırlarını aşmayacak şekilde burada bu dört madde üzerinde durmak yerinde olacaktır. Erkeğin erkeğe karşı avreti hususunda, bir erkeğin diğer bir erkeğin göbeği ile diz kapağı arası dışında tüm vücuduna bakabileceğini (eğer fitne endişesi yoksa) belirten müfessir, göbek ile diz kapağının avret olmadığını ancak Ebu Hanife'ye göre avret olduğunu; İmam Malik'e göre ise

[106] Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil,* VI, s. 34-37.
[107] Zemahşerî, *Keşşâf,* IV, s. 289, 293.

uyluğun avret olmadığını ifade etmiştir. Kadının kadına karşı avreti ise, erkeğin erkeğe karşı olan avreti gibidir. Yani göbeği ile diz kapağı arası hariç, bir kadın başka bir kadının bedenine bakabilir. Ancak fitne endişesi duyarsa bakması caiz olmayacaktır. Kadının erkeğe karşı avretine dair Râzî, öncelikle kadının konumuna dikkat çeker. Eğer kadın o erkek için ayette sözü edilen yakınlardan biri değilse ve hür ise, bu durumda elleri[108] ve yüzü haricinde tüm vücudu avrettir. Şayet kadın cariye ise, bu durumda göbek ve diz kapağı arasının avret olduğunu söyleyen ulema olduğu gibi bazıları da cariyenin avret mahallinin, işini yaptığı esnada görünmeyen yerleri olduğunu söylemişlerdir.[109]

Kadının, erkeğin mahremi olması durumunda, avret mahalli göbeği ile diz kapağı arası olacağını belirten müfessir son olarak da kadının erkeğin hanımı olması konusuna değinmiş ve bu durumda erkeğin kadının avret mahalli dahil tüm bedenine bakmasının caiz olacağını ifade etmiştir. Erkeğin kadına karşı avret mahalli ise yine göbek ve diz kapağı arasıdır. Fakat o kadın hanımı olursa bu durumda, tüm bedenine bakması caizdir.

Fahreddin Râzî, ayetteki "…*kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler*…" ifadesinin tefsirini de yine birkaç madde halinde okuyucusuna sunmuştur. İlk olarak "ziynet" kavramının Allah'ın yarattığı güzel şeyler anlamına gelmekte birlikte (yaratılıştan gelen/hılkî ziynet); elbise, takı gibi anlamları da içerdiğini belirtmiştir. Müfessir ikinci olarak, "…*kendiliğinden görünen yerler*…" bölümüne dair açıklamalar yapmıştır. Ayette bahsedilen ziynetin yaratılıştan gelen ziynet olduğu görüşünde olan ulemaya göre, kendiliğinden görünen yerler eller ve yüzdür. Râzî burada konuya ilaveten, "ayakların" avret olduğunu; kadının sesinin ise avret olmadığını beyan etmiştir. Ayetteki ziynetten muradın sonradan edinilen ziynet/takılan süs eşyaları olduğunu savunan âlimlere göre ise, pudra, kına, yüzük, elbise gibi ziynetlere bakmak caizdir.

Konuyla ilgili son mesele olarak Râzî, bu hükümlerin cariyelere değil; hür kadınlara yönelik olduğu hususunda ulemanın ittifak ettiğini söylemektedir. "…*Başörtülerini yakalarına da indirsinler*…" ifadesine gelince, burada Râzî,

[108] Râzî'nin "el"den kastı, avuç içi değil; bileğe kadar üst kısmıyla beraber elin tamamıdır.
[109] Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 43.

"hımar" kelimesini başörtüsü olarak tanımlayarak tefsirine başlamıştır. Daha sonra cahiliye dönemi kadınlarının başörtülerinin uçlarını arkalarına sarkıttıklarını ifade etmiş; oysa başörtüsünün boynu ve gerdanı da kapatması gerektiğini bildirmiştir.

Müfessir Râzî, konuya dair son olarak Hz. Âişe'nin "*Ensar kadınlarından daha hayırlı olanını görmedim. Bu ayet nazil olduğunda tepeden tırnağa büründüler ve sanki başlarında kargalar varmış gibi oluverdiler*" sözlerini, ayetin kadınlar tarafından ne şekilde uygulandığını göstermek amacıyla aktarmıştır. Diğer bir husus olan kadınların mahremi sayılan on iki müstesna grubu tefsir ederken Râzî, kişinin mahremi olan bir kadına cariyesi olarak malik olması durumunda onun karnına ve sırtına bakabileceğini; bir de amca ve dayının durumu hakkında, onların da kadının mahremlerinden olduklarını ancak oğullarının namahrem olduğunu ifade etmiştir. Daha sonra "…*ev niseihinne*…" ifadesi için ulemanın iki farklı görüş ileri sürdüğünü kaydeden müfessir, ilk görüşe göre bundan maksadın Müslüman kadınlar olduğunu beyan etmiştir. Böyle düşünen ulemanın dikkate aldığı delil ise diğer müfessirlerin de kaydettiği gibi, Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye yazdığı mektupla, Ehl-i Kitap kadınlarının Müslüman kadınların girdiği hamamlara girmelerini yasakladığı emridir.

İkinci görüşe göre ise bundan kast edilenin tüm kadınlar olduğunu belirten Râzî, kendisinin de ikinci görüşe katıldığını dile getirmiştir. Tefsirine,"…*yahut sahip oldukları kölelerden*…" ifadesini ele alarak devam eden Fahreddin Râzî, bu bölümde birçok müfessire göre farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. Buna göre, ilgili ifade ile erkek köle değil de kadın köle yani cariyelerin kast edildiğini belirtmiş, bu görüşünü de uzun açıklamalarla desteklemiştir.[110]

Ebu Hayyân (ö.h.745) ayetteki "…*kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler*…" ifadesinin tefsirine, ziyneti genel olarak süs eşyası/takı şeklinde tanımlayarak başlamıştır. Ziyneti zahir ziynet ve gizli ziynet olarak iki kısımda incelemiş, zahir ziynet olarak yüzük, bileklik, kına ve sürmeyi zikretmiştir. Gizli ziynet olarak ise bilezik, halhal, kolye, küpe, omuzdan çaprazlama bağlamak suretiyle kullanılan şalı zikreden müfessir, konuya ziynete dair ulemanın yaptığı tanımlamaları aktararak devam etmiştir. Daha sonra "…*başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar*…" ifadesini ele alan Ebu Hayyân,

[110] Açıklamalar için bkz. Fahreddin Râzî, *Tefsir-i Kebir*, XVII, s. 41-49.

kadınların yaratılıştan gelen güzelliklerini göstermelerinin yasaklandığını bildirerek, himar ile buraların örtülmesi gerektiğini kaydetmiştir. Eller ve yüzün görünmesinin hem âdetten olduğu hem de namaz ve hacda örtülmesinin istenmediğini dile getiren müfessir; konuyla ilgili olarak Hz. Peygamberin Hz. Esma'ya eller ve yüzün dışında, vücudun tamamının buluğ çağına geldikten sonra örtülü olması gerektiğini buyurduğu hadis-i şerifi de zikretmiştir.

Ebu Hayyân bu ifadeye dair son olarak başörtünün cahiliye dönemindeki hatalı kullanımına değinmiştir. Başörtünün uçlarının sırttan aşağıya uzatmak neticesinde boyun, çene ve kulakların örtülü olmadığı bir kapalılıktan söz etmiş; ayetin emriyle tesettürün eller ve yüz haricinde tüm vücudun örtülü olmasıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Kadının mahremlerinin sıralandığı ayetin devamında, bu sıralamanın o kişilerin kadına yakınlık mertebesine göre yapıldığını ifade eden Ebu Hayyân, amca ve dayının durumunun da diğer mahremler gibi olduğunu kaydetmiştir.[111]

İbn Kesîr (ö.h.774), diğer müfessirlerden farklı olarak öncelikle bu ayetle ilgili, Allah'ın tesettür emriyle mümin kadınların cahiliye kadınlarından ve müşrik kadınlardan ayrıldığını belirten açıklama ve ayetin sebeb-i nüzul rivayetini zikrederek tefsirine başlamıştır. Ayetin ilk emri olan "*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar…*" ifadesini tefsir ederken, konuyla ilgili rivayet ve görüşleri iki grupta mütalaa etmiştir. Bir kısım ulema, Allah Rasulü'nün âmâ olan sahabi Ümmü Mektum'un yanında hanımlarına örtünmelerini emrettiği hadise dayanarak, şehvet duygusu ile bir bakış olsun olmasın hanımların erkeklere bakmaması, gözlerini sakınması gerektiğini savunmuştur. Diğer görüşteki ulema da yine Hz. Peygamber'in bir bayram günü Habeşli bir grubun sergiledikleri oyunlarını, Hz. Âişe ile beraber oyun bitesiye kadar izlediklerini haber veren hadis-i şerifi delil göstererek, şehvet duygusu olmaksızın kadınların erkeklere bakabileceğini belirtmiş; "*gözlerini haramdan sakınsınlar*" ifadesini "şehvetle bakmaktan sakınsınlar" olarak tefsir etmişlerdir. Ayetin tefsirine "*…kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler…*" ifadesinin açıklamalarıyla devam eden İbn Kesîr, İbn Mesud ve İbn Abbas kanalından gelen iki farklı yorumu kaydetmiştir. Kendiliğinden görünen yerleri "eller, yüz ve yüzük" olarak tefsir

[111] Ebu Hayyân, *Bahru'l-Muhît,* VI, s. 412-413.

eden müfessirleri Vasıl b. Ata, İkrime, Said b. Cübeyr ve babası, Şa'şa, Dahhak, İbrahim en-Nehai olarak zikretmiş; çoğunluğa göre bu görüşün meşhur olduğunu belirtmiş ve kendisi de ayette kast edilen anlamın bu yönde olma ihtimalini yüksek bulmuştur. "*Ziynetlerini göstermesinler*" ifadesini tekrar ayrıca ele alan İbn Kesîr, burada ziyneti küpe, bilezik, halhal, kolye, yüzük olarak açıklayan rivayetleri de eklemiştir. Daha sonra "…*başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar*…" olarak meallendirilen bölümde müfessir, Cilbâb ayetine[112] atıf yapmış ve Hz. Âişe'den gelen, ilk muhacir kadınları övdüğü, bu ayet geldiğinde onların kumaşlarının en korunaklı yerlerinden kesip başlarına örtü yaptığı rivayetini de hatırlatmıştır. Konuya devamla ayetin son bölümündeki "…*gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar*…" emrini irdelerken İbn Kesîr, gizli ziynetin halhal olduğunu beyan etmiş; cahiliye kadınlarının yolda yürürken halhallarını belli etmek amacıyla ayaklarını yere vurduğunu ve mümin kadınlar için bu davranışın yasaklandığını da ekleyerek bu konu üzerinde önemle durmuştur.[113]

Bölümün sonlarına yaklaştığımız bu satırlarda ifade edilmelidir ki, eserlerine müracaat edilen ilk dönem müfessirlerin ayete dair kaydettikleri açıklamaları, çoğunlukla ayetteki birkaç ifadenin tefsirine yönelik olup oldukça kısadır. Klasik dönem tefsirlerinde ise, o döneme kadar gelen birikimin ayrıntılı bir şekilde okuyucuya aktarıldığını görmekteyiz.

3.4.2. Ahkâm Tefsirlerinde 24/Nur 31

Nur suresi 31.ayetinin, aynı zamanda bir ahkam ayeti olması sebebiyle, ahkam tefsiri yazan müfessirlerce nasıl ele alındığını görmek adına bu başlıkta ahkam tefsirlerinden örnekler incelenecektir. Konuyla ilgili olarak müracaat edilen eserler ise Ebu Bekir İbn Arabî(*Ahkamu'l-Kur'an*) ile Kurtubî'nin (*El-Cami' Li-Ahkami'l-Kur'an*) ahkam ayetlerine dair tefsirleridir.

Ebu Bekir İbn Arabî(ö.h.543) *Ahkamu'l-Kur'an* isimli tefsirinde, ayeti sekiz bölüm halinde incelemiştir. Birinci bölümde, bir önceki ayet olan 24/Nur 30.ayette "*Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar…*" ifadesindeki emrin aslında herkes için genel bir emir olduğunu, 31.ayette bayanlar

[112] Ahzab, 33/59.
[113] İbn Kesir, *Tefsiru Kur'an'il-Azim*, X, s. 216-218, 225.

için aynı emrin tekrar vurgulanmasının te'kid amacı taşıdığını belirtmiştir. İkinci bölümü "…*gözlerini haramdan sakınsınlar*…" emrinin tefsirine ayıran İbn Arabi, kendisine mahrem olmayan birine bakmayı zina olarak isimlendirmiştir. Buna delil olarak Ebu Hureyre'den rivayetle "…*gözler de zina eder; gözün zinası da bakmaktır*..."[114] hadisi ile; önceki başlıklarda bahsi geçen Hz. Peygamberin âmâ olan sahabi Ümmü Mektum'un yanında hanımlarına örtünmelerini emrettiği hadisi göstermiştir.

Üçüncü bölüm "…*kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler*..." emriyle ilgilidir. Müfessir, ziyneti, "yaratılıştan gelen ve sonradan edinilen" ziynet olarak iki kısma ayırmıştır. Yaratılıştan gelen ziynetin "yüz" olduğunu; sonradan edinilen ziynetin ise giysi, takı, kına, sürme olduğunu ifade etmiştir. Yine Araf suresi 31.ayette geçen ziynet kavramını da giysi olarak açıklamıştır.

Dördüncü bölüm, "…*kendiliğinden görünen yerler müstesna*…" ifadesine ait açıklamalardan müteşekkildir. İfadenin tefsirine dair rivayetleri üçe ayıran İbn Arabi, bu ifadeye verilen anlamlardan ilk grupta giysiyi, ikinci grupta sürme ve yüzüğü, üçüncü grupta da yüz ve elleri zikretmiştir. Kendisi de zahir ziynetin namazda da açıkta bırakılan yüz ve eller olduğunu beyan etmiştir. "…*Başörtülerini yakalarına da indirsinler*…" anlamına gelen ifadenin tefsirinden oluşan beşinci bölümde, Hz. Âişe'nin ilk muhacir kadınlardan övgüyle bahseden; onların bu ayet nazil olduktan sonra kumaşların en kalın/korunaklı yerlerini kesip başörtüsü yaptıklarını haber veren sözleri yer almaktadır. Devamında ise müfessir, başörtüsünün sadece saçı değil bilakis vücudun ön tarafını, çene ve göğsü de örtmesiyle tesettürün gerçekleşeceğini beyan etmiştir.

Altıncı bölümde, yanlarında ziynetlerin açığa çıkarılmasının haram olmadığı on iki istisna kişi/kişiler üzerinde durulmuştur. Yedinci bölümde, "…*veya sahip oldukları kölelerden*…" ifadesiyle ilgili kısa bir açıklamaya yer veren Ebu Bekir İbn Arabi, son bölümde ise "…*gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar*…" ifadesini tefsir etmiştir. Kadının, sevincinden ayağını yere

[114] Buhari, "İsti'zan", 12, "Kader", 9; Müslim, "Kader", 20-21; Ebu Davud, "Nikâh", 43.

vurmasıyla çıkan halhal sesini erkeklere duyurmasının mekruh olduğunu; halhalın sesini erkeklere teberrüc amaçlı duyurmasının ise haram olduğunu belirtmiştir.[115]

Aynı şekilde Kurtubî (ö.h.671) de, Nur suresi 31.ayetin tefsirine Ebu Bekir İbn Arabi'nin yaptığı gibi "*Mümin kadınlara da söyle…*" ifadesini açıklayarak başlamıştır. Bir önceki ayette aynı hitabın kadın-erkek herkesi kapsadığını; bu ayetteki hitabın da tekid için olduğunu söylemiştir.

Konunun devamında, ayet-i kerimede gözlerin haramdan sakınılmasının ırzların korunmasından önce zikredilmesinin sebebini de gözün kalbin rehberi olmasıyla açıklamış ve bu konu üzerinde çokça durmuştur. Daha sonra Allah Teâlâ'nın kadınlara ziynetlerini bazı istisna olan kişiler dışında kimseye göstermemeleri emrini konu eden Kurtubî, öncelikle ziynetin tanımlamalarına dair rivayetleri aktarmıştır. Sonra, "kendiliğinden görünen" ziyneti, yüz ve eller olarak tefsir etmiş; namaz ve hac ibadetinde de hanımların yüz ve ellerini açıkta bıraktıklarını sözlerine eklemiştir. Hz. Peygamberin, Esma bint Ebu Bekir'in üzerindeki ince elbiseyi gördüğünde ona ergenlik çağına giren bir kızın elleri ve yüzünü işaret ederek bunlar dışında vücudunun tamamının kapalı olmasını söylediği hadis-i şerifi de konuya delil getirmiştir.

Ziynet için tıpkı İbn Arabî gibi bir gruplama yapan Kurtubî, doğuştan gelen ziyneti yüz; sonradan edinilen ziyneti de giysi, takı, sürme, kına olarak açıklamıştır. Müfessir, "*…başörtülerini yakalarının üzerine indirsinler…*" ifadesini açıklarken, bu ayetin nazil olduğu ortamdan ve nazil olma sebebinden bahsetmiştir. Buna göre, o dönemde kadınlar başlarını kapattıkları zaman, örtülerinin ucunu sırtlarından aşağıya sarkıtıyorlar; dolayısıyla boyun, çene ve kulakları örtülmüş olmuyordu. Allah Teâlâ başörtülerini yakalarına indirmeleri emretmiş, zira tesettürün ancak açıkta bıraktıkları yerlerin kapanmasıyla gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Kurtubî, Hz. Âişe'den gelen ilk muhacir kadınlarının bu ayet nazil olunca, kumaşlarının en korunaklı yerleriyle örtündüklerini haber veren rivayeti de konuya eklemiştir.[116]

[115] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu Bekir İbni'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, III, s. 379-389.
[116] Kurtubî, *el-Cami' Li-Ahkâmi'l-Kur'an*, XV, s. 209-215.

3.4.3. Günümüz Tefsirlerinde 24/Nur 31

Çalışmaya dair böyle bir başlık açılmasının sebebi, ayetin evrensel hükümlerinin, değişen zaman ve şartlar içerisinde geçerliliği ve güncelliği ile ilgili tespitler yapabilmektir. Nitekim eserleri üzerinde çalışılan müfessirler, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarının toplumda olması gerektiği gibi uygulanması noktasındaki eksiklikleri dile getirmişler, içinde yaşadıkları -eskiye nazaran daha modern- toplumdaki bazı kesimlerin giyim alışkanlıklarını cahiliye dönemi adetlerine benzetmişlerdir. Bu bölümde sözü fazla uzatmamak için iki tefsir üzerinden inceleme yapacağız. Biri Cumhuriyet döneminde kaleme alınan en önemli tefsirlerden olan Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı eseri, diğeri de İslam dünyasında geniş bir kitleye ulaşmış olan Seyyid Kutup'un *Fî Zilâl-il Kur'an*'ıdır.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö.1942), ayetin tefsirine "*Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar...*" ifadesini ele alarak başlamıştır. Mümin kadınların da mahremleri olmayan erkeklere bakmamaları gerektiğini söyleyen müfessir, bakma eyleminin zinanın habercisi olduğu vurgusunu yapmaktadır. "*…Kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler...*" ifadesindeki "ziynet" kavramı üzerinde de duran Elmalılı, âlimlerin bir kısmının ziynetin Allah'ın kadınlarda doğuştan var ettiği güzellikler olarak; bir kısmının da takı ve süs eşyası şeklinde anlamlandırdığını beyan etmiştir. Kendisi ise ziynet için her iki anlamın da kullanılabileceğini belirtmiştir. "*…Kendiliğinden görünen kısımları müstesna…*" ifadesindeki maksadın eller, yüz ve örtünün/dış kıyafetin dış/görünen kısmı olduğunu söyleyen Yazır, konuya delil olarak ise daha önce geçen Hz. Peygamber'in Hz. Esma'ya söylediği sözleri delil getirmiştir.[117]

Ayette buyrulan "*…başörtülerini yakalarının üzerine salsınlar…*" emrini; başlarını, saçlarını, kulaklarını, boyunlarını, gerdanlarını, göğüslerini açık tutmayıp bu şekilde sımsıkı örtmek ve bu emri yerine getirebilecek başörtüsü kullanmak şeklinde tefsir eden müfessir, cahiliye kadınlarının başörtüsünü enseden bağlayıp arkaya salmak suretiyle yakalarının ve gerdanlarının açıkta kalmasını ve

[117] Hz. Peygamber Esma'ya, bir kadının buluğ çağına gelince ellerini ve yüzünü kendisine namahrem olan erkeklere göstermesinin caiz olmadığını söylemiştir. Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, s. 14.

günümüzde bazı kesimlerce medenilik sayılan bu açık saçıklığı eleştirmiştir. Daha sonra, ayette ziynetlerin gösterilebileceği on iki istisna kesim ile ilgili olarak Elmalılı'nın şu açıklamaları yaptığını görüyoruz: "Kocaları için hanımlarının tüm vücutlarına bakmak helaldir. Sözü edilen mahremlere yüz, eller, ayaklar, iş ve hizmet sırasında açılan baş, saç, kulaklar, boyun, kollar ve gerdanlar gösterilebilir. Kadının kadına karşı ve erkeğin erkeğe karşı avreti göbek ve diz kapağı arasıdır. Erkeklerden kadınlara ihtiyacı kalmamış olanların fitne düşünülmeksizin bir kadına bakmaları, mahremlerinin bakmasına benzer. Çocuklar, mükellef olmadıkları için yine kadının mahremleri gibidir. Bu örtünme emri, esir cariyeler hakkında değil, Müslüman hür kadınlar hakkındadır."[118] "…*Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar…*" ifadesine gelince, Elmalılı burada tefsirlerini incelediğimiz diğer müfessirlerden farklı olarak "halhal"a değinmemiştir. Bu ifadeyi, bir kadının baştan ayağa örtündükten sonra, yürürken de edep ve vakarını koruması gerektiği şeklinde açıklamıştır. Ayette son olarak emredilen "…*Ey müminler! Hep birlikte Allah'a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!*" ifadesine dair, cahiliyet izleri olan kusur ve hatalardan tövbe edilmesi gerektiğini kaydetmiştir.[119]

Seyyid Kutub (ö.1966), "*Mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar…*" ifadesini kelime tahliline girmeden tefsir etmiş ve bu ifadeden, kadınların erkeklere, onları baştan çıkaracak anlamlı bakışlarla bakmamaları gerektiği sonucunu çıkarmıştır. Ayetin devamındaki, "…*kendiliğinden görünen yerler müstesna, ziynetlerini göstermesinler*…" ifadesini ele alan Kutub, öncelikle kadının fıtratında var olan süslenme isteğine vurgu yapmakta, ardından da İslam'ın kadındaki yaratılıştan gelen bu isteğe karşı çıkmadığını; sadece bu isteği kontrol altına aldığını; eşinin ve kendisine şehevi duygularla yaklaşmayacak bazı yakınlarının yanında belli ölçülerde bu isteği uygulamasına olanak verdiğini belirtmiştir. Müfessir, ayetteki bir diğer emir olan "…*başörtülerinin uçlarını yaka altlarına kadar sarkıtsınlar*…" ifadesindeki "ceyb" kelimesini "elbisenin göğüs kısmındaki açıklık" ve "hımar" kelimesini de "baş, boyun ve göğüs örtüsü" olarak açıklamış; kadınların erkekler için baştan çıkarıcı ve uyarıcı yerlerini örtmelerini; kasıtsız ve ani bakışlardan bile korunmaları gerektiğini sözlerine eklemiştir. Kutub, ayrıca tesettürün önemini ifade etmek için

[118] Küçük değişiklikler yapılarak alıntılanmıştır. Bkz. Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* VI, s. 16.
[119] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili,* VI, s. 15-17.

Hz. Âişe'den nakledilen şu rivayetleri zikretmiştir: "*Allah ilk hicret eden kadınlara rahmet etsin. –Başörtülerinin uçlarını yaka altlarına kadar sarkıtsınlar- ayeti inince, elbiselerini parçalayıp onunla örtündüler.*" "*Kureyş kadınlarının üstünlüğü inkar edilemez ama Allah'a andolsun ki, ensar kadınlarından daha iyi Allah'ın kitabını tasdik edene, indirilen hükümlere daha iyi inanana rastlamadım. Nur suresindeki –başörtülerinin uçlarını yaka altlarına kadar sarkıtsınlar- ayeti inince kocaları yanlarına dönüp Yüce Allah'ın indirdiği ayeti okudular. Her koca karısına, kızına, kardeşine ve yakınlarına bu ayeti okuyordu. Onlardan hiçbiri, Allah'ın kitabında indirdiği ayetleri tasdik etmek ve imanını vurgulamak için giysi/elbisesini başına sarmadan yerinden kalkmadı. Sanki başlarında bir karga varmış gibi örtünerek Hz. Peygamberin arkasında yer aldılar.*"[120] Müfessir, İslam'ın, insanın güzellik anlayışını bedensel çıplaklığı içeren hayvansal güzellikten; hayâ duygusunu içeren yüce ve temiz bir güzelliğe yönlendirdiğini belirtmiştir.[121]

Günümüz tefsirlerine ait bu incelemenin neticesinde; değişen zamana, toplum yapısına ve şartlarına rağmen vahyin evrenselliği ve güncelliği bir kez daha vurgulanmalıdır.

3.4.4. 24/Nur 31. Ayetin Tefsiri İle İlgili Değerlendirme

Önceki başlıklarda örnek vermeye çalıştığımız tefsir çeşitlerinin ışığında yapılacak olan bu değerlendirmede, Nur suresi 31. ayetin mümin kadına ilk emrinin, gözünü haramdan sakınması hususu olduğu söylenebilir. Eserlerine başvurduğumuz hemen hemen bütün müfessirler bu konu üzerinde önemle durmuş; bakmanın zinanın habercisi olduğu yönünde açıklamalar yapmışlardır. Yüce Allah, kişinin bakışlarına hayâ ve iffet ölçüleri koymak suretiyle, öncelikle bakışların yol açacağı haramlardan insanı uzaklaştırmaktadır. Nitekim ayetin hemen devamında ırzların korunması emredilmekte, bu durum da bakışların korunmamasının aslında tam olarak neye sebep olabileceğini açıkça göstermektedir.

Ayette korunması emredilen bir diğer husus ise, Allah Teâlâ'nın kadına has kıldığı ziynetlerdir. Anlamlı bakışlar karşı tarafta nasıl ilgi ve arzu

[120] Bazı değişiklikler yapılarak alıntılanmıştır. Bkz. Kutub, *Fî Zilâl-il Kur'an*, VII, s. 477.
[121] Kutub, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, VII, s. 476-477.

uyandırabilirse; ziynet olarak nitelenen yerlerin görünür halde bulunması da bunu gören yabancı kimseler için ilgi ve arzu uyandırabilir. Bu sebeple mümin bir kadın, mahremi olmayan kimselerin yanında ziynetini muhafaza etmelidir.

Ayette bahsedilen ziynet, hem kadının yaratılışında ona verilen güzellik; hem de bu güzelliğini daha da öne çıkaran süs eşyaları anlamına gelmektedir. Tefsirlerde, Allah'ın yabancı bakışlardan korunmasını buyurduğu ziynet, genel anlamda "gizli ziynet" olarak tanımlanmış; küpe, kolye, bilezik ve halhal bu kapsamda değerlendirilmiştir. Aslında bu takıların gösterilmemesinden maksat, takıldıkları yerlerin yani kulaklar, boyun, gerdan, kol ve ayakların mahrem olmayanların yanında örtülü vaziyette kalmasıdır. Ayette, "*kendiliğinden görünen yerler"* olarak ifade edilen ve mahrem olmayanların yanında da açık kalmasında sakınca görülmeyen yerler ise müfessirlerin çoğunluğuna göre "zahir ziynet" olarak isimlendirilmiş; zahir ziynet ise birçok müfessir tarafından eller ve yüz olarak tefsir edilmiştir.

Ayet-i kerimede ziynetlerin yabancılardan korunması hususunu tamamlayan bir başka emir ise, başı örten örtünün kullanımı hakkındadır. İncelediğimiz tefsirler neticesinde, cahiliye dönemi kadınlarının, başörtülerinin uçlarını enseden aşağıya saldıklarını, böylelikle kulaklar, boyun, gerdan gibi elbise ile kapanmamış yerlerinin, başı örten örtüyle de kapanmadığını söylemek mümkündür. Yüce Allah başörtüsünün bu tür kullanım tarzına müdahale etmiş ve başı örten örtünün, baş ile birlikte saçlar, kulaklar, boyun ve gerdanı da örtmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca bu örtünün, bakan insanların zihninde içindeki ziynetlere dair bir fikir oluşturmayacak şekilde korunaklı olması gerekmektedir.

Cahiliye döneminde kullanım amacı bir adetten, bir alışkanlıktan daha fazla değer taşımayan başörtüsü, ilgili ayetin emriyle kadının ziynetini bilinçli olarak ve isteyerek muhafaza ettiği bir araç haline gelmiştir. Hatta öyle ki söz konusu örtü, toplum içerisinde mümin kadına bir kimlik kazandırmıştır.

Ayet-i kerimeden anlaşılan Cenab-ı Hak, mümin kadından, kendisine mahrem olmayan kişiler ile ölçülü bir iletişim kurmasını istemektedir. Bununla birlikte ayette, kadının örtünme hususunda yanlarında daha rahat davranabileceği kimseler de sıralanmıştır. Bunlardan kadının eşi bir tarafa, diğer on bir istisna

kesimi tek tek irdeleyen müfessirler, kadın ve erkeklerin kendi aralarında ve birbirlerine karşı avret durumlarını açıklamışlardır.

Ayetin son bölümünde ziynetten tekrar söz edilmektedir. Bu kez, ziynetin gizlenmesi vesilesiyle davranışlarda edep ve vakarı korumak arasındaki bağ vurgulanmaktadır. Ziynet, örtü ile gizlenmekle birlikte onun varlığını haber veren tutum ve davranışlar yasaklanmıştır. Yürümek gibi insanın toplum içerisinde sergilediği en basit ve sıradan bir hareketin bile dikkate değer olduğunu; bakışları üzerine çekecek, şehevi duygu ve hislerin oluşmasına sebep olacak bir yürüyüşün yasaklandığını görüyoruz. Buradan hareketle, ayetin yürüyüş üzerinden koyduğu takva ölçüsü, diğer hal, hareket ve davranışlara da konulmalıdır.

İslam dini, inananlarının vahye teslim olmalarını ister. Bir şeye teslim olmak ise, onun gereklerini harfiyen yerine getirmekle mümkün olur. Hemen ifade edelim ki ziynetlerin korunması ve başı örten örtünün usulünce örtülmesiyle ikame edilen tesettür anlayışı, davranışların da Kur'ânî bir ölçü dahilinde düzene girmesi ile tamam olacaktır. Yüce Allah'ın evrensel mesajındaki emirlerinin bir kısmını eksik bırakarak uygulamak, mümince bir hayat tarzının oluşmasının önündeki en büyük engeldir. Bu bağlamda ayetin mesajının ve sahabi hanımların örtü ayeti nazil olduktan sonraki tavırlarının, günümüz Müslümanlarının başörtüsü hakkındaki anlayış ve uygulamaları için de yol gösterici mahiyette olduğunu da söyleyebiliriz.

3.5. AYETİN NÜZULÜNÜN ARDINDAN YAŞANANLAR

Hz. Peygambere vahiy nazil oldukça ashab-ı kiramın gelen emir ve yasakları yerine getirmek için bütün arzularıyla hareket ettikleri bilinen bir husustur. Örtü ayeti indiğinde de Müslüman kadınlar bulundukları yerden ayrılmadan giysilerinin uygun yerlerini yırtarak başlarını derhal örtmüşler ve bu emri aksatmadan yerine getirmeye devam etmişlerdir. Bu durum sahabilerin örtünmeyi ihmal kabul etmeyen bir farz olarak algıladıklarını göstermektedir. Şunu da ifade edelim ki Hz. Peygamber de ayette gelen emrin uygulanmasını titizlikle takip etmiştir.[122]

[122] Bazı ilavelerle birlikte alıntılanan bu bilgiler için bkz. Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, s. 52.

Hz. Âişe'nin ayetteki emri işittikten sonra başlarında ve ön kısımlarında açıkta kalan yerlerini örterek hemen tesettürün gereğini yerine getiren Kureyş kadınları ve ensar kadınları hakkındaki övgü dolu sözleri, ayetin nüzulünün ardından yaşananları çok net göstermektedir. Sahabi kadınların İlahî emre karşı tavrıları "işittik ve itaat ettik" şeklinde olmuştur.

Alkame bin Ebi Alkame, annesinin şöyle dediğini nakletmektedir: "Abdurrahman'ın kızı Hafsa, başında ince bir başörtüsü (şifon gibi bir örtü) olduğu halde Hz. Âişe'nin yanına gitti. Hz. Ayşe onun başörtüsünü ikiye katlayarak kalınlaştırdı."[123] Bu durum örtünün sadece kapanmayı değil vücut hatlarını tamamen gizlemeyi de ifade ettiğini gösteriyor.

Hicri 5.yılda cereyan eden Benû Kurayza savaşı sırasında Hz. Peygamberin hissesine ganimet olarak düşen Reyhane adlı kadının şu sözleri Müslüman hanımların nasıl örtündüklerini göstermektedir: "Beni cariyen olarak muhafaza et! Ben cariye olarak kalmak isterim. Zira hür Müslüman kadınlar gibi başıma örtü ve yüzüme peçe takınmak istemiyorum."[124] Bu ifadeler de hür Müslüman kadınların tesettür anlayışını açıkça ortaya koymaktadır.

3.6. İSLAM GELENEĞİNDE AYETİN UYGULAMAYA YANSIMASI

Önceki başlıklarda, tesettür ayeti olan Nur suresi 31.ayetin nazil olduğu toplumda örtünme konusunda, cahiliye kadınlarının başörtüsü kullanımına yönelik eski adetlerinin İslam ile nasıl değiştiği; örtünün kullanımının bir adetten artık bir ibadete, bir mümin kimliği inşasına nasıl dönüştüğü gözler önüne serilmişti. Daha sonra dört halife döneminde de tesettür konusuna titizlikle riayet edildiğinin en belirgin örneği, yine önceki başlıklarda bahsi geçtiği üzere, Hz. Ömer'in Ebu Ubeyde'ye yazdığı mektupta Ehl-i Kitap kadınlarının mümin kadınların gittikleri hamamlara girmelerini yasaklayan emridir. Bu emir ile gözlerin haramdan sakınılması istenmekte, kadınların birbirlerine karşı avretine getirilen İslami ölçüler sosyal hayatta uygulanmaktadır.

[123] Çakan, "Sünnette Giyim-Kuşam ve Örtünme", s. 53.
[124] Çakan, "Sünnette Giyim-Kuşam ve Örtünme", s. 58.

Araştırmamız esnasında özellikle de giyimin kültürel tarihinin ele alındığı bölümlerde çokça yararlandığımız Zeki Tez'in eserinde yer verilen Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde giyim kültürüne ait verilerden yola çıkarak, tesettürün İslam toplumlarındaki vazgeçilmez önemi vurgulanmalıdır. Yine yazarın incelediği birçok seyahatname türündeki eserlerde İslam ülkelerini ziyaret eden gezginlerin kadın giyimine dair aktardıkları ifadeler, tesettürün bireysel ve sosyal hayattaki rolünü açıklamaktadır.

Sözü edilen bilgilerden hareketle ifade edilmesi gereken ilk husus, Müslüman toplumlarda kadın giyiminin evde ve ev dışında farklı özellikte olduğudur. Kadınların sokağa çıkarken evde kullandıkları iç kıyafetlerinin üzerine manto/pardesü veya ferace tarzı bir dış kıyafet ile yine evde kullandıkları ince yazma/yemeni yahut namaz örtüsü üzerine atkı/yaşmak tarzı ikinci bir başörtüsü örttükleridir. Ferace ve yaşmağın ölçüleri ise bol, içini göstermeyen ve eller ile yüz dışında tüm vücudu kapatan niteliktedir. Bunların yanında kadınların yüz örtüsü/peçe kullandığını ifade eden bilgiler de vardır. Öyle ki bu giysilerle eşinin bile dışarıda kendi hanımını tanıyamaması normal karşılanmaktadır. Bu sebeple de ikinci husus olarak, kadınların tesettürünün onları yabancı erkeklerle tanımsız iletişim kurmaktan koruduğu ifade edilmelidir. Bu giyim tarzının Osmanlı'nın son dönemlerine kadar devam ettiği söylenebilir.

3.7. AYETİN GÜNÜMÜZE YÖNELİK MESAJI

Günümüz Müslüman kadının örtünmesine baktığımızda karşımıza oldukça farklı yaklaşım tarzları çıkmaktadır. Zira örtü artık çoğu zaman dinî hassasiyetlerin belirlediği çerçevede örfî veya geleneksel kıyafetlerden oluşmamaktadır. Öyle ki tesettürden maksat ziynetlerini gizlemekten öte yeni bir ziynet olarak örtüyü teşhir etmeye dönüştü. Özellikle modanın devreye girmesiyle birlikte de çeşitli örtü araçları ve örtünme tarzları üretildi ki bunlarda da öncelikli amaç tesettürden ziyade kadını daha güzel göstermektir. Kalplerdeki niyetler değiştikçe şekiller; şekil değiştikçe de hassasiyetler değişti. Artık tesettürün mana ve muhtevasından ziyade şekli ön plana çıkar oldu. Hatta öyle bir aşamaya geldi ki şekil için mana ihlal ve ihmal edilmeye başladı.

Öncelikle ifade edelim ki geçmişte olduğu gibi günümüzde örtünmenin kadın açısından hürlük ya da kölelikle bir alakası bulunmamaktadır. Çünkü kölelik sistemi artık en azından fiilen gözükmemektedir. Fakat zaman zaman toplumda farklı bir statü oluşturulmaya çalışıldı. Özellikle 2000'li yıllara kadarki Türkiye'de bazı kesimler tarafından "başı örtülü" ve "başı açık" kadın arasında bir statü farkı izhar edilmek istendi. Baş açık olmayı modernlik ve ilericilik, başı kapalı olmayı ise tam aksi bir anlamla tanımlayan bu anlayış Müslüman toplum nezdinde kabul görmediği için zamanla kaybolup gitti.

Bunun yanı sıra modern dönemde eskiden başı örtülü bir hanım için neredeyse olmazsa olmaz olarak sayabileceğimiz bazı özellikleri garanti etmek artık mümkün değildir. Başörtüsü Müslüman kadına görünür bir kimlik kazandırdığı için, örneğin örtülü bir kadın eğlence yerlerinde görünmez, iffetli olmayı önemser, yasal olarak da adi suç kabul edilen ve Kur'an'da da haram olarak bilinen hususlardan kaçınırdı. Bu açıdan baktığımızda başörtüsü zamanla içi boşaltılmış ve toplum gözünde de değeri azalmış bir dini sembole dönüştü. Artık ibadet bilincinden ziyade moda hatta örtünmenin tam zıddı bir anlam ifade eden gösterişe dönüştü. Nitekim günümüzde, örtünmenin ruhu adeta beyinlerden silinmeye başlamış ve salt şekilden ibaret ve hatta "tarz" olarak düşünülmeye doğru çevrilmektedir. Bu bağlamda başı örtülü olup da İslam'ın özüne aykırı ince ve dar kıyafetlerle vücudunu kaplayan "örtülü ama aynı zamanda açıklardan daha açık" gezen nice sözde kapalı hanımlarla karşılaşmak mümkündür.

Yine günümüzde çeşitli nedenlerle başörtüsünü takmış nice kadın ve kızlardan bazılarının, kendilerini örtüyle birlikte çirkinleşmiş hissettikleri ve bunu telafi için de aşırı makyaja başvurduklarını müşahede etmekteyiz. Bu manada örtünün amacından saparak, ziyneti ve güzelliği gizlemekten öte bir güzellik unsuru olarak kullanılmaktadır.

Tesettürün sadece başörtüsüne indirgenmesi, belleklerde baş örtülünce kişinin tesettürlü sayılacağı, vücudunun geride kalan kısmının nasıl ve ne şekilde örtüldüğünün önemli görülmediği bir düşünce akımı da gençler arasında hızlı bir yayılmaktadır. Sözde tesettüre uygun kıyafet tasarımcılarının geliştirdikleri tarzlara, dinin emri olan örtünme biçimi adeta kurban edilmektedir. Çeşitli gerekçelerle nefse hoş gelen ve İslamî görünen bir tarz neredeyse gelenek haline getirilmeye çalışılmaktadır. Dînî bir yaşantı konusunda hiç de araştırmaya gerek

duymayan yahut kendini o kalıba sokmaya zorlamak istemeyen, aslında derdi Allah'ın emrini tutmak olmayan bir kesim için bu plan en azından ülkemizde ciddi bir karşılı bulmuş görünmektedir.

Şunu da ifade edelim ki sosyal medyanın etkin olarak kullanıldığı ve görselliğin öne çıktığı zamanımızda, dinin emrettiği biçimde tesettürlü olarak kalmak ve bunu içselleştirerek yaşam tarzı haline getirmek için ciddi bir emek istemektedir. Bunun için de öncelikle doğru bilgilendirme, iyi örnekler ve Müslüman şuurunun kalplere yerleştirilmesi gerekir.

Keza bu bağlamda tesettürlü olma ve dış kıyafetlerle güzel görünme isteğinin, dini literatürde yeniden anlamlandırılması yahut tanımlanması elzemdir. Ayrıca Müslüman ve mümin olma kavramını sadece kalbe hasredip, yaşantıda görünür kılmayan düşünce akımlarının da tekrar irdelenmesi ve eksik olan hususların dile getirilmesi gerekir.

Ayetin nüzulü esnasındaki zaman dilimine nazaran her ne kadar günümüzdeki imkânlar kıyaslanamayacak oranda artmışsa da, evrensel mesaj değişmemiş ve kıyamete kadar da değişmeyecektir. Elbisede çeşitlilik, kalite, elde edilebilirlik imkanı çoğalmış ve kolaylaşmış olsa da Müslüman bir kadının sorumluluk ölçüsünde bir değişiklik söz konusu olmamıştır.

Bu bağlamda Ayet-i kerimenin mesajını günümüzde okurken, yukarıda belirtilen tesettürün anlam ve mahiyetinden uzak düşüncelerden kaçınmak ve mesajı doğru anlamak hassasiyetinde olunması gerekir. Kur'an'da örtünün rengiyle, biçimiyle, aksesuar kısmıyla, değil, özellikle kapatıcı olması ile ilgilenilmiştir. Verilen mesajla ilgili olarak kıyafet dayatması olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Fakat dış kıyafet olarak mahreme karşı kullanılan elbisenin el ve yüz haricinde her yeri tesettür amaçlı olarak kapatması esastır. Ne soğuk ve sıcaktan korunma, ne güzel görünme, ne gizlenme yahut geleneğe uyma vb. niyetler İslam'da kastedilen tesettürü içermez. Nitekim ameller niyetlere göre ise tesettürdeki amaç da, "Allah'ın emri olduğu için ve O'nun istediği gibi örtünmek" olmalıdır. Sırf örtünmüş olmak için örtünmek amaç değildir. Ayetten anlaşılan bir diğer husus da, muhtemelen süslerin görünmesinin karşı cinsi etkileyeceği ve onun duygularına olumsuz yönde tesir edeceği düşüncesidir. Bu yüzden süs yerlerinin ulu orta teşhir edilmesinden ziyade, namahrem olanlara gösterilebileceği

vurgulanır. Böylece kadın fıtratının gereği olan süslenme hem yasaklanmamış hem de yabancı erkeğin zararlı bakışlarından korunmuştur.

Bu kısımda Cilbâb, hımar ve Hicâb kelimesinden yola çıkarak günümüzde de alınması gereken mesajın, elbisenin dar ve ince olmaması kısmının vurgulanması yapılmalıdır. Özellikle de dış elbisenin kadının hem ziynetlerini hem de vücut hatlarını belli etmeyecek tarzda olması gerekir.

SONUÇ

Örtünme, insanın yaratılıştan gelen bir ihtiyacıdır. Tarih boyunca bütün toplumlarda bir şekilde zuhur eden örtünme, içinde yaşanılan zamanın şartlarına, coğrafi konuma, toplumun sosyal ve ekonomik yapısına, adet ve geleneklerine göre şekillenmiştir. İnsanın fıtratında var olan örtünme isteği, bazı toplumlarda dinî bir emir bazı toplumlarda ise hukukî veya örfî bir durum olarak kabul edilmiştir. Her iki durumda da başı da örten bir dış kıyafet, örtünen kişiyi diğerlerinden ayırarak ona saygın bir statü kazandırmayı amaçlamıştır.

Örtünme, cahiliye Arap toplumu için de ilk defa vahyin dile getirdiği bir husus değildir. O dönemde kadınların ev dışında başörtüsü kullanması, yaygın bir alışkanlık idi. Bu örtünün kullanım biçimi ise, başın üst kısmını ve saçların tamamına yakınını kapatarak başörtüsünün iki yanda kalan uçlarını da enseden arkaya atıvermek şeklindeydi. Tekstil ve dokumanın, günümüzdeki durumu ile kıyaslanamayacak kadar az gelişmiş olduğu cahiliye toplumundaki kıyafetlerde, düğme, fermuar gibi yaka yırtmacının yahut kol ağzının giyilmesini kolaylaştıracak aksesuarlara rastlanılması beklenemezdi. Bundan dolayı başın ve ellerin rahatça içinden geçirilerek giysinin giyilip çıkarılabilmesi adına yaka ve bilek kesimlerinde büyük paylar bırakılması gerekmiştir. Başörtüsünün uçlarını vücudun ön tarafında kullanmamak, o geniş yaka açıklığının da örtülmemesine neden olmuştur. Böylelikle kulaklar, çene, boyun ve gerdan açıkta kalmış oluyordu.

Cahiliye toplumunda örtünün yukarıda resmetmeye çalıştığımız şekildeki kullanımını, tesettürün bir parçası olarak kullanımına Nur suresi 31.ayet ile tebdil eden Allah Teâlâ, tesettürün ikamesi için ilk önce gözlerin haramdan korunmasını emretmiştir. Çünkü göz neye meylederse, gönül de onun arkasından gidecektir. Öyle ki bazen gözler, sözlerden daha çok şey anlatır. Dolayısıyla kişinin kendini muhafaza etmesinin yolu bakışlarını kontrol altında tutmasından geçer. Cenab-ı Allah tesettürü sosyal hayata yerleştirirken, insana önce gözünü muhafaza etmek suretiyle bir oto-kontrol mekanizması kazandırmaktadır.

Tesettürün ikinci basamağını, kadın ve erkeklerin hem kendi içlerinde hem de karşılıklı olarak kuracakları ilişkilerinin düzenlenmesi oluşturmaktadır. Bu ilişkiler, fiziksel özellikler üzerinden değil, takva bilincine sahip birer mümin kimlik üzerinden kurulmalıdır. Bu bağlamda örtünün artık adetten, alışkanlıktan,

sıradanlıktan çıkıp bilince, edep ve hayânın simgesine dönüşmesi gerekir. Yüce Allah'ın kadına mahsus kıldığı ziynetler, yabancı bakışlardan korunarak yine kadına ve kendi eşine mahsus kalmalıdır. Başörtüsü başla birlikte, boynu ve gerdanı da içini göstermeyecek, buraların açık halinden daha çok merak uyandırmasına sebep olmayacak şekilde örtülmelidir.

Sosyal ilişkilerine bir ölçü gelmiş, örtüsü de artık bir amaca bürünmüş mümin kadın; yiyip içmesinden konuşmasına, giyiminden yürüyüşüne kadar her hareketinde vakarlı davranarak tesettürün anlamını göstermelidir. Tesettür onu yabancı bakışlardan ve etkilerden korurken mümin kadının da tesettürünü muhafaza etmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Abdürrezzak b. Hemmam, *Tefsîrü'l-Kur'an,* C. II, Mektebetürrüşd, Riyad, 1989.

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, C. V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Apaydın, Yunus, "Tesettür", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XL, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 538-543.

Ateş, Süleyman, "Örtünme", *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, S.10-11-12, 1998, ss. 14-26.

Aydın, Mustafa, "Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü" *Eskiyeni*, S.12, Kış 2009, ss. 61-67.

Beğavî, *Meâlimü't-Tenzil,* C. VI, Dârı Tayyibe, Riyad, 1409.

Berk, Ayrin, *Seçilmiş Örneklerden Bulgaristan ve Türk Geleneksel Giysi Yapılarının ve Kumaşlarının Karşılaştırılması*, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh*, C. I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Çağrıcı, Mustafa, "İffet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XXI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 506-507.

Çağrıcı, Mustafa, "Hayâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, ss. 554-555.

Çakan, İsmail Lütfi, "Sünnette Giyim-Kuşam ve Örtünme", (*İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme* Kitabının içinde bölüm), Ensar Yayınları, İstanbul, 1991.

Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî *Tefsîru Dahhâk,* C. II, yayımcı yok, Kahire, 1999.

Dârimî, *Sunen-i Dârimî,* C. I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Demirdağ, Fatih, *İslam Öncesi Toplumlarda Örtünme,* Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2015.

Derveze, İzzet, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, C. I, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Ebû Bekir İbniü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an,* C. III, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Ebû Davud, *Sunen-i Ebu Dâvud*, C. I-IV, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît,* C. VI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

El-Cevheri, *Es-Sihah,(Tâcu'l-Lüga Ve Sihahü'l-Arabiyye),* yayımcı yok, Beyrut, 1990.

Fahreddin Râzî, *Tefsîr-i Kebir (Mefâtîhu'l-Ğayb),* çeviren: Lütfullah Cebeci ve Diğerleri, C. XVII, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

Fayda, Mustafa, "Cahiliye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, ss. 17-19.

Ferrâ, *Meâni'l-Kur'an,* C. II, İlmu'l-Kütüb, Beyrut, 1983.

Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît,* yayımcı yok, Beyrut, 2005.

Gerçek, Pınar, *Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.

Görmez, Mehmet, "İlahi Dinlere Göre Başörtüsü", *İslâmiyât*, IV, S. 2, 2001, ss. 19-33.

Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, C. I, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2003.

Hökelekli, Hayati, "Fıtrat", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. XIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 47-48.

İbn Esir, *İslam Tarihi (el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi)*, çeviren: Abdülkerim Özaydın ve diğerleri, C. II, Ocak Yayınları, İstanbul, 2016.

İbn Fâris, *Mucemü Mekâyisi'l-Lüga,* C. II, yayımcı yok, yayım yeri yok, 1989.

İbn Kesir, Ebu'l Fidâ İsmail, *Tefsîru Kur'an'il-Azim,* C. X, yayımcı yok, Kahire, 2000.

İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, C. I, yayımcı yok, Beyrut, tarih yok.

Karaaslan, Selda, *1980 Sonrası Türk Toplumunda Din Eksenli Dönüşümlerin Kadın Kıyafetlerinin Değişimine Yansımaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010.

Kur'an-ı Kerim Meali, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir, C. IV, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

Kurtubi, *El-Câmi Li Ahkâmi'l-Kur'an,* C. XV, yayımcı yok, Beyrut, 2006.

Kutub, Seyyid, *Fî Zilâl'il-Kur'an,* çeviren: Salih Uçan ve Diğerleri, C. VII, Dünya Yayınları, İstanbul, 1991.

Kutub, Seyyid, *Kur'an'ın Gölgesinde Kadın,* çeviren: Mustafa Nuhoğlu, Ravza Yayınları, İstanbul, 2007.

Martin, Övün Selim, *Mitolojik Tasvirlerde Tekstil ve Giyim Kuşam*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2010.

Mâturîdi, *Tevîlâtü Ehli's-Sünne,* C. VII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2005.

Mâverdi, *En-Nüketü ve'l-Uyun*, C. IV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

Meriç, Ümit, "Sosyolojik Açıdan Kılık Kıyafet ve İslam'da Örtünme", (*İslam'da Kılık-Kıyafet ve Örtünme* Kitabının içinde bölüm), Ensar Yayınları, İstanbul, 1991, ss. 29-37.

Müslim, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *Sahihu'l-Muslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Nesâî, *Sunen-i Nesâî*, C. I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Öğmüş, Harun, *Cahiliyye Döneminde Araplar*, İz Yayınları, İstanbul, 2013.

Öztürk, Mustafa, *Kıssaların Dili*, Kitabiyat Yayınları, Ankara, 2006.

Öztürk, Mustafa, *Cahiliyeden İslamiyet'e Kadın*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013.

Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed (sav) Devrinde Kadın*, Ravza Yayınları, İzmir, 1991.

Simon Sebag Montefiore, *Kudüs*, çeviren: Cem Demirkan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2016.

Sufyanü's-Sevri, *Tefsîru Sufyanü's-Sevri*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Muhammed, *Lübâbü'n-Nükûl Fî Esbâbi'n-Nüzûl,* C. I, Müessesetü'l-Kütübi's-Segafiyye, Lübnan, 2002.

Şekerci, Hülya, *Kur'an-Hayat Ekseninde Mümin Kadın*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2015.

Taberi, *Tarih-i Taberi*, çeviren: Faruk Gürtunca, C. III, Sağlam Yayınları, İstanbul, 2007.

Taberi, *Câmiu'l-Beyân An Te'vîli Âyi'l-Kur'an,* C. XVI, yayımcı yok, yayım yeri yok, 2001.

Telli, Mustafa, *Hayâ Kavramında Peygamberlerin Örnekliği*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2013.

Tevrat, Andaç Yayınları, Ankara, 2015.

Tez, Zeki, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul, 2009.

Topaloğlu, Bekir, *İslam'da Kadın*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2013.

Tok, Fatih, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in Risâlet Öncesi Hayatı", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IV, S.7, 2017, ss.131-150.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili,* C. VI, Azim Dağıtım, yayım yeri yok, tarih yok.

Yıldırım, Ülfet, *Antik Dönemde Kadın ve Süslenme*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2009.

Yıldız, İsmail, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, Çıra Yayınları, İstanbul, 2014.

Yılmaz, Bedriye, *Kur'an Yorum Tarihinde Nur Suresi 31. Ayet ile Ahzâb Suresi 32-33. Ve 53. Ve 59. Ayetlerin İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Yılmaz, Nuh, *Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Örtünme*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2007.

Yüksek, Ahmet, *Bütün Yönleriyle Tesettür Yeniden İslâmî Örtü*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2014.

Zemahşerî, Mahmud b. Ömer b. Muhammed, *Tefsiru'l-Keşşâf an-Hakâiki Ğavâmidı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî-Vücûhi'-Te'vîl,* C. IV, yayımcı yok, Riyad, 1998.